

אוסלו כישלון או איוולת

עתליה בן-מאיר



בשיתוף עם מרכז אריאל
למחקרי מדיניות
ACPR Publishers



תמוז

הוצאה לאור בע"מ

עתליה בן-מאיר
אוסלו – כישלון או איוולת

Atalia Ben Meir
Failure or Folly

מסת"ב 965 7165 60 1 ISBN

תרגום : ליה סתיו
עיצוב עטיפה : בזיל
סדר ועימוד : לאה קוכנוביץ
הפקה : אלי אורן

© כל הזכויות שמורות למחברת ולבית ההוצאה

תמוז הוצאה לאור בע"מ

.Tammuz Publishers Ltd

ת"ד 21337 תל-אביב 61213 Tel-Aviv 21337 POB

www.tammuzbr.co.il * tammuzbr@012.net.il

מרכז אריאל למחקרי מדיניות

Ariel Center for Policy Research

ת"ד 830, Shaarei Tikva 44810 שיערי תקוה

טל : 03-906-3920 פקס : 03-906-3905

www.acpr.org.il * acpr@inter.net.il

עותקים נוספים של ספר זה ניתן לרכוש במשרדי מרכז אריאל

נדפס בישראל – 2004 – Printed in Israel

אוסלו כישלון או איוולת

עתליה בן-מאיר

הכרת תודה

תודתי נתונה למרכז אריאל
למחקרי מדיניות על האמון
שנתנו בי, והתמיכה ללא סייג.

תודתי נתונה גם לקרן צירני על
המענק שאפשר תרגום הספר
לעברית.

ד"ר עתליה בן-מאיר לימדה היסטוריה ומדעי
החברה בישראל והיתה מרצה במחלקה ללימודי
יהדות באוניברסיטת נטאל, דרבן, דרום אפריקה.
היא פרסמה ניירות עמדה עבור מרכז אריאל
למחקרי מדיניות, וכן מאמרים בדו-ירחון **נתיב**.
המחקרים שלה מתמקדים בערביי ישראל והבעיה
הדמוגרפית, המחלוקת סביב זהותה היהודית של
מדינת ישראל והסכנות האורבות לקיומה של מדינת
ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

אוסלו – כישלון או איוולת

עתליה בן-מאיר

תוכן עניינים

6	הקדמה
7	פרק 1 הגדרת הסכסוך: פלשתיני-ישראלי או ערבי-ישראלי
13	פרק 2 המטמורפוזה שעברה מפלגת העבודה
18	פרק 3 המשא ומתן על הצהרת העקרונות
38	פרק 4 הצהרת עקרונות: הגשמתו של חלום או סיוט
47	פרק 5 מסמך העקרונות: מחורר כמו גבינה שווייצרית
52	פרק 6 הסכמים בין ישראלים לפלשתינים – 1995 – 1998-
68	פרק 7 תחילת השלב הסופי במשחק: פסגת קמפ-דייוויד
90	פרק 8 לקראת השלב הסופי במשחק: מתווה קלינטון
94	פרק 9 השלב הסופי: שיחות השלום בטאבה
103	פרק 10 איוולת או כישלון
120	פרק 11 הלנצח תאכל חרב?
137	פרק 12 שלל תוכניות לפתרון העימות במזרח התיכון
150	פרק 13 להתנתק או לא להתנתק, זאת השאלה
163	פרק 14 מה נשתנה?
176	הערות
187	סוף דבר
189	מבחר פרסומים של מרכז אריאל

הקדמה

ברברה טוכמן, בספרה המכונן "מצעד האיוולת", מגדירה איוולת כעיסוק במדיניות הנוגדת את התועלת האישית, "דבקות חולנית במדיניות לא מעשית ובלתי מועילה בעליל"¹.

כישלון, לעומת זאת, הנו העדר הצלחתה של מדיניות שקולה ומתוכננת, המבוססת על ניתוח מעמיק ואובייקטיבי של מידע מקיף ורלבנטי.

ספר זה שואף לספק תשובה לשאלה אם תהליך אוסלו הוא תוצאה של נסיבות בלתי צפויות שהביאו לכישלוננו, או שמא מדובר בתוצאה צפויה של איוולת מוחלטת.

פרק 1

הגדרת הסכסוך: פלשתיני-ישראלי או ערבי-ישראלי

במהלך השנה האחרונה הרבה העולם לעסוק בסדאם חוסיין ובמפלתו הניצחת. ארה"ב הצליחה לגייס את תמיכת חלק הארי ממדינות המערב, לרבות אירופה. היחידות מבין חברות האיחוד האירופי שנתרו בהתנגדותן היו צרפת, גרמניה ובלגיה. קרולין גליק, עורכת המשנה של הגירוזלם פוסט, בנסותה לנתח את עמדתן של המדינות הללו, עמדה שהביאה לסדק באירופה, הציגה נקודת השקפה ייחודית: מניעים רציונליים לעומת מניעים אי-רציונליים בקביעת מדיניות. בעיקרו של דבר, הרחיבה גליק את תפיסת האיוולת של טוכמן.

גליק טוענת כי בשורש המדיניות המכשילה שאימצו צרפת, גרמניה ובלגיה עומדת דבקותן, ללא סייג, באמונה שמדינות פועלות משיקולים רציונליים, ואי לכך הן מונעות על ידי שיקולי תועלת עצמית. ישראל, שחתמה על הסכמי אוסלו, נפלה לאותה מלכודת.

במשך שבע שנים גם ישראל האמינה... שמדינות מונעות על ידי אינטרסים רציונליים שניתן להיענות להם. תהליך אוסלו כולו, כמו המשא ומתן עם סוריה והנסיגה החד-צדדית מלבנון, התבססו על ההנחה שבעיקרו של דבר מדינות ועמים פועלים באורח רציונלי. תיאוריית העוצמה הצבאית היחסית, כמו גם תיאוריית ההרתעה, הוסרו מעל סדר-היום בשנת 1993 לטובת התיאוריה המדינית של שמעון פרס, על פיה מזרח תיכון חדש שוחר שלום, שיוקם בעקבות ויתורים חד-צדדיים של ישראל, הינו אפשרי מאחר שהערבים חייבים להבין באופן רציונאלי שהחיים בשלום עם ישראל יקדמו את האינטרסים שלהם.²

אין ספק שעשר שנות חיים בצל הסכמי אוסלו ערערו את התיאוריה של פרס. אכן, אינתיפאדת אל-אקצה, או אוסלו, הוכיחה מעבר לכל ספק סביר כי שלום שיושג באמצעות תבוסתנות הוא בבחינת חזיון תעתועים. שורשי השנאה של הערבים כלפי עצם קיומה של ישראל הם עמוקים, עתיקי-יומין, וחובקים סוגיות שאין להן שום זיקה לטריטוריה. לשיקולים רציונליים השפעה משנית על מהות השנאה ועוצמתה.

אהוד יערי, פרשן הטלוויזיה הישראלית לענייני המזרח התיכון, הביע תמיחה על עצם הפקתה של סדרת הטלוויזיה האנטישמית המצרית שהיתה ללהיט, "פרש בלי סוס". יתר על כן, סדרה זו איננה מקרה בודד – הפקות נגועות באנטישמיות משודרות במשך הרמדאן כולו גם בארצות ערב אחרות. יערי ציין שהוא ועמיתיו תוהים באשר למטרתה של מערכת תעמולה אנטישמית ואנטי-ישראלית זו:

בסופו של דבר לא מדובר כאן בנסיגה משטחים או בהבטחת "זכות השיבה" לפליטים הפלשתינים. מדובר ברעיון מסוכן ומרחיק לכת המכשיר את הקרקע להצדקת גירוש המוני של יהודים מישראל – "טיהור אתני" במונחים בני זמננו – ואף מעבר לכך, מדובר בהכשרת הקרקע להצדקתו של רצח עם!³

תמצית המסר המופץ ברחבי העולם הערבי באמצעות סדרות כאלו היא שלא ניתן לכוון שלום עם היהודים:

לא בשל ויכוח פוליטי או עימות טריטוריאלי כלשהו, אלא בשל העובדה שאין לכלול עם זה במשפחת העמים. הדת היהודית – כפי שמציגה אותה התקשורת הערבית – אינה אלא שקר אחד גדול, ההיסטוריה היהודית הנה פרי עיוות עקבי של העבר. יתרה מזאת, העם היהודי הוא בבחינת איום עתידי על העולם כולו.⁴

הבהרת הסוגיות האמיתיות

הסכסוך הפלשתיני-ישראלי אינו אלא הפן הגלוי ומעורר המחלוקת של סכסוך אשר יעד-העל שלו הנו הרס מדינת ישראל. הסוגיה האמיתית עורפלה בשנות ה-80, שעה שישראל עשתה טעות אסטרטגית אדירה בכך שאימצה את טיעון הסרק לפיו הסכסוך הפלשתיני-ישראלי הוא לב-לבו של הסכסוך הערבי-ישראלי. לא היה שום בסיס או יסוד אמפירי שהצדיק את השינוי באסטרטגיה. מדינת ישראל פשוט הוכתה בקוצר ראייה ואטימות לנוכח הראיות שהצביעו על כך שכוונתם של הערבים להשמיד את ישראל לא השתנתה – השתנתה רק האסטרטגיה שלהם. בתוך מערבולת הדעות שנשמעו, נשכחה כליל העובדה שאש"פ נוסד על ידי הליגה הערבית בשנת 1964 במטרה ברורה וגלויה להמשיך במלחמה בה החלו עמי ערב עם כינונה של המדינה היהודית ב-1948 – לבער את נגע הקיום היהודי העצמאי במזרח התיכון.

פרספקטיבה רחבה יותר של המזרח התיכון, כזו שאינה כבולה בחבלי שיקולים אידיאולוגיים, חושפת את האמת העירומה. אין כל בסיס לטענה שהשלום עם מדינות ערב תלוי בפתרון הסכסוך

הישראלי-פלשתיני. הסכמי השלום המצרי-ישראלי והירדני-ישראלי (1979 ו-1994, בהתאמה) נחתמו ללא קשר לסוגיה הפלשתינית. הווי אומר: קיומה של בעיה פלשתינית, הממשיכה לבעבע כפצע מוגלתי, לא היווה מכשול לחתימת הסכמים אלה. בדומה לכך, אין שום דעיכה באיומים על מדינת ישראל מצד סוריה ואיראן (ועיראק תחת סדאם) כאשר גובר הסיכוי להסדר ישראלי-פלשתיני. ההפך הוא נכון. הפלשתינים מהווים חוד-חנית במאמץ הערבי להחלשת מדינת ישראל על מנת להבטיח ניצחון צבאי בבוא העת.

הסוגיה הפלשתינית אינה עומדת ביסוד העוינות הערבית והאיסלאמית כלפי ישראל. היא אינה אלא הנמקה ורציונליזציה לעוינות המתמשכת. במקום לדרבן את הפלשתינים ליישב את הסכסוך עם ישראל, הן כובלות את ידיהם באזיקים באמצעות פיתויים, איומים והבטחות בדבר ניצחון אולטימטיבי אם רק יחכו לגאולה שתבוא להם מבחוץ.⁵

ובכל זאת, הסטת המוקד מהסכסוך הערבי-ישראלי אל עבר הזירה הפלשתינית-ישראלית שינתה את אופיים ואת יעדיהם של מאמצי כינון השלום במזרח התיכון, ומוקד המשא ומתן מוסב בגינה אל השאלה כיצד לרצות את הפלשתינים. אירופה, ארצות הברית, האו"ם ולא כל שכן מדינות ערב, כולם שבים ואומרים לישראל שאילו רק תיכנע לדרישותיהם של הפלשתינים, תיסוג לגבולות '67 ותסכים להקמתה של מדינה פלשתינית, כי אז יבוא הקץ לסכסוך הפלשתיני-ישראלי, כמו גם לסכסוך הערבי-ישראלי.

האם זאת האמת?

מתבונן אובייקטיבי בסכסוך אינו יכול שלא להבין כי האמת נמצאת במקום לגמרי אחר. הסוגיה האחת והיחידה המאחדת את ארצות ערב ויוצרת מראית עין של פאן-ערביזם, היא השנאה כלפי ישראל.

השימוש במונח "לאומנות ערבית" שגוי מעיקרו, שכן הוא אינו מייצג תנועה לאומית או אידיאל כלשהו, אלא לשון נקייה לאימפריאליזם גס. אין ומעולם לא היתה "אומה ערבית", והקריאה להקמתה אינה אלא תכסיס ערמומי שמטרתו לגרוף את תמיכת ההמון בדרך לשליטה אזורית.⁶

הסוגיה היחידה המגבשת אחדות פאן-ערבית הנה "השאלה הפלשתינית", כשהאנטי-ציונות משמשת כמכנה המשותף העיקרי. אפילו הפלישה הפאן-ערבית למדינת ישראל שזה עתה קמה, במאי 1948, לא היתה מפגן מזהיר של אחדות פאן-ערבית. היתה זו רק המחשה של המזימה האימפריאליסטית המניעה את מעשיהם של אלה שלקחו בה חלק. אילו היתה המדינה היהודית מובסת

במלחמה זו, היו הכוחות הכובשים מחלקים ביניהם את שלל אדמותיה.

עבדל נאצר הסווה את יעדיו ההגמוניים שעה שטען כי הוא מבקש "להשיב לעם הפלשתיני את זכויותיו המלאות". באופן דומה הסתיר סדאם חוסיין את מזימות החמס שלו שעה שיצא לכבוש את כוויית, וכרך את המשבר שנגרם עקב השתלטותו על המדינה עם דרישה ל"נסיגה מיידית וללא תנאים של ישראל משטחים ערבים בפלשתיין..."

כוח ההתערבות המדינית, בשירות אינטרסים אישיים ותחת מסווה של אחדות פאן-ערבית, הפך את המאבק הדו-צדדי ישראל-פלשתיני לסכסוך ערבי-ישראלי רב-צדדי, ובכך גרם להארכתו, הגביר את עוצמתו והביא לכך שיישוב הסכסוך יהיה הרבה יותר מורכב ומפותל.⁷

בתחרות הבין-ערבית על עליונות, ישראל מהווה כביכול, איום על ההגמוניה הכלכלית והצבאית במזרח התיכון. אי לכך, למדינות ערב הגדולות יש עניין למנוע מישראל להשתלב ולהיות לשחקן מן המניין באזור.

נסיגה ישראלית משטחי יהודה, שומרון וחבל עזה לא תשנה את התפיסה הערבית לפיה ישראל הנה נטע זר, אורח לא רצוי, ולא תפתור אף אחת מן הבעיות העומדות בבסיס הסכסוך. נסיגה ישראלית מן השטחים הללו לא תצמצם את הסיכוי למלחמה עתידית בין ישראל לבין ארצות ערב. רוב החוקרים והמומחים למתרחש באזור גורסים פה אחד כי הגורם היחיד שירתיע את הערבים מלפתוח במלחמה שכזו הנו האמונה כי במאזן הכוחות השורר באזור, ידה של ישראל על העליונה. היה ותפיסה זו תשתנה, הרי הסיכוי שמלחמה בין ישראל למדינות ערב אכן תפרוץ הוא גבוה, ואינו תלוי בהמשך הנוכחות של ישראל בשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים.⁸

יתר על כן, יש לדעת כי הזוועות המתחוללות בישראל, לרבות מחבלים מתאבדים, לא היו מתאפשרות ללא התמיכה הכלכלית המגיעה מהעולם הערבי. ידוע שערב הסעודית, כוויית, איחוד האמירויות, מצרים, קטאר, אלג'יריה, עומן, סוריה, בחריין, ירדן וסודן – כולן הפקידו כספים, לא פחות מאשר 442.5 מיליון דולרים, בחשבון הבנק האיסלאמי לפיתוח – כסף המיועד לממן את אינתיפאדת אל-אקצה.⁹

אפילו מצרים, תוך התעלמות מוחלטת מהסכם השלום עליו חתמה עם ישראל בשנת 1979, ממשיכה לראות בישראל את המדינה היחידה המהווה איום צבאי ממשי באזור הים התיכון.¹⁰ בזירה הבינלאומית משחירה מצרים את פניה של ישראל ללא הרף ונוקטת בעמדה אנטי-ישראלית תוקפנית. במסגרת תפיסה זאת, לא מפתיע

שמצרים, לתדהמתן של ישראל וארצות הברית כאחת, תומכת ללא סייג בפלשתינים, ואוחזת בדעה שישראל אחראית למבוי הסתום שנוצר, להסלמה ולחוסר היציבות באזור.

תמיכה מצרית בפלשתינים חרגה לעתים מרטוריקה גרידא. ב-4 בינואר 2002, גילתה ישראל את הקארין-A, אוניה שנשאה על סיפונה כלי נשק כבדים מאיראן לרשות הפלשתינית. על מנת להגיע ליעדה ברשות הפלשתינית, היתה הקארין-A חייבת לחצות את תעלת סואץ, מעבר שאי אפשר היה לבצע ללא ידיעת המצרים. ובהגיעה ליעדה היתה האוניה חייבת לפרוק ללא חשש את מטענה בטווח ראייה של הגבול המצרי. כך, למרות שהיה זה מבצע סודי, הוא לא יכול היה לצאת אל הפועל ללא ההסכמה שבשתיקה מצד השלטונות המצריים.

איבה והסתה מצד הערבים

נחשול אדיר של ספרות אנטישמית מציף את העולם הערבי והאיסלאמי. "תעשיית שטנה" זו הנה אמצעי אחד מני רבים, המשמש את המאבק הערבי-ישראלי והפלשתיני-ישראלי, ומשקף את חוסר הנכונות הבסיסית להשלים עם עצם קיומה של מדינת ישראל ועם האתגר שמציבה המדינה היהודית-הציונית, הנטועה בטבורו של העולם הערבי-מוסלמי.

בשום אופן אין להמעיט מערכה של אותה "תעשיית שטנה" הרווחת בעולם הערבי ומן הנזק שהיא גורמת בטווח הקרוב ובטווח הארוך כאחד. ספרות זו לא נשארת בדלת אמות המסגדים והאוניברסיטאות. היא מגיעה הרבה מעבר לחוגי אינטלקטואלים מפוקפקים וכמרים קיצוניים. היא זוכה לתפוצה נרחבת ולפופולריות רבה ברחבי העולם הערבי והמוסלמי וכן בקהילות מוסלמיות באירופה ובעולם המערבי... אותה "תעשיית שטנה" עשויה לשמש הצדקה ואף עידוד לפלשתינים, או למוסלמים אחרים, לעסוק בהתקפות טרור רצחניות נגד ישראלים ויהודים. הספרות האנטישמית מדברת על "הסכנה היהודית" כעל איום עיקרי מולו עומד האיסלאם, כשהמענה היחיד הוא לאיים במלחמת קודש – ג'יהאד. נמצא שם גם דברי תמיכה מפורשים באלימות ובהתקפות רצחניות נגד יהודים. טרוריסטים פוטנציאליים מוזנים על ידי תעמולה אנטישמית ואנטי-יהודית זו שמקורה באיסלאם הקיצוני.¹¹

בכנס בנושא הטרור שנערך במרכז הבינתחומי בהרצליה, ציין האלוף אהרון זאבי פרקש, ראש המודיעין הישראלי, שמאז אירועי ה-11 בספטמבר נהיתה ישראל למוקד טרור עולמי. שניים ממאפייניו

העיקריים של טרור זה הם הדה-לגיטימציה של עצם זכות הקיום של ישראל, והתפיסה על פיה אזרחי ישראל הם יעד לגיטימי לטרור. ההסתה הזדונית והקטלנית נגד יהודים ונגד ישראל מכשירה לבבות ומוחות בקרב מאות מיליוני ערבים ומוסלמים להתנדב ולהשתתף בטרור זה.

ארסיותה של הסתה זו הביאה את ממשלת ישראל, המוטרדת מהרטוריקה האנטי-ישראלית המשלהבת רגשות שנאה המופצת על יד מדינות ערב, לפרסם באפריל 2000 הודעה לעיתונות, בה הביעה את דאגתה העמוקה לנוכח עוצמת הדברים וקיצוניותם:

חלקים מסוימים בעולם הערבי נסוגו לעידן שחשבנו כי חלף לבלי שוב: עידן של הסתה, עוינות, ודמוניזציה של ה"אויב" הישראלי ומנהיגיו. הדברים באו לידי ביטוי באירועים כדוגמת שריפת בובה בדמותו של אהוד ברק ברחובות ביירות, הלבשת פני היטלר לדיוקנו של שר החוץ דוד לוי, השוואת מדיניות ישראל לנאציזם... הראה להסתה זו מספקים לעתים מקורות רשמיים באותן ארצות ערביות – הצהרות של מנהיגים ושאר נציגי ציבור, ותסיסה מתוזמנת על ידי התקשורת הרשמית. המסר מחלחל בקרב הציבור, מלבה את האווירה האנטי-ישראלית לכדי ממדים מדאיגים – וכל זאת דווקא בשעה שקיים צורך בבניית אמון ובפיוס כה רב.

אפילו במצרים, עמה יש לישראל הסכם שלום מאז 1979, פרסם אל-אתבאר, היומון הרשמי, את הדברים הבאים:

סחטנות היא סם החיים של מדינת ישראל, מאז הקמתה של מדינה סחטנית זו ועד עצם היום הזה. סחטנות זו החלה עם המצאתו של מיתוס השואה, לפיו היטלר שרף 6 מיליון יהודים במלחמת העולם ה-2.

מדינות ערב היו למרכזי הכחשת השואה ותחיית אותם מסמכים מזויפים המכונים "הפרוטוקולים של זקני ציון". ליבוי השנאה התהומית כלפי ישראל והיהודים סולל את הדרך לתחיית עלילות-הדם, שבמרכזן האשמת היהודים באחריות לפיגוע הטרור שהתרחש במגדלי התאומים ב-11 בספטמבר.¹²

לסיכום, אין כל ספק שהטענה הגורסת כי אם רק תוותר ישראל על טריטוריה היא תצליח לפייס את הפלשתינים והערבים, ויבוא השלום למזרח התיכון, היא גיבת דעת...

פרק 2

המטמורפוזה שעברה מפלגת העבודה

הרדיפה אחר שלום היתה מאז ומתמיד יעד מרכזי באידיאולוגיה של מפלגת העבודה, וכל שכן במצעה של המפלגה. בהתאם לאידיאולוגיה זו, שבה והביעה המפלגה את נכונותה להיכנס למשא ומתן עם הפלשתינים ללא תנאים מוקדמים, על בסיס החלטות האו"ם 242 ו-338. לקראת הבחירות שנערכו בשנת 1988, הקדישה המפלגה פסקה במצעה לסוגיית הביטחון ולסכנות הדמוגרפיות הטמונות בהחזקתם של שטחים צפופי אוכלוסייה פלשתינית, ובכלל זה גם לאיום על מהותה וזהותה של ישראל כמדינה יהודית. למרות זאת, סעיף 4 של המצע מדגיש את העובדה שישראל לא תיסוג לקווי 1967, אלא תחזיק באזורים חיוניים לביטחונה, כמו עמק הירדן.

באופן מסורתי התנגדה מפלגת העבודה לכינונה של מדינה פלשתינית בין ישראל לירדן, מחשש פן מדינה שכזו תהיה למוקד של עוינות והסתה. מנהיגי מפלגת העבודה אף העלו את הרעיון לפיו הסכסוך ייושב במסגרת מדינה ירדנית-פלשתינית. מצעה של מפלגת העבודה קבע באופן שאינו משתמע לשני פנים, כי על ירושלים להישאר מאוחדת תחת שלטון ישראלי, כבירת ישראל וכמרכז של העם היהודי.

התקופה שבין בחירות 1988 לבין בחירות 1992 היתה תקופה של שינוי במפלגת העבודה, כאשר התחולל מפנה ביחסה הבסיסי כלפי פתרון אפשרי לסכסוך הישראלי-פלשתיני. המפנה התרחש למרות, או אולי בשל, האינתיפאדה הפלשתינית הראשונה נגד ישראל. בנוסף, מנהיגי מפלגת העבודה נסחפו ברוחות השלום החדשות שנשבו בעולם לאחר קריסתה של ברית המועצות ובעקבות מלחמת המפרץ.

מנהיגים אלה אימצו לעצמם את ההשקפה כאילו במדינות ערב גברה הנטייה לשקול אפשרות של נטישת מדיניותן רבת-השנים להשמיד את מדינת ישראל. התקווה ששחר חדש מפציע במזרח התיכון הניעה פעילי מפלגת עבודה רבים לזהות מתינות בעוצמת העוינות הפלשתינית כלפי ישראל. שמעון פרס, שר החוץ באותה עת, חזה את בואה של הזדמנות אדירה לשלום.

השינוי שעבר על מפלגת העבודה בא לידי ביטוי במצעה של המפלגה לקראת בחירות 1992. הסעיף המדבר על התנגדות לכינונה של מדינה פלשתינית הוסר, והוגדרה רשימת עדיפויות חדשה. במסגרת זו, הרדיפה אחר שלום על בסיס ויתורים מפוכחים הפכה ליעד המרכזי של מדינת ישראל. חותמו של פרס הוטבע במצע המפלגה באופן ברור בסעיף החוזה מזרח תיכון חדש בו ישלוט השלום ויוקם שוק משותף.

הסממן הבולט ביותר של נטישת מצע העבר המסורתי של המפלגה היה הכפפת ביטחון המדינה להשגת שלום. לשינוי זה היתה השפעה מכריעה על תהליך המשא ומתן במשך עידן אוסלו כולו.

המחלוקת הפנימית במפלגת העבודה אופיינה על ידי שסע בין מחנהו היוני של פרס לבין מחנה רבין הקטן יותר והנצי באופן יחסי. עם זאת, גם מחנה רבין לא התנגד באופן עקרוני לויתורים שיקדמו את תהליך השלום.

במהלך מסע הבחירות של שנת 1992 התחייבה מפלגת העבודה לכוון שלום תוך הצבת שני סייגים: לא לנהל משא ומתן עם אש"פ, ולא לאפשר את הקמתה של מדינה פלשתינית. מפלגת העבודה היתה כה בטוחה בניתוחיה, עד כי רבין הבטיח שממשלתו תביא להסדר משביע רצון עם הפלשתינים תוך ששה חודשים. אך יש לדעת, רבין גם הדגיש שהסדר זה לא ייעשה עם אש"פ.

שינוי נוסף ניתן לראות בכך שהשמאל הקיצוני הצליח לשכנע את יצחק רבין שהשטחים וההתנחלויות מהווים מכשול לשלום. כך, למרות שבמשך כל חייו התנגד למדינה פלשתינית, שוכנע רבין שישיראל יכולה לשמור על ביטחונה הפיזי והקיומי רק אם תיפטר מהשטחים ה"רעילים".

תוצאות בחירות 1992 הזניקו את מפלגת העבודה לשלטון. בעת הצגת הממשלה, ביולי 1992, הצהיר יצחק רבין שכוונתו להביא לשינוי בסדר העדיפויות הישראלי ולמקם את השלום בראש סדר העדיפויות. לשם כך, הוא הבטיח, הממשלה מתחייבת לנקוט בצעדים תקיפים שיביאו לקץ הסכסוך הערבי-ישראלי. עם זאת, בקריאתו לפלשתינים לפתוח בדו-שיח עם ישראל, דבק עדיין רבין בעמדות המסורתיות של מפלגת העבודה: אוטונומיה פלשתינית, ללא נסיגה לגבולות 1967.

בנאום נוסף שנשא לרגל חנוכת מרכז שטיינמץ לחקר השלום, בנובמבר 1992, הביע רבין אופטימיות באשר לסיכויי השלום בין ישראל לבין הפלשתינים. בנאום זה אמר שהוא מאמין כי בקרב

המנהיגים הפלשתינים, בין בשטחים ובין בתוניס (מטה אש"פ), ישנם כאלה שהתפכחו ומבינים שאסור להם לחזור על שגיאות העבר. רבין הביע את ביטחונו כי ישנם מנהיגים פלשתינים שהבינו כי עדיף להקים גרעין לישות פלשתינית, גם אם היא מינהלית בלבד.¹³

מעבר לאופטימיות שהביע רבין בנאומו זה, יש לשים לב לעובדה שהוא דיבר על ישות פלשתינית ולא מדינה פלשתינית.

בהמשך ישיר למדיניותה המסורתית, ממשלת העבודה יזמה שיחות שלום עם מנהיגים פלשתינים בשטחים על בסיס מסירת שטחים תמורת שלום. למרות זאת, מפלגת העבודה לא הצליחה להגיע להסדר, לא תוך שישה חודשים ואף לא תוך שנה שבמהלכה התקיימו שיחות עקרות עם מנהיגים פלשתינים תחת מטריית של ארצות הברית. ממשלת העבודה, אשר החטיאה את המועד האחרון שהיא עצמה הציבה, עמדה בפני האפשרות המביכה כי לא רק שנכשלה במאמציה להגיע לשלום, אלא שעתה עלול היה הליכוד לנצל כישלון זה בבחירות. מפלגת העבודה חששה מכך שאם יחזור הליכוד לשלטון, תתחזק אחיזתה של ישראל בשטחי יהודה, שומרון ועזה, והשלום, בסגנון מפלגת העבודה, יוסיף לחמוק מידיה של ישראל.

הערוץ האחורי באוסלו, בו התנהלו שיחות ישירות עם אש"פ, היווה חלופה לשיחות השלום בווינגטון שהגיעו למבוי סתום. אישורן של שיחות אוסלו, ובסופו של דבר גם שדרוגן, היו בבחינת הפרת הבטחות שמפלגת העבודה התחייבה להן טרם הבחירות. אך רבין ופרס ראו בהבטחות אלו מכשול בדרך להשגת שלום.

רבין הצדיק את המגעים הללו עם אש"פ וטען:

המגעים עם הפלשתינים בתחילת 1993 נועדו לקבלת הערכה לגבי מידת מוכנותה של הרשות הפלשתינית לשנות את מדיניותה ולהיות לפרטנר ראוי לנהל משא ומתן עם ישראל.¹⁴

בבואה להגן על מדיניות חדשה זו, ממשלת רבין טענה שהברירה העומדת בפניה היא הבחירה בין אש"פ "המתון" לבין קבוצות איסלאמיות פונדמנטליסטיות "קיצוניות" כמו החמאס והג'יהאד האיסלאמי.¹⁵

במסגרת טיעון זה, המושג "מתון" התייחס לקבוצה בלתי מוגדרת של ערבים פלשתינים שלא תמכו בקבוצות "הקיצוניות" המחויבות להשמדתה של ישראל. בבואו ליישם מדיניות שלום אגרסיבית זו, דחף רבין הצדה את הערבים המתונים משכבר, אותם ערבים

פלשתינים שהתנגדו לטרור מאז ומתמיד ובשל כך דחו את אש"פ. תחת זאת, המדיניות החדשה כרכה מתונים מסורתיים אלה יחד עם "המתונים" החדשים – ערפאת ואש"פ. בתוך כך איבדו הפלשתינים המתונים מאז ומתמיד את זהותם הפוליטית, ושועבדו לערפאת.

שינוי תפיסות עולם בשירות השלום

תהליך השלום מעולם לא היה סוגיה שעניינה בשטחים גרידא, אלא נושא סבוך ומורכב. השאיפה לשלום היתה שזורה ממהותה בזהותה הלאומית של ישראל. "לאומנים קיצוניים" ואנשים מקרב המחנה הדתי ראו ביהודה ובשומרון חלק ממדינת ישראל, לא פחות מתל-אביב. לעומתם, תושבי מרכז הארץ, חילונים, שמאלנים ושמאלנים קיצוניים החזיקו בדוגמה לפיה הדרך היחידה העומדת לה לישראל לשמור על זהותה הציונית והליברלית היא – נסיגה משטחי יהודה ושומרון וחבל עזה.

באסטרטגיית הבחירות שלו ביקש רבין ליצור קשר בין הזהות הלאומית והאינטרסים הישראליים מצד אחד, לבין תהליך שלום שייתן מנדט לפשרות טריטוריאליות עם הפלשתינים, מן הצד השני.¹⁶

החוקר בֶּרִיט מתאר כיצד השתמש רבין במשבר הזהות של ישראל בשיאו של מסע הבחירות בשנת 1992, בהציגו בפני הבוחרים שתי תמונות חזון מתחרות, כביכול, של זהותה העתידית של ישראל. האסטרטגיה שעמדה בבסיס מסע הבחירות שניהל רבין הציגה את מפלגת העבודה כמעוז השלום, בניגוד מוחלט למדיניות הלאומנית של הליכוד, המטרפדת את סיכוייה של ישראל לשלום. בתעמולתה האשימה מפלגת העבודה את הליכוד בהטיית משאבים יקרים מצרכים החייבים לעמוד בראש סדר העדיפויות בתחומי ישראל עצמה, לצורך הרחבתן של התנחלויות מיותרות והקמתם של מוסדות דתיים בלתי ראויים.

באספת בחירות בבאר-שבע, שם אחיזתו של הליכוד חזקה, שלהב רבין את ההמון כשקרא, "הליכוד לקח את כספכם, את כספי המסים ששילמתם, וזרק אותו להתנחלויות".¹⁷

בנאום שנשא לרגל פתיחת לימודי המכללה לביטחון לאומי, השיב רבין לשאלה רטורית שהציג באשר לאיכותה של ישראל שבה מעוניינים הישראלים. בפריסת חזון-העל שלו אמר, "אנו רוצים

מדינה של יהודים, מדינה ציונית, מדינה דמוקרטית שוחרת קדמה, מדינה חזקה".¹⁸

בכוונה או שלא בכוונה, השמיט את התואר "מדינה יהודית" מחזונו זה. ברגע זה, כמו גם ברגעים אחרים, הוא הדגיש את המסורת החילונית וההומניסטית של ישראל, מסורת שלטענתו תוכל לשגשג רק בישראל דמוקרטית המחוברת למערב.

בסדרת נאומים וראיונות הוא ניסח באופן ברור וחד את ההשקפה לפיה זהותה של ישראל מוגדרת על ידי הציונות והדמוקרטיה, כשהוא מקצה לדת מרחב שולי בלבד.

אין ספק שרבין לא בדיוק אהב את קהילות המתיישבים והדתיים, אך נראה גם שהכיר בעובדה שהטענה כי קבוצות אלו הן בבחינת נטל בטחוני וכלכלי תקנה לו יתרון אלקטורלי.¹⁹

ברוח זו הוא שם ללעג ולקלס את הימין הדתי ואת המתנחלים, בהם ראה איום על מסורת חילונית זו. ביומנו כתב: "את גוש אמונים אני רואה כתופעה חמורה ביותר, סרטן בגופה של הדמוקרטיה הישראלית".²⁰ במסע הבחירות שלו כינה את המתיישבים "פריזיטים"; וכראש ממשלה התייחס לתנ"ך כאל "רישום מקרקעין מיושן".

כך הצליח רבין לשכנע קבוצות רבות ומגוונות של בוחרים להצביע בעד מפלגת העבודה, בשכנעו מגזרים שונים, לרבות בוחרי ליכוד מסורתיים, בתועלת הכלכלית שתצמח להם כתוצאה מהפחתת התמיכה הכספית הממשלתית במתנחלים ובדתיים.

רבין אכן הצליח במשימה זו שנטל על עצמו, אך בדרך הוא דחק לשוליים את מתנגדי אוסלו, והעצים את השסע בתוך החברה הישראלית. כתוצאה מכך, החתימה על הסכמי אוסלו בספטמבר 1993 היתה לקו פרשת מים לא רק ביחסים שבין ישראלים לפלשתינים, אלא גם ביחסים שבין ימין לשמאל ובין חילונים לדתיים. המחלוקת הנוגעת לאוסלו יצרה דיכוטומיה בתוך ישראל, שבאופן פרדוקסלי החלה להירפא רק עם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה והתמוטטותו המוחלטת של תהליך אוסלו.

אין ספק שהאסטרטגיה של רבין צלחה. אך באיזה מחיר?

פרק 3

המשא ומתן על הצהרת העקרונות

מקובסקי תמצת את תהליך המשא ומתן שהוביל להסכם אוסלו לכדי משפט אחד:

זוהי עדות לכך שתהליכי קבלת ההחלטות בישראל נעשים על בסיס אישי עד כי מעטים יכולים לקבל החלטות הרות-גורל עבור רבים כל כך, ובכך לעקוף את צמרת הממסד הביטחוני – וחמור מזאת – הדברים נעשו בהעדר דיון ממשלתי כלשהו.²¹

מצב כזה אפשר לראות כהרה-סכנות וכמהלך המעמיד בסכנה את ההליכים הדמוקרטיים בישראל או, לחלופין, בהתאם לעמדתו של הקורא, אפשר לראות במהלך זה הפגנת אומץ-לב וראיה לשיעור קומתו של רבין. הוויכוח בנושא זה טרם הוכרע.

פרק זה מהווה ניסיון להשמיע קול נוסף לליבון סוגיה זו.

פתיחתו של הערוץ האחורי באוסלו

באוגוסט 1993 הופתע העולם לנוכח חדשות שהגיעו מאוסלו, לפיהן ישראל ניהלה בחשאיות משא ומתן ישיר עם אש"פ, שבמהלכו הושג הסכם דו-צדדי, "הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי" או "הסכם אוסלו". עד אותה עת לא היה לאיש שמץ של מושג על כך שמתנהלות באוסלו שיחות, לא כל שכן על השלכותיו של הסכם שלום זה.

ההסכם הצהיר על הכרה הדדית בין אש"פ לבין ישראל, תוך קביעת התנאים להמשך התהליך בחמש השנים הבאות, במטרה להגיע לפתרון בר-קיימא וכולל של הסכסוך הפלשתיני-ישראלי. ההסכם היה מושתת על גישת ההתקדמות בשלבים, תוך דבקות בלוח זמנים להשגת הסדר קבע.

יד המקרה שיחקה תפקיד מכריע בהנעת התהליך ששיאו היה הסכם אוסלו. פגישה מקרית, ביוני 1992, בין חבר הכנסת יוסי ביילין שהיה באותה עת חבר במפלגת העבודה שהיתה אז באופוזיציה, וד"ר יאיר הירשפלד, איש מדע המדינה וחבר בקרן לשיתוף פעולה כלכלי, לבין

טרייה לארסן מהמכון למחקרים חברתיים של איגוד העובדים הנורבגי – היתה השלב הראשון בתהליך.

השלב השני היה מפגש ידידותי, בנובמבר 1992, בביתה של חנאן עשראווי, חברת המשלחת הפלשתינית לשיחות השלום בווינגטון. ביוזמתו של ביילין, נפגשו הירשפלד ועמיתו מן האקדמיה, ד"ר רון פונדק, עם עשראווי שחזרה זה עתה משיחות השלום בווינגטון. הירשפלד ופונדק, שהסבו לקפה ועוגיות בביתה של עשראווי, שוחחו עמה אודות שיחות השלום והעוני השורר בגדה המערבית ובעזה.

עשראווי הציעה לישראלים ליצור קשר עם אחמד קריע (אבו עלא), שר האוצר של אש"פ, על מנת לדון בדרכים ובאמצעים לעידוד ההתפתחות הכלכלית. בו במקום טלפנה עשראווי למטהו של ערפאת בתוניס, שוחחה עם אחד מעוזריו והציעה לקיים פגישה בלונדון בדצמבר 1992. כששמע ערפאת על ההצעה, לא זו בלבד שאישר אותה, אלא סייע לאבו עלא בעצה ואמר לו, שהיות שהישראלים רגישים לנושא הביטחון, עליו להביע את הסכמתו באם נושא זה יעלה בפגישה.

רצה הגורל, ושני אישים נוספים הלוקחים חלק בסיפור המעשה, לארסן וביילין, שהו אף הם בלונדון באותה עת לרגל ועידה שעסקה בשיתוף פעולה כלכלי ושלוש במזרח התיכון. הירשפלד נפגש עם אבו עלא, ודיווח לביילין על תוצאות פגישתו. לארסן הוכנס לסוד העניינים והציע להעמיד לרשות המתדיינים את שירותי איגוד העובדים הנורבגי ואת מתקניו, על מנת שיוכלו לנהל שם את שיחותיהם בחשאיות מוחלטת.

אירועים אלה התרחשו בערך באותה עת ששיחות ווינגטון בין ישראל להנהגה הפלשתינית בשטחים הגיעו למבוי סתום, ובכך הקלו על ההחלטה לפתוח ערוץ אחורי באוסלו, בין ישראל לבין אש"פ. סגן שר החוץ הנורבגי, יאן אגלנד (Egeland) הציע לסייע לערוץ האחורי החשאי, ולארסן טיפל בלוגיסטיקה.

כך הובילה הפגישה בלונדון בין הירשפלד לאבו עלא, לפגישת הגישוש הראשונה בנורבגיה.

הטיוטה הראשונה של הסכם אוסלו : שרפסבורג III

הפגישות הראשונות התקיימו בינואר 1993, תחת מעטה של כנס העוסק במחקרים חברתיים בגדה המערבית ועזה, באחוזה כפרית במרחק 90 ק"מ מאוסלו. אבו עלא, הנציג המרכזי למשא ומתן

מטעם אש"פ, הגיע בלויית יועצו הפוליטי, חנאן אספור והכלכלן מאהר אל קורד ממטה אש"פ. הירשפלד ופונדק הוצגו כשליחיו של ביילין, אף שלא היה להם מנדט לקבל החלטות. הפגישה הראשונה התמקדה בגישוש "קדם-משא ומתן" במטרה לברר האם קיים מכנה משותף שיאפשר המשך דיאלוג ישראלי-פלשתיני. העקרונות המנחים שהיו מונחים ביסודן של השיחות הללו היו: נסיגתיות והפיכות. לפי עקרונות אלה, לכל צד היתה הזכות לסגת מעמדה, או לבטל הצעה, בכל שלב שירצה. הוסכם גם שכלל יסוד עליו יושתתו הפגישות יהיה חשאיות מוחלטת והימנעות מהעלאת עוולות העבר לדיון.

בסבב השיחות הראשון הסכימו הירשפלד ואבו עלא על שלושה רעיונות מרכזיים: נסיגה ישראלית מעזה, העברת סמכויות הדרגתית לממשל העצמי הפלשתיני בכל הנוגע לענייני כלכלה, ו"תוכנית מרשלי" לסיוע בינלאומי לישות הפלשתינית בתחילת דרכה.

לאחר שהוכנס לסוד העניינים, נטל פרס את הפיקוד. בשעה שאישר את המשך פעולתו של ערוץ אוסלו האחורי, הוא הדגיש שיש לציית לשלושה כללים:

1. אין לכלול את ירושלים בהסדרי האוטונומיה.
2. על הפלשתינים לנטוש תביעתם להביא סוגיות שנויות במחלוקת בפני בורות בינלאומית מחייבת.
3. ישראל תמשיך לשלוט על כל הגבולות הפנימיים והחיצוניים.

שלושה שבועות לאחר הפגישה הראשונה שבו והתכנסו חמשת המשתתפים באוסלו על מנת להמשיך בדיוניהם. הירשפלד דיווח לביילין באופן שוטף, וזה בתורו דיווח לפרס על התנהלות הדברים. בשבוע הראשון של פברואר 1993, הוחלט לשתף את ראש הממשלה יצחק רבין במתרחש באוסלו. פרס שכנע את רבין לאפשר את המשך קיומן של השיחות הישירות עם אש"פ, בנימוק שהערוץ האחורי מספק מידע חשוב אודות עמדותיו של אש"פ מבלי שיהיה בכך כדי לחייב את ממשלת ישראל. לאחר מכן, ב-9 בפברואר, פנה פרס לרבין בבקשה לקיים משא ומתן ישיר עם אש"פ ולהגיע להסכם שיאפשר לערפאת לעמוד בראש הממשל העצמי הפלשתיני.

בערך באותה עת הועלה רעיון כתיבתה של טיוטת הצהרת עקרונות הסדרי הביניים של הממשל העצמי הפלשתיני, אף שלא ברור מי הגה את הרעיון. היות שעקרונות היסוד התיירו לכל אחד מן הצדדים לסגת מכל הצעה שהגיש בשלב כלשהו בשיחות, לא ראה ביילין כל סכנה בהכללת רעיונות שישראל לא העלתה בשיחות וושינגטון

המושחות. אבו עלא אישר את הדברים, ותהליך ניסוח מסמך הטיוטה פתח את הסיבוב השני של שיחות אוסלו בשרפסבורג, ב-11 וב-12 בפברואר. המסמך הושלם בסבב השיחות השלישי, ב-20-21 במרץ.

טיוטת הצהרת העקרונות, שכונתה שרפסבורג III, נוסחה סופית ב-21 במרץ. ההצהרה היתה מורכבת מחמישה עשר סעיפים ולוותה בנספחים שדנו במעמדה של ירושלים, בחירות פלשתיניות ופיתוח כלכלי הן פלשתיני והן אזורי. המסמך המשותף, שהמליץ על נסיגה בשלבים של כוחות ישראל והעברת סמכויות הדרגתית לאוטונומיה פלשתינית, אומץ על ידי המשתתפים כבסיס להמשך המשא ומתן. המסמך הושחת על עקרון ההתקדמות בשלבים, לפיו המשא ומתן יחל בדיון בנושאים הפחות בעייתיים, ובהדרגה יעבור לדון בסוגיות היותר מורכבות ומאיימות.

מטרת אימוץ עקרון ההתקדמות בשלבים ודחיית הדיון בבעיות הקשות למשא ומתן עתידי, היתה יצירת אווירה שתביא לבניית צעדים בוני אמון שיובילו בסופו של דבר לסיום הסכסוך הישראלי-פלשתיני. עם זאת, כפי שמדגיש מקובסקי, למרות עקרון ההפיכות, רבים מהנושאים שנידונו במהלך השיחות הללו נכללו בהסכם אוסלו והקשו על מנהלי המשא ומתן הבאים לשנותם או לסלקם. מקובסקי מראה כיצד כישלוננו של עיקרון זה בא לידי ביטוי בהכללתם במסמך של יסודות שהיוו הפרה בוטה של המדיניות הישראלית הקיימת:

יסודות מסויימים בשרפסבורג III שעמדו בניגוד למדיניות הישראלית המקובלת יחזרו ויעיבו על מנהלי המשא ומתן הישראלים בהמשך הדרך, כשהשיחות ישודרגו לרמה הרשמית. הנציגים הישראלים הרשמיים אולצו לעשות ויתורים בארבעת החודשים הבאים רק על מנת לבטל עמדות שכבר אושרו על ידי האקדמאים.²²

כך, מתוך להיטותם להגיע להסכם, שני אנשי האקדמיה, הירשפלד ופונדק, הביאו ליצירתן של אבני-נגף בתהליך אוסלו. שלוש הבולטות ביותר היו:

1. היקף הרשות הפלשתינית וכינונה, בסופו של דבר, של מדינה פלשתינית.
2. מעמדה העתידי של ירושלים.
3. בורות בינלאומית.

שלוש הסוגיות הללו היו מאז ומעולם אסורות למשא ומתן. בהעלאות שלוש סוגיות אלו על שולחן הדיונים, הבקיעו הירשפלד

ופונדק את עמדותיה המסורתיות של ישראל, ויצרו מציאות חדשה. בפעם הראשונה, מאז ומעולם, הסכימה ישראל במפורש לנהל משא ומתן בשיחות העתידיות על הסדרי הקבע בשטחים, על מעמדה של ירושלים, ההתנחלויות, גבולות והריבונות הפלשתינית. מעבר לכך, הבקעה ראשונית זאת בעמדותיה של מדינת ישראל האיצה את תהליך הכרסום בכל עמדותיה.

לימים מדינת ישראל תחצה את הקווים האדומים החשובים ביותר לביטחון המדינה ולעצם קיומה, ותנטוש קווים אלה, בזה אחר זה.

מאחר שטיוטת שרפסבורג III לא התוותה את גבולות הסמכות או את ההגבלות החלות על היקף הסמכויות החוקיות של הפלשתינים בגדה המערבית, הבינו הפלשתינים כי משמעות הדבר היא שסמכותם תהיה מוחלטת. שניות זו הביאה את ההנהגה הפלשתינית להאמין שהצעד הראשון בדרך להקמתה של מדינה פלשתינית אכן נעשה. סוגיה אחרת שהחמירה את המחלוקת היתה הפרשנות שנתנו הפלשתינים להצעה בשרפסבורג III לשלטון עצמי פלשתיני במזרח ירושלים. במילים אחרות, הפלשתינים הבינו שמשמעות ההצעה היא הסרת כל המכשולים בדרך לכינון מטה השלטון העצמי בירושלים.

בריאיון שהתקיים לאחר אוסלו, התייחס נציגו הרשמי של אש"פ, נביל שסטה, להסכמתה של ישראל לדון במעמדה של ירושלים. שסטה הצביע על כך שעצם העלאת סוגיית מעמדה של ירושלים על סדר יומו של המשא ומתן להסדר קבע, היה בה כדי להעמיד בסימן שאלה את חוקיותו וסופיותו של סיפוח העיר.

במילים אחרות, אחד מעקרונות היסוד של מדיניות ישראל, ירושלים מאוחדת תחת ריבונות ישראלית, הועמד בסימן שאלה.

אבן הנגף השלישית היתה גם היא בבחינת נטישה צורמת של עמדה מדינית חד-משמעית. על פי המסמך, ישראל נתנה הסכמתה להפעלת בוררות בינלאומית מחייבת ליישוב חילוקי דעות כאשר המשא ומתן ומאמצי התיווך יעלו על שרטון. כפי שציין מקובסקי: "המשמעות היתה מחרידה. ניתן יהיה לאלץ את ישראל לוותר על ריבונותה"²³.

ניתן לראות כי חוסר הניסיון ולהיטות-היתר של המשתתפים הישראלים זרעו את זרעי ההתנצחות ביחסי ישראל-פלשתינים אשר תאפיין כל סבבי המשא ומתן העתידיים. דהיינו, מצד אחד הם העלו את רמת הציפיות של הפלשתינים, ומצד שני פגמו בכוח המינוף של ישראל בבואה לנהל משא ומתן.

בהערכתנו את שרפסבורג III, מציין מקובסקי כי חלק מהוויתורים שעשו אנשי האקדמיה היו כנראה הכרחיים על מנת להשיג הסכם, ברם הבעייה היתה נעוצה בתזמון. אי אפשר להתעלם מן העובדה שהירשפלד ופונדק נתפסו כנציגיה של ממשלת ישראל. העמדות הפזיזות שהציגו, אולי בשל העובדה שהאמינו כי הם יכולים לחזור בהם בכל עת, נתפסו על ידי הצד השני כמדיניות ישראלית רשמית, ולכן מחייבת. כתוצאה מכך הציעו אנשי האקדמיה, כבר בשלב מוקדם של התהליך, ויתורים שחלקם סתרו את המדיניות הישראלית המקובלת. ויתורים אלה היו לרועץ כאשר שודרגו השיחות, כי הם שללו ממנהלי המשא ומתן הרשמיים קלפי מיקוח קריטיים.

שדרוג המשא ומתן בין ישראל לאש"פ

בשלב זה מוחה אבו עלא על שמעמדם הבלתי רשמי של מנהלי המשא ומתן הישראליים אינו משביע רצון. אי לכך הוא הודיע לישראלים, באפריל, שאש"פ מסרב להמשיך בשיחות אם לא ישתתפו בהן נציגים רשמיים של ישראל. בהיענותה לדרישתו זו של אבו עלא, עשתה ישראל צעד קריטי לקראת הפלשתינים. בשלהי מאי 1993, ישראל שדרגה את השיחות, והוחלט לשלוח את אורי סביר, מנכ"ל משרד החוץ, לעמוד בראש המשלחת הישראלית הרשמית. בשעה שקיבל את המינוי, הצהיר סביר שמטרת הממשלה הנה "להביא לפיוס היסטורי עם העם הפלשתיני", שעליו אין לישראל שום רצון לשלוט. המטרה המוסרית של המשא ומתן היתה "להבטיח את חירותם של הפלשתינים ולהביא לישראל ביטחון".²⁴

הבנת הרקע ממנו בא סביר זורה אור על הוויתורים חסרי התקדים שיזם סביב שולחן המשא ומתן. סביר הוא בנו של ליאון סביר, דיפלומט ישראלי שכבר בראשית שנות השמונים כתב מאמר בו טען שעל ישראל לנהל משא ומתן עם אש"פ. אין ספק שהתפוח לא נפל רחוק מהעץ. סביר מעיד על כך בעצמו:

כשהייתי יותר צעיר, בשנות השבעים, הייתי אומר לך, "אני רוצה להיות הישראלי הראשון שילחץ את יד אש"פ...". מאז ומעולם האמנתי שהבעיה הגדולה ביותר העומדת בפנינו היא הנזק הפסיכולוגי הנגרם מהיותם נרדפים במשך זמן כה רב...

ההנחיות שקיבל סביר מרבין לא היו מרחיקות לכת. רבין לא נתן לסביר מנדט לנהל משא ומתן לקראת עסקה כלשהי באוסלו, אלא רק להמליץ באם על ישראל לפתוח במשא ומתן מפורט. היה עליו

להשאיר את ירושלים מחוץ להסכם הביניים, ובאופן זמני לשים בצד גם את יריחו. חשובה במיוחד היתה חובתו להבטיח את זכותה של ישראל להטיל וטו על סוגיית הבוררות במקרה של פריצת חילוקי דעות שאי אפשר ליישבן. זאת היתה דרישה הכרחית על מנת למנוע את בנאומו של הסכסוך העלול להוביל להחלטה בינלאומית כפויה.

בשלב מאוחר יותר צורף משפטן לצוות המו"מ, יואל זינגר. רבין הכיר את זינגר עוד מהתקופה בה היה מעורב בניסוח הסכמי הפרדת הכוחות ממצרים וסוריה בשנות ה-70, וכן מהסכמי קמפ-דייוויד. רבין נתן אמון מלא בזינגר, לא רק מפני שהיה קפדן מאוד – בתוך צוות המו"מ הישראלי, זינגר היה בעל הזיקה החזקה ביותר לצבא, ולכן החזיק בנקודת מבט דומה לזו שלו עצמו.

במהלך השיחות, למרות הרקע השונה ממנו באו, נוצר קשר הדוק בין אבו עלא לבין סביר. ככל שהמשא ומתן הלך ונעשה קשה יותר, והמחלוקות הלכו והעמיקו, כששני הצדדים מגישים אולטימטומים ומאיימים לפרוש, כשמשבר רודף משבר, היו אלה היחסים האישיים שהתפתחו בין שני האישים שהחזיקו את השיחות ומנעו קריסתן. עם זאת, למרות הקרבה שנוצרה, סוגיות רבות נותרו במחלוקת חריפה.

נראה שסביר ואבו עלא התעלמו מן העמימות שאפיינה את הקווים האדומים של הצד השני, והגיעו, במהלך שלושה סופי שבוע של משא ומתן, להסכם על רבות מהסוגיות הבסיסיות שנכללו בהסכם אוסלו. הם הוסיפו למסמך נספח בנושא ביטחון, לפיו עזה תפורז, המשטרה הפלשתינית תפרק מנשקן את כל הקבוצות המבצעות פיגועי טרור נגד ישראל, וכוחות צה"ל ייערכו מחדש מחוץ למרכזי האוכלוסייה הערבית.

הפלשתינים עמדו בתוקף על דרישתם לקבל סמכות שיפוטית מלאה ברחבי השטחים, אך ישראל הצליחה להגביל את סמכותם התפקודית. הפלשתינים הסכימו גם לפטור מפיקוחם מתנחלים, התנחלויות, מבקרים ישראלים בשטחים ואתרים צבאיים.

נושאים אלה היו חשובים לרבין, ששאף לניסוחים פתוחים שיאפשרו לו לתבוע, בשיחות על הסדר הקבע, פטור-שיפוטי ל"אזורי ביטחון", אותם מרחבים שיישארו בסופו של דבר תחת פיקוח ישראלי. יש להדגיש כי רבין הגדיר בשלב זה כמעט את כל עמק הירדן כ"אזור צבאי".

נושא אחד שלא היה נתון למשא ומתן היה דרישתה של ישראל להחזיק באחריות לביטחון הפנים בישות הפלשתינית עצמה. עם

זאת, כפי שמציין מקובסקי, נקודה זאת תישאר בגדר סלע מחלוקת במהלך תהליך אוסלו כולו.

שיקולי ביטחון ושיקולים פוליטיים הובילו את רבין לחפש ניסוח מעורפל יותר בנושא הפריסה מחדש. בפגישה שקיים ב-10 ביוני עם יועציו הבכירים, הוא עמד על כך שהפריסה מחדש תהיה "עניין הנתון לשיקול דעתה הבלעדי של ישראל".

אחת הסוגיות שנשארו פתוחות היתה הדחייה הפלשתינית את בקשת ישראל לסיים את ההתקוממות בשטחים, את האינתיפאדה, כתנאי מוקדם לתהליך השלום. אבו עלא התנה אישור בקשה זו בקבלת הכרה רשמית באש"פ כנציגו הבלעדי של העם הפלשתיני, כי רק הוא מוסמך לפעול ולהביא לקץ האלימות.

הכשל של צוות המשא ומתן הישראלי בהסירו את הדרישה שאש"פ יתחייב לדכא את האינתיפאדה, אינו מובן כלל. הכישלון צורב במיוחד לאור העובדה שיכולתו של ערפאת להכניע את האינתיפאדה ולהבטיח את ביטחונה של ישראל עמדה ביסוד ההחלטה להיכנס לתהליך המשא ומתן כולו.

הישראלים והנורבגים יידעו את ארצות הברית בדבר מסלול אוסלו, אך נראה שאיש לא התייחס לשיחות ברצינות. לא היה קונצנזוס אפילו בין החברים לסוד. ביולי 1993, נתנו ביילין ופרס לוורן כריסטופר, מזכיר המדינה האמריקני, להבין שפריצת הדרך ממשמשת ובאה, בעוד שבאותה עת פטר רבין, בפגישה עם כריסטופר, את הידיעה בלא-כלום, בצינו שספק אם יצא מזה משהו.

התנגשות בין קווים אדומים

ישראל הבהירה מן ההתחלה, באופן שאינו משתמע לשני פנים, כי ביטחונה הוא אבן היסוד ואבן הבוחן לכל הסכם שהוא. אף שהפלשתינים לא באמת תפסו את עוצמת הדבקות של ישראל בסוגיית הביטחון, הם היו מודעים לעובדה שנושא זה חשוב לה. בשלב מסוים במהלך המשא ומתן אמר אבו עלא לסביר:

אתם די חזקים, אתם יכולים לשלוט על האזור כולו, מטוסי הקרב שלכם יכולים להפציץ כל יעד בו יבחרו. אתם יכולים להילחם בסוריה, אך אתם לא יכולים להילחם בפלשתיין. אין לנו טנקים, אין לנו מטוסים... אנחנו הסרטן בבטן הישראלית. בואו נשתף פעולה ונעשה שלום ביחד.²⁵

בהיותו מודע לכך שביטחון הנו עניין ראשון במעלה, שב אבו עלא והבטיח למנהלי המשא ומתן, במהלך כל שיחות אוסלו, שערפאת הוא היחיד שיכול לשים קץ לטרור נגד ישראל. על פי משנתו של אבו עלא, רק לערפאת היכולת והרצון להביא לסיום הטרור נגד ישראל. המשטרה הפלשתינית תאכוף את רצונו של ערפאת ברחוב הפלשתיני, ועצם כניסתו של ערפאת לעזה תביא ל"גל הלם" בקרב הציבור הפלשתיני שיקום ויפנה עורף לחמאס.

לכאורה, בשלב זה הקווים האדומים של ישראל ושל אש"פ נקבעו וניתן היה להגיע להסכם. אך היתה זאת רק מראית עין. במציאות, היה שסע רחב בציפיות בין חברי המשלחת הישראלית לבין נציגי אש"פ. הישראלים ציפו מערפאת להבטיח את ביטחונה של ישראל בכך שידכא את האינתיפאדה ויכניע את ארגוני הטרור. מנגד, הפלשתינים ציפו שמעמד ההסדר הסופי יוביל לכינונה של מדינה פלשתינית. כך התהווה לו קשר גורדי שנבע מן העובדה שבפועל ערפאת לא היה מסוגל לספק שלום כיוון שלא שלט בחמאס, וישראל מצדה התנגדה נחרצות לכינונה של מדינה פלשתינית.

לא ברור אם ישראל ערפלה את עמדתה בנוגע לסוגיית המדינה הפלשתינית בכוונה. ברם סביר טוען, תוך התייחסות למסגרת שנקבעה לניהול המשא ומתן, שאכן היתה בידיו סמכות לתת לפלשתינים רושם שאוטונומיה עשויה להוביל למדינה:

על הפלשתינים היה לדעת שאוטונומיה יכולה להוביל למדינה, בעוד שעלינו היה לדעת שהיא תביא לביטחון. לאחר ש"הקווים האדומים" הובנו, ניתן היה לנהל משא ומתן על כל השאר.²⁶

הירשפלד סייג את הצהרתו של סביר בהדגישו שישראל מעולם לא הבטיחה לאש"פ מדינה. מה שישראל כן אמרה לאש"פ זה שאם הם מעוניינים במדינה, עליהם להתחיל בכך שיקימו מוסדות התואמים את העקרונות הדמוקרטיים, כמו למשל, שליטה על המשטרה.

המסקנה המתבקשת, ודאי מנקודת המבט הפלשתינית, היתה שישראל לא הוציאה את הקמתה של מדינה פלשתינית מכלל אפשרות. אין ספק שההתבטאויות המעורפלות הללו הן שהובילו את הפלשתינים להאמין שעמידה בהסכם הביניים תוביל להקמתה של מדינה פלשתינית. אבו עלא אישר זאת בריאיון שהעניק ובו אמר שהפלשתינים ראו בהסכם אוסלו שלב בדרך לכינון מדינה. עבורם הכרחי היה שישראל תתייחס אל רעיון הקמתה של מדינה פלשתינית כאל תוצאה ודאית של ההסכם ולא כאל אפשרות בלבד.

היינו צריכים לדעת מהי עמדתה של ישראל בשאלה אם הסכם הביניים יקבע את היקפו של ההסדר הסופי. זאת היתה הנקודה החשובה ביותר.²⁷

אישור נוסף לציפייתם זו של הפלשתינים ניתן למצוא בספרו של מחמוד עבאס (אבו מאזן), אחד מאישי המפתח בהנהגה הפלשתינית, בו הוא כותב ש"המנגנון על פיו ייושמו תנאיו של ההסכם יעורר בסופו של דבר את צמיחתם וגיבושם של רבים ממאפייני הריבונות, ותהליך זה ימשך עד למימושה של ריבונות לאומית מלאה".²⁸

שרשרת הפיקוד

שדרוג השיחות לכדי משא ומתן רשמי הוביל להקמתה של "קבוצת היגוי" בלתי פורמלית, שהוסמכה לפתח את אסטרטגיית ניהול המשא ומתן. הירשפלד ופונדק התבקשו להישאר על מנת לחלוק מניסיונם ולתרום לשמירת האווירה הלא-פורמלית. הקבוצה גיבשה מודל משא ומתן תלת-רובדי:

1. סביר, זינגר, הירשפלד ופונדק דיווחו ודנו באסטרטגייה עם ביילין, שלמה גור ואבי גיל ממשרד החוץ, וניסחו הצעות.
2. ההצעות הוצגו לשר החוץ פרס שהכניס בהן שינויים ששיקפו את רעיונותיו שלו.
3. פרס, לאחר שהכניס את השינויים, הגיש את הניירות לראש הממשלה, יצחק רבין.

כך, אף שפרס ורבין נועדו פעמים רבות במהלך כל סיבובי שיחות אוסלו, על מנת לדון בתוכן המשא ומתן, רבין הושאר במידה רבה מחוץ למעגל זרימת המידע. המידע שהוצג בפני רבין עבר בעיקרו דרך מסננת השקפת עולמם של המשתתפים שהיו מחויבים לתהליך ללא סייג ונחושים להשלים את גיבושו של הסכם עם אש"פ.

כִּשְׁל זה בתהליך קבלת ההחלטות נבע בין השאר מהצורך בסודיות. רבין היה תוצר מובהק של הרקע הצבאי שלו: הוא חש בנוח בין אנשי צבא, והם בתורם העריכו אותו ורחשו אמון מלא לו וליכולותיו. לכן אין זה מפתיע שרבין, בתפקידו הרשמיים, העדיף להסתמך על צה"ל בכל הקשור לסוגיות ביטחוניות. אך במקרה אוסלו, בשל תכתיב הסודיות, הוא נאלץ להרחיק קצינים בכירים, מומחי מודיעין ומומחים לענייני ערבים מהמעגל הפנימי של אנשי הסוד לדיונים. רבין גם לא נועץ באלוף יתום או בסגנו תת-אלוף

שגיא, שהגיע למידע אודות המתרחש בערוץ אוסלו האחורי באמצעות מקורות המודיעין שלו. נראה שאף ז'ק נריה, קצין מודיעין לשעבר ששימש כיועצו הדיפלומטי של רבין וכמומחה לענייני ערבים, לא הוכנס בסוד המתרחש באוסלו. רבין היה תלוי בכל הקשור למידע אודות המשא ומתן המתנהל באוסלו בשני האנשים שהיו מעורבים באופן אינטימי בתהליך אוסלו, ולכן מחוייבים להצלתו: פרס וביילין. ופרס וביילין, מצדם, היו תלויים בהירשפלד ובפונדק, מאמינים מושבעים בתהליך.

מכאן, שלא עמדו לרשותו של רבין יועצים אובייקטיביים ובלתי משוחזרים שהיו יכולים להועיל בבואו לבחון את ההצעות והטיוטות שהוגשו לו. לא עמד לרשותו צוות מקצועי – לא מומחי מודיעין וגם לא מומחי צבא – עמו יכול היה להיוועץ. לרשותו לא עמד אף מומחה קר-רוח איתו יכול היה לדון במתרחש באוסלו ובטיוטות השונות שהוגשו לו. היות שלא כלל את יעקב עמידרור, ראש אמ"ן מחקר, לדוגמה, איש לא הפנה את תשומת לבו של רבין לכך שחתימה על ההסכם ופריסה מחדש של צהל דווקא תחליש, ולא תמריץ, את רצונה של הרשות הפלשתינית לדכא את האלימות נגד ישראל. שהרי משעה שייסוגו הכוחות הישראליים מהגדה המערבית, ארגוני הטרור לא יצטרכו לחשוש מתגובה ישראלית למעשיהם.

רבין אפשר לרמטכ"ל אהוד ברק להעיף מבט בטיוטת ההסכם, אך עד היום לא ברור מה היתה מידת ההשפעה של ברק על דעתו של רבין. מן ההערות השליליות שהשמיע בישיבות הקבינט בשעה שהנושא עלה להצבעה, ניתן להסיק כי כל עצה שעשוי היה ברק להשמיע באוזניו של רבין, לא היתה חד-משמעית וגם לא אומצה. מאוחר יותר הסביר רבין שהוא לא התייעץ עם אנשי צבא כיוון שהרגיש כי חשוב שהכרעה בנושא זה תתקבל משיקולים פוליטיים ולא צבאיים.

בהעדר דעה מקצועית, אובייקטיבית ולא משוחדת, נאלץ רבין לבדוק כל שורה בהסכם בעצמו.²⁹ התוצאה היתה שלרשותו של רבין לא עמדה אבן-בוחר, לא עמד שום קריטריון על פיו יוכל לשפוט את ההשלכה של כל אחד מן הוויתורים של ישראל בכל צעד בתהליך המשא ומתן באוסלו.

רבין, שהיה זהיר וחשדן מטבעו, היה ספקן בכל הקשור לשיחות אוסלו, עד כי נטה לעתים לא להאמין בהן כלל. כשנשאל, מאוחר יותר, מדוע לא שיתף את עוזריו בסוד העניין, השיב בכנות שהיה לו ספק רב אם משהו יצא מאוסלו. אף על פי כן הוא נתן לשיחות סיכוי,

ואישר את המשכן. ניתן להניח שבשל ספקנותו לא ייחס חשיבות לתהליך כולו, ולא בחן כל החלטה באופן שיטתי, בקפידה וביסודיות האופיינית לו. כשהבין שתהליך אוסלו הוא "המשחק היחיד בעיר", מנעו ממנו החלטותיו הקודמות לבחון מחדש את הנקודות שלגביהן ישראל כבר נתנה את הסכמתה וכבר הביעה את נכונותה לוותר.

אין ויכוח על כך שאלמלא ביילין, איש לא היה מעז ללכת לאוסלו. ביילין היה זה שיזם את תהליך אוסלו; רק בהמשך תרם פרס את כובד משקלו למאמץ. נראה שפרס היה בטוח בכך שהישרדותה של ממשלת רבין תלויה בפריצת דרך בנושא השלום. כישלון בקלפי יוציא מכלל אפשרות את היבחרותה מחדש של ממשלת עבודה במהלך חייו הפוליטיים שלו עצמו ושל רבין. הוא גם האמין בכך שמצב העניינים החמור ששרר בעזה לא יכול להימשך לנצח. על מנת לשכנע את רבין להתמיד במסלול אוסלו, התמקד פרס, על פי מקורביו, בסוגיות ביטחון, השתמש בהערכות צד שלישי על מנת לתמוך בהשקפותיו, והמעיט בערכם של צעדים שנויים במחלוקת שהוא עצמו הציע, כדוגמת השיחות עצמן עם אש"פ.

אין ספק שמטעמי ביטחון המדינה ומטעמי ביטחון אזרחיה כאחת, בדיקת ההנחות, ההערכות וההצעות, כמו גם אישושן, היתה הכרחית. אולם, מעורבותו של כל אחד מחברי קבוצת ההיגוי בתהליך היתה עמוקה. הם היו מוקסמים רגשית מן השיחות עצמן, מההזדמנות ההיסטורית שנפלה לידם – להביא לפיוס עם הפלשתינים. וכך האפילו התלהבותם היתרה ולהיטותם להגיע להסדר עם הפלשתינים, על כושר שיפוטם.

האסטרטגיה של ערפאת

במהלך המשא ומתן באוסלו פעל אש"פ בשני מישורים: פייסני והתקפי. לא ברור אם היתה זו מדיניות מכוונת ומתוכננת, או עוד סממן לאי יכולתו של אש"פ לשנות את דמותו כארגון טרור. כפי שציין סביר, נטייתם של מנהלי המשא ומתן לסגת מהסכמות שנתנו קודם לכן ולהציג דרישות חדשות לבקרים, יצרה מצב בו השיחות "היו דומות למרתון שח המלווה בפעולות הסחה, בתרמיות ובהטעות"³⁰.

כך או אחרת, האסטרטגיה היתה מבריקה.

טקטיקה מבריקה נוספת אותה אימץ ערפאת וממנה גרף רווחים רבים היתה – משחק בשני מסלולי משא ומתן עיקריים. על פי שיטה

זו, בשעה שאבו עלא ויתר באוסלו על הדיון בנושא ירושלים, ערפאת הורה למשלחת בווינגטון לעמוד על כך שמזרח ירושלים תיכלל כחלק אינטגרלי בכל הסדר זמני. תכסיס דיפלומטי זה – נקיטת עמדות מנוגדות בזירות השונות – השיג שתי מטרות בעת ובעונה אחת: סיכול שיחות ווינגטון ומינוף שיחות אוסלו. ואכן, בשעה שהעלה את עניין ירושלים בווינגטון, הפחיד ערפאת את דעת הקהל בישראל והצליח להביא את השיחות הללו לעצירה בחריקת בלמים, ובכך לספק לאש"פ פסק זמן במהלכו יוכל לנהל את המשא ומתן באוסלו.

מדינה פלשתינית וירושלים

שתי המשלחות עשו כל מאמץ על מנת לטפל במחלוקות באופן המתון ביותר שרק ניתן, תוך דבקות במודל השלבים. גם כאן, הקבוצה הישראלית נפלה לבור נוסף שכרתה לעצמה: כפיית תאריך-יעד לסיום השיחות. מאחר שלקבוצה הפלשתינית לא היה שום מועד סופי, היא לא פעלה מתוך לחץ זמן, ולכן לא אצה לה הדרך לעשות ויתורים. הקבוצה הישראלית, לעומת זאת, הוטרדה תמיד מלחץ זמן, דבר שפגע בתהליך קבלת ההחלטות. עובדה זו בלטה במיוחד כשהגיעו לאחת הסוגיות השנויות ביותר במחלוקת – ירושלים.

מקובסקי מתאר את המשא ומתן מורט העצבים של הרגע האחרון, בעיקר בנושא ירושלים, כ"מירוץ אחר השעון הפוליטי", גם בשל שבריריותו של המצב מבית. הארכיטקטים של אוסלו היו נואשים ברצונם להגיע להסכם, אבל ירושלים עמדה להם כמכשול. המשלחת הישראלית עשתה מאמצים בלתי נלאים לבלום הכללתה של סוגיית ירושלים בהסכם. אולם, בניגוד לעיקרון ההפיכות, הפלשתינים התנגדו בתוקף לניסיונם של הישראלים לחזור בהם מוויתור זה שניתן להם מידי הנציגים הלא-רשמיים. תחת הלחץ להשגת הסכם, הקבוצה הישראלית, במקום להשהות את הסוגיה גם במחיר השהיית תהליך אוסלו, נכנעה לתכתיב הפלשתיני. וכך, תוך סטייה חריפה מהמדיניות הישראלית הרשמית, העלתה טיוטת שרפסבורג III את מעמדה של ירושלים כנושא לדיון במשא ומתן העתידי.

אך זה היה רק קצהו של הקרחון. הפלשתינים, איתנים במאמצם להשיג את יעדיהם, היו נחושים בדעתם לעשות את ירושלים למטה המינהלי שלהם, על מנת להכשיר את הקרקע לקביעתה, בבוא העת, כבירתה של המדינה הפלשתינית. אי לכך הם המשיכו לעמוד על כך שההסכם יכיל פסקה המציינת שההנהגה הפלשתינית תורשה לפקח

על השטח שיהיה נתון לממשל-עצמי מהמטה שלה שיוקם בירושלים. רבין ופרס ידעו שדעת הקהל בישראל לא תוכל לסבול הבטחה שכזאת. כפי שסיכם זאת פרס:

אילו היו עומדים בתוקף על [שמירת נוכחות ב-] ירושלים, ייתכן שלא היה לנו לא ממשלה ולא הסכם.³¹

הפשרה שמצא פרס, באישורו של רבין כפי הנראה, היתה להוציא מכתב המצוין שישראל לא תמנע מהפלשתינים גישה לאתרים קדושים נוצרים או מוסלמים בירושלים, וכן שמדינת ישראל תימנע מסגירת מוסדות פלשתיניים בעיר ואפילו תעודד את קיומם. פרס הבין שאם מכתב כזה יגיע לידיעת הציבור הוא עשוי להיפגע, ואף לדרדר את תמיכת הציבור בהסכם, לכן עמד על כך שהמכתב יכתב רק אחרי שהכנסת תאשר את ההסכם, "על מנת שיוכל לומר לחברי הכנסת שלא היו הסכמים חשאיים".³²

כדי שלא יוצר הרושם שלערפאת יש חזקה על המקומות הקדושים, הפנה פרס את המכתב, באוקטובר 1993, ליוהן יורגן הולסט, שר החוץ של נורבגיה. המכתב נותר חשאי עד שערפאת חשף את קיומו במאי 1994, במהלך נאום הגייהאד שלו במסגד ביוהנסבורג. כשבסופו של דבר התפרסם תוכן המכתב, חש פרס את מלוא עוצמת הזעם והגינוי, הן בשל התוכן והן בשל מעשה הרמאות. לא זו בלבד שהכחיש בפומבי, בדיונים שנערכו בכנסת, את העובדה שהסכמים סודיים נרקמו עם אש"פ, אלא ששבועיים טרם חשיפתו של המכתב, הכחיש שר המשטרה משה שחל, מעל דוכן הנואמים של הכנסת, את עצם קיומו של מכתב כזה.

פליטים

שום ממשלה בישראל, שוחרת שלום ככל שתהיה, לא תוכל ולא תרצה לקיים את "זכות השיבה". רובם המכריע של הישראלים לרוחב הקשת הפוליטית כולה, משמאל לימין, תופס את "זכות השיבה" של מאות אלפי פליטים פלשתינים כאיום קיומי ישיר על הישרדותה של ישראל כמדינה יהודית. עם זאת, מסמך אוסלו לא יכול היה להתחמק מלטפל בסוגיה זו. הפשרה אליה הגיעו היתה דחיית ההחלטה בנושא לשלב הסופי של השיחות. עם זאת, המסמך הציע להקים צוות שיורכב מנציגים ישראלים, פלשתינים, ירדנים ומצרים, שידון בשיבתם של אלה שנעקרו מבתיהם במהלך מלחמת ששת הימים, כפי שנקבע בהסכם קמפ-דייוויד. במהלך הוויכוח התברר שקיים פער משמעותי בין ההערכה הישראלית לבין זו

הפלשתינית באשר למספר האנשים בהם מדובר. בעוד שבישראל קבעו שמדובר ב-200,000 פליטים, טענו הפלשתינים שהמספר תפח והגיע לכדי 800,000 איש.

הכרה באש"פ ותיקון האמנה הפלשתינית

רבין ידע שעבור אש"פ הכרה הדדית הנה בבחינת תנאי בל יעבור. לפיכך, על מנת להבטיח שהסכם אכן יושג, הוא הסמיך את סביר לפתוח בדיונים אודות סוגיית ההכרה ההדדית בפגישות שתיערכנה במהלך ה-25-26 ביולי. שבוע קודם לכן, מנהלי המשא ומתן הישראליים ועמיתיהם הפלשתינים הגיעו להסכם זמני, והישראליים היו בטוחים שהם עומדים על סף חתימת הטיוטה הסופית. לתדהמתם, הפלשתינים הביאו עמם לפגישה זו לא פחות מ-26 תיקונים. הפלשתינים דרשו שליטה בלעדית על גשר אלנבי החוצה את נהר הירדן, וכן שליטה על הכבישים המחברים את עזה ליריחו. כמו כן עמדו הפלשתינים בתוקף על כך שתושבי מזרח ירושלים יוכלו להתמודד לבחירות לממשל עצמי. בפגישה עצמה, במאמץ לכפות את סוגיית ההכרה ההדדית, אש"פ, כפי שיעשה פעמים רבות בעתיד, העלה התנגדויות רבות למסמך המוסכם ודרש את הכללת מרבית התיקונים החדשים. הישראליים סירבו בתוקף אפילו לדון בתיקונים למסמך. בתגובה, הודיע אבו עלא כי הוא פורש מן השיחות.

פתרון למבוי הסתום

כאות המבשר את הצפוי להתרחש במהלך כל סבב משא ומתן ישראלי-פלשתיני עתידי, נשאר גורלו של המסמך תלוי על בלימת מדיניות ההליכה על חבל דק בה נקט, וינקוט, אש"פ. סביר, שחש כי השיחות הגיעו לסף קריסה, ולא לפריצה, הגיש לאבו עלא פיסת נייר עליה היו רשומים שבעה תנאים מוקדמים להכרה הדדית עם אש"פ. על פי המוצע, תנאי ההסכם חייבים להיות בבחינת עסקת חבילה: ישראל תוותר על "שמונה סעיפים" שנויים במחלוקת, ואש"פ יקבל על עצמו "שבעה סעיפים". שיחות אוסלו הגיעו לנקודת אל-חזור.

מכתב ההכרה

סוגיות מרכזיות נפתרו ב-9 בספטמבר 1993 כאשר היו"ר יאסר ערפאת שלח לראש הממשלה יצחק רבין מכתב, הידוע בכינויו "מכתב ההכרה", בו הצהיר:

1. אש"פ מכיר בזכותה של ישראל להתקיים בשלום ובביטחון.
2. אש"פ מקבל את החלטות מועצת הביטחון של האו"ם 242 ו-338.
3. אש"פ מחויב לתהליך השלום במזרח התיכון; כל הסוגיות השנויות במחלוקת ייפתרו באמצעות משא ומתן.
4. אש"פ יחדל משימוש בטרור ומכל פעולות אלימות אחרות וייטול על עצמו אחריות לכל הגורמים והאישים, על מנת להבטיח את ציותם, למנוע אלימות ולהעניש מפירי משמעת.
5. אותם סעיפים באמנה הפלשתינית השוללים את זכות הקיום של ישראל, ותנאי האמנה שאינם מתיישבים עם המחויבות למכתב, בטלים ותוקפם פג.
6. אש"פ מתחייב להעביר את השינויים הדרושים באמנה הפלשתינית למועצה הלאומית הפלשתינית לצורך אישורם הרשמי.

בתמורה, נתן רבין לערפאת מכתב, הנושא גם הוא את התאריך 9 בספטמבר, בו הוא מצהיר כי:

ישראל החליטה להכיר באש"פ כנציג העם הפלשתיני ולפתוח במשא ומתן עם אש"פ במסגרת תהליך השלום במזרח התיכון.

רבין ניסח והעניק תוקף חוקי להסכמים באופן שיצר זיקה ישירה בין הזהות הישראלית הקולקטיבית, האינטרסים הלאומיים שלה ותהליך השלום. בריאיון שהעניק ערב לחיצת היד ההיסטורית בינו לבין ערפאת, הוא הסביר:

אני מאמין... שהסיפוח יביא... לישראל גזענית, שגזענות ויהדות נוגדות האחת את השנייה בעצם מהותן. ישראל המטיפה לגזענות לא תהיה מדינה יהודית כפי שאני מבין מושג זה... [הפלשתינים יהוו] 35 אחוזים מן המצביעים לכנסת... הם יהיו אלה שיקבעו אם ישראל תהיה מדינה יהודית הפועלת למען העם היהודי באשר הוא, או אם נהיה סתם מדינה יהודית קטנה... לכן, מי שמדבר היום על ארץ ישראל השלמה מדבר או על מדינה יהודית גזענית, שלא תהיה יהודית, או על מדינה דו-לאומית, אני

בוחר בישראל שתהיה מדינה יהודית, ולא תשתרע על פני ארץ ישראל כולה.³³

מתכונת המשא ומתן הישראלי-פלשתיני

התקדמות במשא ומתן בין ישראל לפלשתינים משמעה תמיד – הפלשתינים רוקחים משבר שמביא בעקבותיו כניעה ישראלית. תבנית זו הוטבעה עוד לפני חתימת הסכם אוסלו.

המשבר הראשון פרץ מספר ימים לפני חתימת ההסכם, ב-7 בספטמבר, כשערפאת דרש שליטה על הגשרים/מעברים בין השטחים לירדן. ישראל סירבה בתוקף. מאחר שביטחונה של ישראל עומד בראש מעייניה, לא ניתן היה להתפשר בסוגיה זו. רבין היה תקיף בעמדתו לפיה לאש"פ לא תהיה שליטה על הגשרים הירדניים במהלך תקופת הממשל העצמי. גם ירדן התנגדה לשליטה פלשתינית, מחשש שמא פלשתינים ינהרו דרך הגשרים ויציפו את המדינה.

הדבר לא הרתיע את פרס מלהצהיר, בכותרות שהופיעו בעיתונים המובילים בישראל, ש"רק כמה מילים" עומדות בין ישראל לבין הכרה באש"פ. הנושא עלה פעם נוספת בקהיר, כשערפאת סירב להתפשר ודרש שגשר אלנבי ומעברים אחרים לירדן יהיו בתחום סמכותה של הרשות הפלשתינית ותחת פיקוח בינלאומי. העימות הבלתי ניתן לגישור אילץ את רבין להודיע לוורן כריסטופר, מזכיר המדינה האמריקני, שהמחלוקת חריפה.

כפי שיובהר להלן, המשלחת הישראלית נכנעה חלקית לתביעתו זו של ערפאת, במעמד חתימת הסכם קהיר.

התנגשות יזומה נוספת התרחשה שעות ספורות לפני החתימה החגיגית על הצהרת העקרונות, על מדשאות הבית הלבן. מאחורי הקלעים, הרחק מעינה החטטנית של התקשורת, התרחשה דרמה שהיתה יכולה לנפץ את הטקס ולגרום מבוכה רבה לנשיא קלינטון. בעוד הדיפלומטים, הישראלים והפלשתינים, מתקבצים על מדשאות הבית הלבן, קיבל פרס שיחת טלפון בהולה מאחמד טיבי, ערבי ישראלי ששימש כיועצו של יאסר ערפאת. מה היתה הבעיה? ערפאת מסרב להופיע לטקס אם לא יכניסו הישראלים שינויים בהצהרת העקרונות. הוא התנגד לשימוש בהגדרה "משלחת ירדנית-פלשתינית לוועידת השלום במזרח התיכון" לתיאור הצד החותם על ההסכם, ודרש שיהיה כתוב שם "אש"פ". תחת לחץ הטקס הממשמש ובא, נכנע פרס, ואש"פ צורף כצד החתום על הצהרה. על פניה היתה

יכולה מחלוקת זו להתפרש כתקלה קלה, אך השלכותיה היו עמוקות לאין שיעור. משמעות כניעתו של פרס היתה שערפאת הכיר בישראל במכתב אישי שנכתב לראש הממשלה רבין; ישראל הכירה באש"פ בהסכם רשמי, שנחתם קבל עם ועולם.

בחזרה לעתיד

את הדרך ללחיצת היד המפורסמת על מדשאות הבית הלבן סללה מטמורפוזה שחלה בהשקפת עולמה של מנהיגות מפלגת העבודה. השקפותיהם של פרס ורבין בנושאי ביטחון השתנו באורח דרמטי, כשהשלוש תופס את מקומו של הביטחון כצורך אסטרטגי. רבין, מונע בעיקר על ידי שיקולי ביטחון, האמין שהשינויים הבינלאומיים והאזוריים מזמנים חלון הזדמנויות קצר-מועד לפתרון הסכסוך של ישראל עם שכניה הערבים. רבין חש שחייבים להגיע להסדר שלום לפני שארצות ערב ירכשו יכולות גרעיניות ולפני שהפונדמנטליזם האיסלאמי יתחזק עד כי לא ניתן יהיה להתמודד עמו.

רבין הציע חזון לפיו זהותה הלאומית של ישראל והנרטיב ההיסטורי שלה קשורים למסגרת תהליך השלום. חזון זה התבסס על האמונה שנסוגה מהשטחים תקדם את הביטחון ותניב דיווידנדים של שלום – ולא רק במונחי הקצאה מחדש של משאבים מן הביטחון לרווחה חברתית וליצירת הון. רבין אכן האמין בכך שתהליך השלום יזרז את קבלתה של ישראל לקהילה הבינלאומית ואת שילובה בכלכלה העולמית, ובכך תיווצר אווירה שתעודד השקעות זרות.

פלק ושוורץ מצביעים על שלושה תהליכים שהניחו את היסודות לתמיכתו של רבין בהסכמי אוסלו.³⁴

1. מדינה פלשתינית מסכנת את עצם קיומה של מדינת ישראל, ומהווה איום לביטחונה, שעיקרו סכנה צבאית.
2. האיום האסטרטגי הפוטנציאלי הנובע מ"זכות השיבה" וההשלכות של מיעוט ערבי גדול בתוך גבולות ישראל הנם בבחינת איום על עצם קיומה של ישראל כמדינה יהודית.
3. שינוי בדוקטרינה לטיפול באיומים על ביטחונה של ישראל, כפי שבא לידי ביטוי במעבר מהסתמכות על עצמה להסכמים דו-צדדיים ורב-צדדיים.

את גישתו של פרס לנושא ניתן ללמוד מהערכתו לפיה:

טעמים אלו מחייבים את המסקנה, שבעידן החדש אין הגנה לאומית מלאה בלי הסדרי הגנה אזורית מקיפה, ואין ביטחון לאומי מלא בלי הסדרים ממשיים לביטחון אזורי. בטחון לאומי תלוי בביטחון אזורי. בסופו של דבר, נזדקק להגנה גלובלית.³⁵

הסכמי אוסלו היו לאפשרות ישימה כשרבין ופרס יחדיו, ועמם החלק הארי של הממסד הצבאי, היו מוכנים לוותר על שטחים שנחשבו עד אותה עת חיוניים להגנה על מדינת ישראל. ביטחונה של ישראל הוגדר מחדש כך שגיאוגרפיה ופוטנציאל צבאי שוב לא היו גורם רלוונטי. רבין ופרס היו מודעים לחסרונותיהן של העמדות החדשות, אך האמינו בכך שהיתרונות הפוליטיים גוברים על החסרונות הצבאיים. יתרון שכזה היה בכך שהגבולות החדשים ייתנו לפלשתינים דבר-מה שהם יחששו לאבד, ובכך יתחזק כושר ההרתעה של ישראל. כפי שביטא זאת פרס:

גבולות כבר לא יכולים להדוף מתקפה צבאית מאחר שאינם עושים רושם לא על טילים ולא על טרור. קווי מאזינו לא יועילו כשמדובר בנשק כימי, ביולוגי או אפילו גרעיני שמקורו אינו מן הקרקע אלא ממסלול בליסטי.³⁶

עם זאת, למרות אמונתם בשלום, ספקנותם לגבי ערפאת ואש"ף לא הוסרה, כפי שניתן ללמוד מדבקותם הנחושה בהכללתם של הסעיפים הקשורים לביטחון בהסכמים השונים, וכן מהמשא ומתן העיקש סביב הסעיפים הללו. אין ספק שממשלתו של רבין ייחסה חשיבות רבה להסדרי הביטחון שהכילו ההסכמים הדו-צדדיים החוזיים עם הפלשתינים. עם זאת, היתה סתירה פנימית במדיניות זו, שכן הסדרי ביטחון אלה התבססו על ההנחה ששלום אמיתי ובר-קיימא יתפתח בין ישראל לפלשתינים. כתוצאה ישירה מכך, ביטחונה של ישראל ותושביה הפך במידה רבה לתלוי באופן בו יקיימו הפלשתינים את סעיפי הביטחון בהסכמי השלום. במילים אחרות, אם יתממש חלום הבלהות ממנו חששו רבין ופרס, מבנה הסדרי הביטחון ששורטט בהסכמים הללו יקרוס.

לסיכום

המשא ומתן באוסלו קבע את המסגרת ואת הדפוס למשא ומתן ישראל-פלשתיני במהלך תקופת אוסלו ומעבר לה.

1. ישראל קובעת תאריכי-יעד סופיים אותם היא כופה על עצמה, ובכך מכניסה את צוותי המשא ומתן הישראליים לסיר לחץ.

2. לחץ הזמן מאלץ את ישראל לעשות ויתורים שלא היתה עושה אלמלא תאריכי-היעד.

3. גמישות מוחלטת של ישראל וכרסום בדבקותה בעמדותיה.

4. נטישה של "קווים אדומים" המעבירה את המסר כי הכול נתון למשא ומתן.

5. קשיחות מוחלטת של הפלשתינים בדבקותם בעמדותיהם.

6. הפלשתינים נוקטים במדיניות הליכה על חבל דק – הסכמות שניתנו אינן מחייבות, וניתן לשוב ולהעלות כל נושא למשא ומתן חוזר.

לבסוף, מנקודת המבט של מינהל תקין, תהליכי התנהלות המשא ומתן באוסלו הניחו את התשתית להשעיית ההליך הדמוקרטי בשעה שנושאים ונותנים עם הפלשתינים. הונהג דפוס פעולה זחוח המעניק היתר לנטרול מנגנוני הפיקוח והבקרה החלים על תהליכי קבלת החלטות בממשלה, לרבות העלמת מידע חשוב מהציבור – והכול בשם השלום.

פרק 4

הצהרת עקרונות: הגשמתו של חלום או סיוט

אדריכלי אוסלו, ובראשם ראש הממשלה רבין ושר החוץ שמעון פרס, האמינו שנבואתו של הנביא ישעיהו התגשמה סוף סוף בישראל המודרנית: "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו".³⁷ בנאומו על מדשאות הבית הלבן, העניק פרס נופך מודרני לנבואה, באומרו: "נהפוך קליעים לקולות מצביעים, רובים לאַתים".

אולם חתימת הסכמי אוסלו בספטמבר 1993 היתה בבחינת קו פרשת מים לא רק ביחסים שבין הישראלים לפלשתינים, אלא גם ביחסים בין ימין לשמאל ובין חילונים לדתיים בישראל.

טקס חתימת הסכם אוסלו

מה שלא ידוע ברבים הוא שראש הממשלה יצחק רבין עצמו לא רצה כלל לבוא לווינגטון כדי להשתתף בטקס החתימה בבית הלבן, והגיע רק לאחר שקלינטון הפעיל עליו לחצים כבדים. מטרתו של קלינטון היתה להעניק לחתימה נופך של "אירוע היסטורי", ולהפוך אותה לחלק מרכזי ממורשתו שלו.

לחיצת היד עם ערפאת הוסכמה בבית הלבן לפני שיצאו האישים למדשאה. ברגע שקלינטון פרש את זרועותיו במעין חיבוק שכלל גם את רבין וגם את ערפאת, הוא חיבר את עצמו באופן אישי להסכמי אוסלו כמורשת של נשיאותו.³⁸

עיני העולם היו נשואות למעמד חסר התקדים – הצעד הראשון בתהליך שיביא לשלום בין ישראל לפלשתינים, ובסופו של דבר במזרח התיכון כולו. הדוברים, כמו העולם כולו, היו אפופי אופוריה באירוע חשוב זה, וכולם הביעו את תקוותיהם לעתיד, עתיד של שלום ושל דו-קיום. ראש הממשלה יצחק רבין ביטא את רחשי לבו בלשון צחה:

באנו לנסות לשים קץ לשנאה, כדי שילדינו ונכדינו לא יחוו עוד את המחיר הכואב של המלחמות, הטרור והאלימות. באנו לדאוג לחייהם ולביטחונם, באנו לשכך את הכאב והזיכרונות הקשים, להתפלל ולקוות לשלום.

הטקס בבית הלבן, ב-13 בספטמבר 1993, היה רווי אמונה בהגשמת חזונו של ישעיהו: "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה"³⁹.

כולם דיברו על שלום. הנשיא קלינטון דיבר על "שלום של גיבורים", ועל כך שהצהרת העקרונות מתווה את מסלול הפיוס. שר החוץ שמעון פרס דיבר על צעד מכריע "בנתיב הדו-שיח, ההבנה ושיתוף הפעולה". ראש הממשלה יצחק רבין ציטט מהתפילה היהודית, "עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל", תוך הבעת אמונתו שהגיעה העת לשלום.

הנימה הצורמת היחידה בטקס היתה חבוייה בנאומו של יאסר ערפאת, בו הדגיש את החובה לאכוף את המסמך על ישראל. בולט בהעדרו היה אזכור כלשהו של שלילת האלימות.

אכיפת ההסכם וההתקדמות, מקץ שנתיים, לקראת הסדר סופי; יישום כל ההיבטים של החלטות האו"ם 242 ו-338 על כל פרטיהן; פתרון סוגיות ירושלים, ההתנחלויות, הפליטים והגבולות – כל אלה יהיו באחריות הפלשתינים והישראלים. באחריות הקהילה הבינלאומית כולה – לסייע לצדדים להתגבר על הקשיים האדירים העומדים עדיין בדרך להשגת הסדר סופי ומקיף.

עם זאת, ראש הממשלה יצחק רבין הקרין תחושת ספק ודאגה ממדיניותו שלו, כפי שניתן היה להבחין בלחיצת היד המהוססת שלו עם ערפאת. בדבריו של רבין ובשפת הגוף שלו ניכר היה מה רבה תחושת אי הנוחות שחש לנוכח תהליך השלום המתפתח.

לשר החוץ פרס, לעומתו, לא היו כל פקפוקים. בהביטו על תהליך החתימה של הסכמי אוסלו, הוא הציג את חזונו באשר לעתיד המזרח התיכון:

אנו מביאים לסופו עידן בן עשרות שנים אשר לאורכו שררה מלחמה, ופותחים תקופה בה רובים יידומו בעוד חלומות ישגשו... שלום באזורנו כבר אינו בגדר חלום; הוא קנה לעצמו משכן של קבע בעולם המציאות.⁴⁰

עקרונות הסכם אוסלו

שמו הרשמי של הסכם אוסלו, "הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי עם אש"ף", ממחיש את מטרתו ואת מהותו של ההסכם: שלטון עצמי פלשתיני. הצהרת עקרונות זו, שנחתמה על ידי אש"ף וישראל, התבססה על שני עקרונות מרכזיים: הכרה הדדית והפסקת הטרור. לפיכך, ישראל הכירה באש"ף כנציג העם

הפלשתיני, ואש"פ הכיר במדינת ישראל ובזכותה להתקיים. יתרה מזאת, אש"פ התחייב לשים קץ לכל פעולות האיבה וערפאת הצהיר על הפסקת אש, תוך התחייבות לשיתוף פעולה ישראלי-פלשתיני במאמצים למניעת טרור.

המסמך עצמו מכיל סדרת עקרונות כלליים, עליהם היתה הסכמה הדדית, הנוגעים לשלטון העצמי הפלשתיני בתקופת ביניים בת חמש שנים. מכאן שהמסמך דוחה סוגיות הקשורות בפתרון הקבע לשלב המשא ומתן על הסדרי הקבע, שלב שיחל לא יאוחר מהשנה השלישית לכינונו של הסדר הביניים. הסכם הקבע ייכנס לתוקפו עם תום חמש שנות תקופת הביניים.

הנקודות העיקריות בהסכם אוסלו

בהקדמה להצהרה נקבע:

ממשלת ישראל וצוות אש"פ (במסגרת המשלחת הירדנית-פלשתינית לוועידת השלום במזרח התיכון) ("המשלחת הפלשתינית"), המייצג את העם הפלשתיני, מסכימים כי הגיעה העת לשים קץ לעשרות שנים של עימות וסכסוך, מכירים הדדית בזכויותיהם הלגיטימיות והפוליטיות, ושואפים לפעול ככל יכולתם לחיות בדו-קיום, בשלום ובכבוד ובביטחון הדדיים, ולהגיע להסדר שלום צודק, בר-קיימא וכולל, ולפיוס היסטורי באמצעות התהליך המדיני המוסכם.

1. **העברה מכינה של סמכויות ואחריות:** הצהרת העקרונות קובעת העברת סמכות לפלשתינים בגדה המערבית ובעזה על מנת שיוכלו לשלוט ולנהל את ענייניהם.

2. **ההסכם אינו קובע מראש את מעמד הקבע:** מודל השלבים של המסמך מושתת על דחיית הסוגיות השנויות במחלוקת. אי לכך מוצהר בו במפורש שסוגיות הנוגעות למעמד הקבע, כמו ירושלים, הפליטים, ההתיישבויות, הסדרי ביטחון וגבולות, לא ייכללו בהסדרי הביניים, וכן תוצאות השיחות על מעמד הקבע לא ייקבעו ולא ייפגעו מההסדרים בתקופת הביניים.

3. **מעמדה העתידי של ירושלים:** למראית עין לא חל שינוי בעמדתה של ישראל בנושא ירושלים. אך בעצם ההסכמה שלה לכלול את ירושלים כסוגיה שתועלה בשלב המשא ומתן על הסדר הקבע, נעתרה ישראל, למעשה, לדרישה שירושלים תיהפך בסופו של דבר לבירתה של המדינה הפלשתינית. וכך,

אף על פי שבמסמך אוסלו לא חל שינוי בעמדותיה של ישראל, עתידה של ירושלים הפך עתה ללוט בערפל ושרוי באי-ודאות.

4. שליטה בגבולות בינלאומיים: ישראל תישא באחריות בלעדית לשמירת הביטחון לאורך הגבולות הבינלאומיים וגבולות המעבר למצרים ולירדן, ולענייני חוץ. ישראל תישא באחריות על הישראלים בגדה המערבית וברצועת עזה ועל ההתנחלויות הישראליות באזורים הללו, וגם לביטחונם. כמו כן, ישראל תישא באחריות לחופש התנועה בכבישים.

יישום המסמך

1. חבל-עזה ויריחו: שלטון עצמי ברצועת עזה ובאזור יריחו, לרבות נסיגה של כוחות ישראלים מן השטחים הללו, תהיה בגדר צעד ראשון ביישום של המסמך.⁴¹

2. העברת סמכויות ואחריות מקדימה: ההיערכות מחדש בעזה וביריחו תשמש כצעד ראשון ביישום של ההסכם.⁴² בשאר שטחי הגדה המערבית, הפלשתינים ייקחו אחריות על חמישה תחומים מוגדרים – חינוך ותרבות, בריאות, רווחה, מיסוי ישיר ותיירות, תוך האצלת סמכויות.

3. הסדר ביניים ובחירות: ההסכם מחייב בחירתה של מועצה פלשתינית עבור העם הפלשתיני בגדה המערבית ובחבל עזה, למשך תקופת ביניים שלא תעלה על חמש שנים, ויוביל להסדר קבע שיתבסס על החלטות האו"ם 242 ו-338. הסכם הביניים יקבע גם את הסדרי הממשל העצמי בגדה המערבית ובעזה.

4. כוחות ישראל ייערכו מחדש מחוץ לאזורים המיושבים, בתוך אזורים מוגדרים. על מנת להבטיח סדר ציבורי וביטחון פנים, המועצה תקים כוח משטרה חזק. גרעין מרכזי בהסכם היוו שני הנספחים הכלכליים, המתארים בקווים כלליים שיתוף פעולה כלכלי בין ישראל לפלשתינים, וצעדים שיינקטו על מנת לעודד ולקדם פיתוח כלכלי בשטחים.

5. הסדר הקבע: משא ומתן בין ישראל לפלשתינים על הסדר הקבע יחל בהקדם האפשרי, אך לא יאוחר מתחילת השנה השלישית של תקופת הביניים (מאי 1996). שיחות אלה יקבעו את אופיו של ההסדר הסופי בין שני הצדדים.

הצגת הסכם אוסלו בכנסת

הסכם אוסלו מעולם לא הובא לדיון בכנסת. במקום זה, על מנת למנוע ויכוחים, החליט ראש הממשלה רבין להציג את ההסכם להצבעת אי-אמון. בעשותו כן, הוא מנע דיון ממושך אודות ההסכם, וכך החיש את יישומו.

בנאומו בפני הכנסת, קבע רבין:

ממשלה זו, שנכנסה לתפקידה לפני שנה ומעלה, החליטה לנסות לשים קץ למעגל המלחמות והטרור, ולנסות לבנות עולם חדש... הממשלה החדשה שמה לה כמטרה מרכזית לקדם את עשיית השלום ולפתוח בצעדים נמרצים כדי להוליך לסיומו של הסכסוך הערבי-ישראלי. נעשה זאת על בסיס של הכרת מדינות ערב והפלשתינים בישראל כמדינה ריבונית, ובזכותה לחיות בשלום ובביטחון...

רבין סיכם את נאומו ואמר, שההסכם הוא ניצחונה של הציונות, היות שהוא מביא את אויביה המרים ביותר של מדינת ישראל להכיר בה.

עמדתו של ערפאת כלפי ההסכם

נאומו של ערפאת במעמד חתימת הסכם אוסלו, בו קרא לפתור את בעיית הגבולות, ירושלים והפליטים, אך לא מצא לנכון להזכיר את הפסקת האלימות, היה בבחינת אות שבישר את הבאות.

עבור רבין ופרס, ההסכם היה בבחינת אמצעי להשגת מטרה: הבטחת ביטחונה של ישראל בתקווה ליצור בסופו של דבר מזרח תיכון חדש. גם ערפאת ראה בהסכם אמצעי להשגת מטרה, על פי הדגם של "שלום קורייש" בין מוחמד לח'ליף עומאר של שבט קורייש. הסכם זה אפשר למוחמד להתפלל במכה, שהיתה נתונה לשליטת שבט קורייש, וכך הקנה לו פסק זמן עד שיתחזק. מקץ שנתיים, ביטל מוחמד את ההסכם, טבח את שבט קורייש וכבש את מכה.

הסכם זה מהווה עד היום דגם להסכם בין מוסלמים ללא-מוסלמים.

ערפאת לא הסתיר את יעדיו הסופיים. בהכרזה אופיינית, בעצרת שהתקיימה בעזה באפריל 1995, השווה ערפאת את הסכמי אוסלו לאותה הפסקת אש זמנית עם שבט קורייש, והצהיר:

חתמנו על ההסכם ההוא באוסלו, ואם למישהו יש הסתייגות אחת, דעו שלי יש מאה הסתייגויות.⁴³

מטרותיו הסופיות נחשפו בפגישה חשאית שהתקיימה ב-30 בינואר 1996 במלון גרנד שבשטוקהולם, זמן קצר לאחר ארוחת ערב רשמית שערך לכבודו שר החוץ השבדי. בפגישה סגורה שערך עם דיפלומטים ערבים שישבו בשבדיה, הוא חשף את חזונו האמיתי: השלב הסופי יביא להתמוטטותה של ישראל. כפי שנמסר, הוא אמר לדיפלומטים שהגירתם של ערבים לגדה המערבית ולירושלים, בשילוב עם לוחמה פסיכולוגית שיפעילו הפלשתינים נגד הישראלים, יביאו לירידה המונית של יהודים לארצות הברית. עוד נמסר כי במהלך נאומו הצהיר ערפאת:

אנו הפלשתינים נשתלט על הכול, גם על ירושלים... אנחנו באש"פ נרכז את כל מאמצינו בשיסועה הפסיכולוגי של ישראל לשני מחנות... תוך חמש שנים, שישה עד שבעה מיליוני ערבים יתיישבו בגדה המערבית ובירושלים. נברך על בואם של כל הערבים הפלשתינים.

נמסר גם שערפאת עוד אמר כי אש"פ מתכנן:

... לחסל את מדינת ישראל ולכונן מדינה פלשתינית טהורה. נגרום לישראלים שחייהם יהיו בלתי נסבלים באמצעות לוחמה פסיכולוגית וריבוי אוכלוסין; ישראלים לא ירצו לחיות ביננו, הערבים.⁴⁴

הצהרת העקרונות וליקוייה

מטרתו הבסיסית של הסכם אוסלו היתה להניע תהליך שהתחלתו בהסדר זמני, והמשכו בהסכם להסדר קבע בין ישראל לאש"פ. בעלי חזון הסכם אוסלו שיוו לעיניהם כי תהליך השלום יוביל בסופו של דבר את שני הצדדים המסוכסכים לשלום ולדו-קיום, וכך יצמצם את הסיכוי לעימות אלים ולמלחמה.

פוליטיקאים בעלי נטייה שמאלנית, עיתונאים ומעצבי דעת קהל בישראל, שיבחו את ההסכם ללא סייג וראו בו פריצת דרך – זאת עוד בטרם ראו את פרטיו. האופוזיציה גינתה את המסמך, וגם זאת עוד בטרם קראה אותו בעיון.

בשני צדי המתרס הפוליטי נתפס המסמך כסמל: שחר של עידן השלום מחד גיסא, והרס בלתי נמנע של מדינת ישראל מאידך גיסא. האמת היא ששני הצדדים טעו. היה זה הסכם התלוי כל כולו בכוונותיהם וברצונם הטוב של החותמים עליו. הציפיות והתקוות שעלו ממנו היו כה סותרות עד כי ניתן היה לצפות את קריסתו המוחלטת.

המסמך היה מעורפל בכוונה תחילה בכל הקשור לסוגיות השנויות במחלוקת. שני הצדדים ידעו שלסעיפים רבים ישנן פרשנויות שונות, אך כל אחד מן הצדדים התקדם בתהליך פיוון שהאמין כי חתימת ההסכם והתקדמות לשלב הבא יש בהן כדי להועיל ולקדם את עניינו. על מנת להבטיח יצירת אווירה בונה אמון לניהול משא ומתן, כל הסוגיות מעוררות המחלוקת, לרבות ירושלים והפליטים, נדחו לשלבים הבאים.

אילו היו שני הצדדים להסכם כנים, ייתכן שאכן היתה העמימות מביאה ליתר גמישות במשא ומתן על הסדר הקבע. אך בפועל הביאה העמימות למה שמקובסקי כינה "ציפיות לא ריאליות", שמיסודן לא ניתנו לגישור. התוצאה הסופית היתה אפוא ויכוח אינסופי וקריסת תהליך אוסלו.

מדינה פלשתינית וירושלים

המבוא להצהרה דן ב"זכויות הלגיטימיות והפוליטיות" של שני הצדדים להסכם, ובכך יוצר בעייה מהותית, כי הוא מציב את אש"פ ואת מדינת ישראל על בסיס שווה. יש לזכור כי הכוונה ב"אש"פ היא לצוות אש"פ למשא ומתן ולא למדינה ריבונית. למקרא השורות הללו, טען בנימין נתניהו, מנהיג הליכוד שבאופוזיציה, כי ההסכם יוביל לכינונה של מדינה פלשתינית. רבין ופרס אמנם הבטיחו שלא כך הדבר, אולם המינוח אכן פתח פתח לתוצאה סופית שכזו.

אחת מהנחות היסוד של אוסלו היתה שהסכמי שלום פורמליים יביאו לחיזוק האמון ההדדי. אולם על מנת להוסיף ולסבך את המצב, מכיל המסמך, תחת הסעיף "בחירות", פסקה שהיא לב העמימות ותמציתה, בזרעה את זרעי המחלוקת העתידה לבוא:

בחירות אלה יהיו צעד ביניים משמעותי לקראת מימוש הזכויות הלגיטימיות והדרישות הצודקות של העם הפלשתיני.

הפרשנות הסותרת של הביטוי "הזכויות הלגיטימיות והדרישות הצודקות של העם הפלשתיני" ריחפה מעל תהליך המשא ומתן הישראלי-פלשתיני כולו, החל מהסכם קהיר באוקטובר 1993 וכלה בשיחות טאבה בינואר 2001. זה לא היה צריך להפתיע: חוזי השלום בין ישראל למצרים משנת 1979 ובין ישראל לירדן משנת 1994 היו מופת, בבחינת עיקרון מנחה לאש"פ. ביסודם של חוזים אלה גלומה נכונותה של ישראל להחזיר את כל השטחים שנכבשו בשנת 1967 ללא תמורה ממשית פרט להתחייבות בכתב לפירוזם. אפילו הסכם

שלום סורי-ישראלי שכמעט והושג בשנות ה-90, התבסס על אותם עקרונות. אין ספק שהפלשתינים לא התכוונו להסתפק בפחות.

לכן אין זה מפתיע שהפלשתינים ראו בפסקה זו ייפוי כח למיסוד זכויותיהם הלגיטימיות במדינה פלשתינית שבירתה ירושלים. לא היה ספק בלבם גם בכך ש"זכות השיבה" תיושם, לפחות בתוך תחומי המדינה הפלשתינית. המסמך עוד לא נחתם, והפער בין הפרשנויות של הסכם אוסלו כבר היה ברור. עוד לפני החתימה על הסכם אוסלו, ב-8 בספטמבר, הצהיר ערפאת באופן שאינו משתמע לשני פנים, שההסכם עם ישראל הוא צעד ראשון בדרך לכינונה של מדינה פלשתינית שבירתה ירושלים. הוא חזר על חזונו זה בריאיון שקיים עם דין פיישר ב-27 בספטמבר.⁴⁵

בנאומו במעמד החתימה על הצהרת העקרונות בבית הלבן, אמר אבו מאזן, חבר הוועד המנהל של אש"פ, כי חשוב:

להדגיש שאנו מצפים בתקווה גדולה ובאופטימיות רבה למועד שיגיע תוך שנתיים, כאשר יחל משא ומתן בנוגע למעמדה הסופי של מדינתנו. אז ניישב את הסוגיות היסודיות שעוד נותרו פתוחות, בעיקר בכל הקשור בירושלים, בפליטים ובהתנחלויות. אז נניח את האבן האחרונה ונשלים את בניית היכל השלום שאת יסודותיו הנחנו היום.

אין ספק שבהתייחסו ל"אבן האחרונה בהיכל השלום" התכוון אבו מאזן למדינה פלשתינית. השאלה היא מה חשבה המשלחת הישראלית בעת הניסוח. אין ספק שראש הממשלה יצחק רבין התנגד למדינה פלשתינית, לא היה נכון לפשרות בסוגיית ירושלים המאוחדת תחת ריבונות ישראלית, ויצא בתוקף נגד "זכות השיבה". כשנשאל על ידי העיתונאית ליסה באייר אם מפלגת העבודה ריככה את עמדתה המתנגדת למדינה פלשתינית, השיב רבין בפסקנות:

לא, אני מתנגד לכך. אני מתנגד לכינונה של מדינה פלשתינית עצמאית בין ישראל לירדן, ואיני מאמין שבשלב זה יהיה זה רעיון טוב לדון באופציות.⁴⁶

רבין נוכח לדעת מה גודל התהום הפעורה בין פרשנות הצדדים, שעה שנפגש לראשונה פנים אל פנים עם ערפאת (פגישה שכונתה "קטסטרופה") בדצמבר 1993, בקהיר, שם אמר לו ערפאת בגלוי שהמסמך יוביל לכינונה של מדינה פלשתינית.

בדומה להתנגדותו למדינה פלשתינית, דבק ראש הממשלה רבין בעמדה שירושלים המאוחדת תישאר בירת ישראל. הוא לא נקט בלשון המשתמעת לשני פנים שעה שדיבר על עתידה של ירושלים. הוא היה נחוש בדעתו שאין לחלק את ירושלים, ולא היתה לו כל

כוונה למסור את מזרח ירושלים לפלשתינים, לא כל שכן כבירתה של מדינה פלשתינית. רבין הבהיר את עמדתו בהצהרה חד-משמעית שנשא במעמד פתיחת מושב הכנסת:

ממשלה זו, כמו כל קודמותיה, מאמינה כי אין חילוקי דעות בבית הזה בדבר נצחיותה של ירושלים כבירת ישראל. ירושלים השלמה והמאוחדת היתה ותהיה לעולמי-עד בירתו של עם ישראל בריבונות ישראל, מוקד לגעגועיו וחלומותיו של כל יהודי.

רבין חזר על עמדה זו גם כשעמד על דוכן הנואמים בבית הלבן: "באנו מירושלים, בירתו הקדומה והנצחית של העם היהודי".

כשהציג את המסמך בפני הכנסת, הוא שב והצהיר בנחרצות כי "ירושלים תישאר מאוחדת ושלמה ולא תהיה נתונה למשא ומתן. היא תישאר לנצח בירת העם היהודי, בירתה הריבונית של ישראל".

הפלשתינים, בניגוד לכך, שאפו לכוון מדינה פלשתינית שבירתה ירושלים.

פרק 5

מסמך העקרונות: מחורר כמו גבינה שווייצרית

מסגרת אוסלו התבססה על ההבטחה שנתן ערפאת לרבין כי מעתה ואילך סכסוכים ייפתרו בדרכי שלום. במהלך המשא ומתן באוסלו, הבטיחו בכירי אש"פ לעמיתיהם הישראלים כי בתמורה להכרה הדדית, ערפאת, כנציגו הרשמי הבלעדי של העם הפלשתיני, יוכל לאכוף את עקרונות המסמך, לרסן את הטרור ולהבטיח את ביטחונה של ישראל. אף על פי כן, האזכורים המתייחסים לשלום ולקץ האלימות הושמטו ממסמך העקרונות. התחייבויותיו של ערפאת להכיר במדינת ישראל, לשנות את הסעיפים באמנה הפלשתינית הקוראים לחורבנה, ולהילחם בטרור, נכללות כולן במכתב האישי שנמסר לראש הממשלה יצחק רבין. במסמך העקרונות אין זכר לכל אלה – יש בו אך ורק התחייבויות ישראליות.

על בסיס התחייבותו של ערפאת, שכנע רבין את הישראלים שאחד מיתרונות הסכמי אוסלו הוא בכך שערפאת ידכא את הטרור "ללא התערבות בית המשפט העליון וארגון 'בצלם'".

עם זאת, אין ראייה לכך שהנחה זו נבדקה מראש על מנת לוודא שלערפאת אכן יש את היכולת או הרצון לרסן את התקפות המוסלמים הקיצוניים נגד ישראלים.

המסמך מתייחס לשלום בשני מקומות בלבד, וגם שם רק במעורפל וכלאחר-יד... במקום זאת המסמך נכנס לפרטי פרטים בשני נושאים אחרים, נסיגה ישראלית ("העברת הסמכויות והאחריות"), "פריסה מחודשת של כוחות ישראלים", "נסיגה ישראלית מרצועת עזה ומיריחו" והקמתם של מוסדות ערביים טרום-ריבוניים.⁴⁷

למרות זאת, הסכמי אוסלו שווקו לציבור בישראל כאילו היו הגשמתו של פיוס היסטורי בין שני העמים. כשנשאל רבין על ידי ליסה באייר מהם הסיכונים הביטחוניים הטמונים במסמך, השיב:

הפלשתינים אינם מהווים איום ביטחוני לקיומה של ישראל. מדובר בסיכון מסוים לשלום האישי של מספר מצומצם של ישראלים.⁴⁸

עם זאת סירב רבין להתייחס לשאלות הקשורות למשמעות ההסכם במקרה שהטרור יימשך.

בקיצור, על סמך התחייבותו של אש"פ להילחם בטרור, נענתה המנהיגות הישראלית להסכם שכבל את ידיה של ממשלת ישראל וכפה אילוצים על יכולתה ועל גמישותה להגיב על טרור. ישראל ויתרה מראש על זכותה ל"מרדף חס", ובכך הגבילה את יכולתו של הצבא להשיב אש במקרה של אירוע אלים. נקיטת אמצעים ופעולות כאלה כבר לא היתה אפשרית מבחינה פוליטית, פן ייראו כערעור סמכותו של ערפאת וכפגיעה ברוחם ובלשונם של הסכמי אוסלו.

מקורות יודעי דבר טוענים כי הרמט"כל, אהוד ברק, לאחר שעיין בהסכם, הזהיר את רבין ואמר: "יצחק, היזהר, יש לנו הרבה חורים. זה כמו גבינה שווייצרית".⁴⁹ בפגישה שהתקיימה אחרי אוסלו, הביע ברק את התנגדותו לממדיה הסיטוניים של הפריסה מחדש של צה"ל, וזאת משני טעמים:

1. הוא פקפק ביכולתה של המשטרה הפלשתינית לפקח על השטחים מהם ייסוג צה"ל.
2. לא היתה כל תבונה טקטית בפריסה מחדש בממדים כה גדולים, היות שהיא שללה מישראל קלפי מיקוח שיידרשו בשיחות להסדר הקבע.⁵⁰

בניית ציפיות לא מציאותיות

מטרתם של הסכמי אוסלו היתה לגשר על תביעתם של הישראלים והפלשתינים על חבל ארץ קטן, באמצעות עיצובו של מודוס ויונדי שיוביל לדו-קיום יציב בין שני העמים. סיכום קצר של מצבה של מדינת ישראל יום אחד לפני אוסלו ישפוך אור על הסיכונים שלקחה על עצמה ישראל שעה שחתמה על ההסכמים.

אהוד ברק, הרמטכ"ל באותה עת ובוגי יעלון, ששימש מפקד אוגדת יהודה ושומרון, הצליחו לדכא את האינתיפאדה כמעט לחלוטין. מספרם של הטרוריסטים המבוקשים היה מצומצם וכמות הנשק שהחזיקו בידם קטנה. אש"פ היה בפשיטת רגל, מנודה ומורעב על ידי מרבית מדינות ערב בעקבות הברית הכושלת שפָּרַת ערפאת עם סדאם חוסיין. השפעתו של ערפאת בקרב הפלשתינים בתוך ישראל ובשטחים גם היא היתה בירידה בשל העדר משאבים למימון תומכיו. לחמאס באותה עת טרם נודעה חשיבות. ברית המועצות, התומכת הצבאית והלוגיסטית של מרבית מדינות ערב וארגוני הטרור כבר לא היתה קיימת. בזכות גל עלייה גדול שהגיע מברית המועצות לשעבר, ה"שד הדמוגרפי" גם הוא הלך ונחלש.

הכלכלה שגגה. מחירי הנפט היו נמוכים, נשק הנפט הערבי היה כלא היה. בארצות הברית נבחר נשיא חדש שעיקר מעייניו היו נתונים לפיתוח כלכלת ארצו ולשאר ענייני פנים, ולא להרפתקאות מזרח-תיכוניות.

והנה, בעקבות המסמך והודות לישראל, אש"פ שוקם לחלוטין וקיבל זכות כניסה לעולם הערבי והמערבי כאחד. בכירי אש"פ הגיעו לאזור הממשל העצמי מתוניס, ומיליארדים הוזרמו לצורך שיקום הפלשתינים. היו"ר ערפאת מצא עצמו ריבון על למעלה מ-95% מהאוכלוסייה הפלשתינית בגדה המערבית ובעזה.

מקובסקי, שסקר את התהליך מראשיתו, קבל על כך שהסכמי אוסלו נמכרו לציבור בישראל כאילו היו פריצת דרך היסטורית, חרף העובדה שרבין ופרס ידעו שהן ההכרה ההדדית והן מסמך ההצהרות אין בהם כדי "להביא לפרץ של הרמוניה אידיאלית בין ישראל לפלשתינים". באופן מצער, הציפיות הלא-מציאותיות שהולידה לחיצת היד בין רבין לערפאת רק הגבירו את האכזבה שליוותה את גל הטרור שבא בעקבות אוסלו.

אורי סביר, לעומת זאת, סיכם ואמר, "חולשתם העיקרית של מאמצי המשא ומתן בן שלוש השנים היתה בכך שהמסר לא חלחל עמוק מספיק בקרב העם".

טענתו העיקרית היתה שלא הושם דגש מספיק על פיוס בין שני העמים, הפלשתיני והישראלי, וכי שני הצדדים לא הכירו בקשייו ובהתלבטויותיו של הצד שכנגד.

קיטוב בחברה הישראלית

לא כל הישראלים יצאו מגדרם למשמע החדשות אודות חתימת ההסכם עם אש"פ. למעשה, סקרי דעת קהל הראו שהתמיכה בתהליך אוסלו נעה סביב 50%. במילים אחרות, כ-50% מאזרחי ישראל התנגדו להסכמים, דבר המעיד על שסע עמוק בחברה הישראלית. על מנת להבטיח את הצלחתה של מדיניותו החדשה והאיתנה, יצא רבין ביזמה להשריש את האידיאולוגיה הפרוגרסיבית החדשה בקרב העם. כפי שתיאר ברנט,⁵¹ השיטה בה בחר היתה מחיקת האידיאולוגיה המסורתית והדת מהזהות הקולקטיבית הישראלית, על מנת להעמיד בסימן שאלה את הנרטיבים הנגדיים שהציעו הימין הדתי, המתנחלים ונצי הביטחון. בעודדו את המסורת החילונית והליברלית, הציג רבין את ישראל כחלק מהנרטיב

ההיסטורי של המערב, נרטיב שעיקרו קדמה, התפתחות, דמוקרטיה וחדשנות. במסגרת מאמציו להשריש האידיולוגיה החדשה שלו, רבין עודד את הישראלים לשוב ולבחון עד כמה מנותקים ומבודדים הם מהקהילה הבינלאומית. אף שהיו מודעים לשואה, דגלו רבין ובעלי בריתו הפוליטיים בסילוק תחושת הבידוד הקיומי של ישראל, בהפניית עורף להשקפת העולם של "עם לבדד" לטובת תפיסה הרואה במדינת ישראל חלק מהמערב הדמוקרטי והליברלי. במעמד הצגת הממשלה לכנסת, הצהיר רבין כי הגיע הזמן שהאומה היהודית תניח לדעה שישראל ניצבת לבדה, שהעולם כולו נגדנו.

חובתנו, כלפינו וכלפי בנינו, היא לראות את העולם החדש כפי שהוא עכשיו, לבחון את הסכנות, לבדוק את הסיכויים ולעשות הכול כדי שמדינת ישראל תשתלב בעולם המשנה פניו. אין אנו עוד בהכרח עם לבדד ישכון, ואין זה נכון עוד שהעולם כולו נגדנו. עלינו להיחלץ מתחושת הבידוד האוחזת בנו כמעט יובל שנים. עלינו להצטרף למסע השלום, הפיוס ושיתוף הפעולה הבינלאומי, העובר בימים אלה על פני הגלובוס כולו, שאם לא כן, נישאר אחרונים, בודדים בתחנה.

זרמים רחבים, שכבר היו קיימים בחברה, גרמו למסר שהעביר רבין – המעטת חשיבות יהדותה של מדינת ישראל – להדהד, לחלחל ולהתקבל על דעתם של רבים. רבין הלך בדרך שהתוו לו זה עשור התפתחויות אינטלקטואליות ותרבותיות בישראל, הלך-מחשבה שהעמיד בסימן שאלה רבות מן הפרשנויות הרווחות לגבי העבר וכן לגבי רבים מן הסמלים של החברה הישראלית וההיסטוריה היהודית. באותה עת היו ההיסטוריונים החדשים בעיצומו של תהליך כתיבה מחדש של רבים מן המיתוסים שהתלוו להקמת מדינת ישראל. על פי הצגתם את הדברים, ההיסטוריה של ישראל לא היתה ייחודית, והציונות לא היתה אלא עוד תוצר אופייני של לאומיות מודרנית.

גם לאחר שהקים את ממשלתו הקואליציונית, לא שכחו ההתקפות על המגזר הלאומי כמו גם על המגזר הדתי. הדברים הקשים שאמר רבין על המתנחלים ועל הימין הדתי החווירו לעומת השתלחויותיה של מר"צ, שותפתו לקואליציה. יוסי שריד, שר החינוך באותה עת, הציע להימנע מאזכורים דתיים בטקסי זיכרון צבאיים, טען שחוקי הכשרות מיותרים, וכן שעל צה"ל לאמץ קוד אתי חדש שידגיש את הגנת הדמוקרטיה וימעט בערכם של אזכורים הנוגעים ליהדות.⁵²

ההסתה האנטי-לאומית והאנטי-דתית הגיעה לשיאה לאחר רצח ראש הממשלה רבין. מאמר של ישראל הראל⁵³ חשף את השנאה חסרת המעצורים כלפי גוש הימין והסקטור הדתי בחברה

הישראלית, את האידיאולוגיה הרדיקלית האופיינית להלוך-הרוח ששרר בקרב האליטה האינטלקטואלית:

בימים שעברו מאז נרצח יצחק רבין, משדרת (תרתי משמע) צמרת אנשי האקדמיה, הרוח, האמנות והבידור מסר חד-משמעי: העם החי במדינה זו איננו עוד עם אחד. העם האחד, עמנו, הוא העם האמיתי, ההומני, שונא אלימות ושוחר שלום. העם האחר, שצמח לעינינו ב-20 השנים האחרונות, ושהתפתח בעיקר בהתנחלויות שצצו כפטריות (מורעלות) אחר הגשם, הוא ("אסור לעשות הכללות אבל")... דתי, פונדמנטליסטי, אלים ושונא שלום. בראשו של עם זה עומדים רבנים-אייתולות, המטיפים לתלמידיהם לבצע מעשי חבלה ורצח בערבים וביהודים, כשהם מגובים בפסקי הלכה חשוכים. העם המקורי החי במדינת ישראל, במיוחד האליטות שלו, תמיד אמר שזו דרכם האמיתית של הקבוצות הללו ושל התומכים הפוליטיים שלהן במפלגות הימין.

והראל מסכם את תחושת הימין הלאומי באותה עת:

אין ברירה אלא להתגבר על תחושת הבחילה, לחרוק שינינו וליצור קשרים עם המתונים שביניהם – אבוי לאותה מתינות.⁵⁴

כפי שניתן לראות, חתימת הסכמי אוסלו החריפה את השסע בחברה הישראלית, אותו פילוג שחזה אבו מאזן, מזכ"ל הוועד המנהל של אש"פ, המנהיג הערבי הראשון שייחס חשיבות לפילוג בקרב החברה בישראל. במבוא למחקר בן 73 עמודים שחיבר אודות הקיטוב העדתי והדתי בישראל, מציג אבו מאזן שאלה חשובה: "מה עשוי להגביר ולהסלים את הסכסוכים והניגודים הדתיים בחברה הישראלית: מצב של שלום או מצב של מלחמה?" אף שלא השיב על השאלה, הוא ציין:

כל הסכסוכים בקרב החברה הישראלית נחשפו [בחרפות] רק אחרי תחילתו של תהליך השלום, אחרי קמפ-דייוויד, אוסלו, חוזה השלום עם ירדן, והמשא ומתן עם סוריה... שכמעט הסתיים בהסכם שלום... אנו לא אומרים ש[התפוררותה של החברה הישראלית] הנה הנשק הגרעיני של הערבים [כלומר, נשק יום הדין]... כל מה שנדרש מאיתנו הוא להביא את הישראלים להאמין באמונה שלמה שאנו, הערבים, באמת רוצים שלום, כיוון שהכרה שכזאת תעמיק את המריבות והסכסוכים בחברה הישראלית, תוריד את הישראלים מהטנקים שלהם, תוציא אותם ממבצריהם.⁵⁵

פרק 6

הסכמים בין ישראלים לפלשתינים – 1995-1998

הסכם קהיר (הסכם עזה-יריחו) : רקע

חשיפת הסכם העקרונות באוסלו הכתה את כל המערכות בתדהמה. אף אחד לא ידע על המתרחש. אפילו משלחת ישראל לשיחות השלום עם הפלשתינים בושינגטון היתה בהלם. סודיות המו"מ היתה מושלמת.

לאחר טקס החתימה, עמדה בפני ממשלת ישראל משימה לא קלה – יישום הסכם העקרונות. האסטרטגיה שנבחרה היתה החלת הצהרת העקרונות על שטחי רצועת עזה ויריחו תחילה. לשם כך החלו שיחות קהיר במטרה לגבש הסכם להעברת עזה ויריחו לידי הפלשתינים. מעבר לבעיות המהותיות של גבולות, היקף השטח שיועבר והשליטה הביטחונית, הצוותים הישראליים היו חייבים לדון פנים אל פנים עם הפלשתינים בפרטי הנושאים הכרוכים בהעברת רוב שטחי עזה ויריחו לידי הפלשתינים, כגון: תשתיות, בריאות, חינוך, רווחה וכד'.

יש לזכור כי זוהי הפעם הראשונה שמשלחת ישראלית מנהלת מו"מ ישיר, רשמי, עם הפלשתינים. בשיחות וושינגטון לא היה כל מו"מ ישיר בין הצוות הישראלי והפלשתיני; השיחות נוהלו כולן בתיווך אמריקני. כל אימת שהישראלים רצו לדון בסוגיה נתונה במחלוקת, היו מוציאים את הפלשתינים מן החדר והדיונים התנהלו עם האמריקנים בלבד. והנה, לאחר חתימה הסכם אוסלו, הכול התהפך – הפלשתינים הפכו לפרטנר רשמי לניהול מו"מ דו-צדדי. שידוד המערכות החדש שהתהווה לאחר הסכם אוסלו, יצר הרבה בלבול בצד הישראלי, ומסתבר שגם בצד הפלשתיני. וכך, מעבר לסוגיות המהותיות, היו לצוות המו"מ לשיחות קהיר בעיות של פרוטוקול.

אחת הסוגיות הראשונות שהתלבטו בה, שעל פניה נראית טריוויאלית, היתה הלבוש של צוות המו"מ. הצוות שנבחר לנהל את המו"מ היה מורכב ברובו מאנשי צבא, כשבראש הצוות עמד סגן הרמטכ"ל דאז, אמנון ליפקין-שחק. הרכב זה העלה לדיון את שאלת הלבוש: האם ללבוש מדים או להופיע לשיחות בבגדים אזרחיים. היה ברור לצוות הישראלי שהנציגים הפלשתינים רואים בצה"ל

כובשים, והיה חשש שמא ההופעה במדים תביך את הפלשתינים, והם עלולים לחוש מושפלים. אי לכך, הוחלט להתחשב ברגשותיהם של הפלשתינים, ולהגיע לשיחות קהיר בבגדים אזרחיים.

חיש מהר התברר שלא רק הישראלים היו המומים מהסכם העקרונות, גם הפלשתינים היו בהלם: הם לא היו ערוכים כלל לניהול המו"מ, וזאת להבדיל מהישראלים שהיו מיומנים ומנוסים לאחר שנים רבות של התלבטות לגבי פתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני. המפגש הראשון של הצוותים בוועדת המים, מהווה דוגמה מובהקת לפער במוכנות. דניאל רייזנר, היועץ המשפטי לשיחות קהיר, מספר שהצוות הישראלי היה מוכן וערוך לדיונים, והגיע עם מפות וערימה של קלסרים עמוסי ניירות. לישראלים היו עמדות פתיחה, עמדות המשך ואפילו טיוטות אפשריות להסכם. לעומת זאת, מספר רייזנר, בפעם הראשונה שהתכנס צוות המים, הוא הופתע לגלות כי בעוד הצוות הישראלי מנה חמישה נציגים, הצוות הפלשתיני היה מורכב מנציג אחד בודד, שהגיע בידיים ריקות.

אין ספק שבתחילת הדרך לא היו צוותי המו"מ במעמד שווה. יחד עם זה, ככל שהתקדמו השיחות, היה ברור שעל אף חוסר הנסיון, היו לפלשתינים מטרות ברורות וציפיות חד-משמעיות לגבי התוצאות הסופיות של מהלך "עזה-יריחו תחילה".

הסכם עזה-יריחו (הסכם קהיר): מכשול פער הציפיות

הטקס שפתח את השיחות שקדמו לחתימת הסכם קהיר בעניין רצועת עזה ושטח יריחו, אכן היה מרשים, אך השיחות עצמן היו קשות. כך תיאר זאת סביר:

... ירח הדבש בטאבה היה קצר. ברגע שהציגו את עמדות הפתיחה שלהם, תפסו הצדדים שפער אדיר משתרע בין הפרשנויות להצהרת העקרונות. על ישראל היה לסגת באופן מלא מרצועת עזה ומיריחו, להעביר את השליטה על מעברי הגבול לפלשתינים שדרשו סיור משותף בגבול הבינלאומי. בנוסף דרשו הפלשתינים את העברתן של סמכויות אזרחיות.

56

הבעיה היתה שמטרות וציפיות אלו היו שונות בתכלית מהמטרות והציפיות של הישראלים. השיחות על היקף השטח שיועבר לפלשתינים מהוות דוגמה מאלפת לפער הציפיות בין שתי המשלחות. הקו המנחה הישראלי היה הגנה על גבולות מדינת ישראל והבטחת ההתנחלויות. אי לכך, המפה שישראל הגישה לפלשתינים כללה,

מלבד היישובים הישראליים, שלושה כבישי רוחב, שהם כבישי גישה להתנחלויות, אשר ביתרו את רצועת עזה לשלושה חלקים, כשמשי צדי כל כביש שוליים רחבים להבטיח שהכביש יהיה מחוץ לטווח של כלי נשק קל. התוצאה היתה שחלק ניכר של רצועת עזה נשאר בידי ישראל. כאשר הפלשתינים ראו את המפה, הם זעקו זעקת שבר. הם ציפו שכל הרצועה תועבר אליהם, פרט להתנחלויות וכביש גישה אחד אליהן. הישראלים מצדם היו מתוסכלים מאוד כי היו בטוחים שהוויתורים שלהם מהווים צעד קדימה לקראת הפלשתינים.

בסוף תהליך המו"מ על היקף השטח, נעתרה ישראל לבקשות הפלשתינים, ו-80% של הרצועה הועברו לשליטתה של הרשות הפלשתינית. לעומת זאת עמדה ישראל איתנה בנושאים אחרים שהיו שנויים במחלוקת.

עיקר הקושי היה טמון בפרשנויות הסותרות שניתנו למסמך הצהרת העקרונות בכל הנוגע להאצלת סמכויות.

אופיינית לעימותים שליוו את מהלך המשא ומתן היתה הפגישה הראשונה פנים אל פנים בין רבין לערפאת בקהיר, בדצמבר 1993, בה ערפאת בישר לו, ללא כחל וסרק, שאופי היחסים בין הפלשתינים לבין ירדן ומצרים הנו "עניין פלשתיני טהור" ואינו מעניינה של ישראל. רבין הזדעזע מפרשנותו של ערפאת למסמך העקרונות, כי על פי תפיסת הפלשתינים, הרשות הפלשתינית תהווה ישות מדינית בלתי תלויה במדינת ישראל.

פירוש זה היה בניגוד גמור לעמדת ישראל שחתרה להגביל את הרשות לממשל- עצמי בלבד, כפי שהוגדר בשם הרשמי של הסכם אוסלו שדיבר על "ממשל עצמי". אחד המשתתפים הישראלים העיר, שעל פי הדרך בה שוחחו רבין וערפאת ניתן היה לחשוב שחתמו על הסכמים שונים בבית הלבן.

למראית עין נסב הוויכוח סביב התעקשותו של ערפאת להציב את חייליו לאורך הגבולות, למרות הסעיף במסמך בו נקבע במפורש שהישראלים יישאו באחריות לביטחון החוץ. כך או אחרת, ביסודו של דבר המחלוקת נסבה סביב השאלה: האם יוביל המסמך להקמתה של מדינה פלשתינית, או לא. הקריאה הישראלית הדגישה את העובדה שהסמכויות הצבאיות והאזרחיות תישארנה בידיה של ישראל גם לאחר שתסיג את כוחותיה. פירוש הדבר שישראל, כ"מקור הסמכות" הרשמי, תעניק לפלשתינים סמכויות מוגבלות, וחשוב מכל, תשמור לעצמה פיקוח מלא על מעברי הגבול.

הפלשתינים לעומת זאת החזיקו בפירוש ההפוך: לפי הבנתם התחיבה ישראל, על פי מסמך העקרונות, לנסיגה מוחלטת מרצועת עזה ומיריחו, ולהעברת השליטה על מעברי הגבול לפלשתינים. מכאן הבין ערפאת שתקופת הביניים של האוטונומיה תישא אופי ומעמד של מדינה, ולכן גם דרש סיוורים משותפים לאורך הגבולות הבינלאומיים, והעברת סמכויות אזרחיות.⁵⁷

לאור הפער בעמדות הפתיחה, שעליו לא ניתן היה כמעט לגשר, אין זה מפתיע שהשיחות הגיעו מהר מאוד למבוי סתום. משבר שכמעט הביא לקריסתן של השיחות אירע כשערפאת האשים את פרס בכך שהוא זומם לחלק את הגדה המערבית לקנטונים. רק התערבותם של וורן כריסטופר, מזכיר המדינה של ארה"ב, וחוסני מובארק, הביאה לחידוש השיחות. לא בכדי היה הניסוח הסופי של הסכם קהיר כרוך בשמונה חודשי משא ומתן.

ואף על פי כן, בקהיר הצליחו הישראלים בסופו של דבר לגבור על ערפאת ולשמור בידם את האחריות על הגבולות ועל המעברים בין השטחים הפלשתיניים לארצות ערב השכנות – גשר אלנבי המחבר בין הגדה המערבית לירדן, ומעבר הגבול ברפיח המחבר בין עזה למצרים.

אורי סביר, שעמד בראש המשלחת הישראלית הרשמית לשיחות קהיר, כתב בהקשר לדרישות הללו, שהשיחות היוו כלי למימוש היעד האסטרטגי של הפלשתינים במהלך תהליך השלום כולו, יעד שכלל לא טרחו להסתירו: "אנו שואפים להקים מדינה פלשתינית על פי גבולות 1967".⁵⁸

טקס חתימת הסכם קהיר: ההתרחשויות מאחורי הקלעים

מעמד חתימת ההסכם היה בבחינת סיוט נוסח ערפאת. הטקס נקבע לשעה 11:00, ב-4 במאי 1994, בקהיר שבמצרים. אולם הכנסים המרכזי בקהיר כבר היה מלא בנכבדים. הנשיא חוסני מובארק יושב על הבמה לצד ראש הממשלה יצחק רבין, שר החוץ שמעון פרס, היו"ר יאסר ערפאת ושר החוץ של ארה"ב, וורן כריסטופר. מצלמות הטלוויזיה משדרות את אחד האירועים החשובים ביותר בהיסטוריה של המזרח התיכון – חתימת הסכם קהיר.

ראש הממשלה יצחק רבין פוסע לעבר דוכן הנואמים, פונה לעבר ערפאת ומדבר אליו ישירות, כאל נציגו של העם הפלשתיני:

היום, אתה ואני, מושיטים את ידינו לשלום. היום עומדים אנו בפתחו של עידן חדש. העם בישראל מצפה שלא תאכזבו אותנו. תנו להם תקווה חדשה שתפרח ותשגשג. לא קל לשכוח את העבר. אבל ננסה לגבור על המשקעים והמכשולים כדי להאיר אופק חדש, מיוחד במינו, היסטורי, הזדמנות שאפשר שלעולם לא תחזור עוד, לחיים אחרים; חיים שאין בהם פחד, חיים שאין בהם שנאה, חיים שאין בהם עיני ילדים מבוהלות, חיים שאין בהם כאב, חיים שבהם נבנה בית, ניטע כרם, ונחיה עד שיבה טובה, איש בצד שכנו. אנו קמים מחר בבוקר ליום חדש. אנו קמים אל עתיד חדש וסיכוי חדש לילדינו. למענם היה הכרח להילחם ולמענם הכרח הוא להגיע לשלום.

ואז פוסע ערפאת לעבר דוכן הנואמים. בנאומו הוא מגנה את כל גילויי האלימות: "איננו רוצים בשום סכנה שתאיים על חייהם של פלשתינים ושל ישראלים חפים מפשע". הוא ממשיך ומדגיש את העובדה שאלימות זורעת מוקשים בדרך לשלום, ומציבה מכשולים בדרך למימוש שאיפתו של העם הפלשתיני לעצמאות פוליטית.

הרגע הגדול מגיע – חתימת ההסכם. תחילה חותם ערפאת על המסמך ואז ניגש יצחק רבין לעבר הדוכן. בעודו חותם על הסעיפים השונים של ההסכם ועל המפות המצורפות לנספח, הוא מגלה שערפאת לא חתם על המפות שנלוו להסכם. רבין קם, מסב את תשומת לבו של ערפאת לבעיה, ובאופן שאינו משתמע לשני פנים, דורש ממנו לחתום. ערפאת, המודע ללחץ האירוע הנכבד, מסרב לחתום ומאשר בכך את העובדה שלא מתוך הסחת דעת הוא לא חתם, אלא מתוך זדון. רבין נחוש בסירובו לחתום כל עוד ערפאת לא חותם על המפות בנוכחותו.

מהומה פורצת אל מול מצלמות הטלוויזיה המשדרות את האירוע לעולם כולו.

המצלמה תופסת כיצד כל הנוכחים על הבמה מתחננים בפני ערפאת ועושים הכול חוץ מלדחוף אותו בכוח, אך את האיש לא ניתן היה להזיז. בסופו של דבר דוחק אותו מובארק לפינה ודורש ממנו בתוקף לא לבייש את מצרים. ערפאת משיב שהוא מוכן לחתום אך יש לו דרישות נוספות מהמשלחת הישראלית.

ואכן, ערפאת קיבל גמול מיידית על תחבולתו. על מנת שלא להביך את מובארק, ערפאת מצליח לחלץ מחויבות מצדו של רבין לפתוח למשא ומתן חוזר סעיפים בהסכם הקשורים לשליטה בגבולות. ערפאת, הנגרר לדוכן, ואחריו רבין הרועד מזעם, חותמים על המפות.

אומרים שתמונה שווה אלף מילים. במקרה זה האמת שמאחורי האמירה מזדקרת לעינינו שעה שאנו רואים את התמונה המנציחה את הרגעים שלאחר חתימת ההסכם. ערפאת, מובארק, פרס, כריסטופר ונכבדים אחרים, מצטופפים יחדיו בעוד רבין עומד מן הצד, מכונס בתוך עצמו.

אני מאמינה שברגע זה הבין רבין בדיוק מהו אופיו של שותפו להסכם אוסלו. אבל אפילו הוא לא תפס שהוטבע כאן דפוס מניפולטיבי של משא ומתן שאומץ על ידי הפלשתינים: מגיעים להסכם המקובל על הצדדים, ואז דורשים את פתיחתו של ההסכם מחדש, תוך העלאת חלק מסעיפיו לדיון נוסף.

אוסלו 2 – הסכם הביניים, ספטמבר 1995

אוסלו 2, או בשמו הרשמי – הסכם הביניים אודות הגדה המערבית ורצועת עזה, נחתם בטקס חגיגי בספטמבר 1995.

ב-4 ביולי 1995 קבעו ערפאת ופרס את עקרונותיה של עסקה זו שעניינה ממשל-עצמי בגדה המערבית. ב-11 באוגוסט, בטאבה, נכתבו ראשי פרקים ראשוניים ל"הסכם חלקי" שעניינו הרחבת הממשל-העצמי. במהלך השיחות עשה פרס ויתור יסודי וגורלי מבלי להיוועץ באנשי צבא שהיו מעורבים בתהליך, ומבלי לקבל את אישורם: זירוז הפריסה מחדש של ישראל. למעשה, פרס הסכים לכך שהחל מספטמבר 1995 יחלו כוחות ישראלים בפריסה מחדש בשטח C (שטח הנתון לשליטה ישראלית), בשלושה שלבים בני שישה חודשים כל אחד, ובהעברת סמכויות ביטחון הפנים בשטחי B ו-C על פי אותו לוח זמנים. משמעות הוויתור היא שישראל מחויבת להסיג כוחותיה ממרבית השטח למעלה משנה לפני תום המשא ומתן על הסדר הקבע. התוצאה היא השמטת קלפי מיקוח חשובים ביותר לקראת המשא ומתן על הסדר הקבע. האלוף בירן, מפקד פיקוד מרכז, התנגד לויתור זה וטען שתוך שמונה עשר חודשים הפלשתינים ישלטו בשטח:

... אך ירושלים, זכות השיבה, ההתנחלויות, כל אלה יידונו בשיחות על הסדר הקבע, ואם ניתן להם את השטח, אֵילו נכסים יישארו בידינו [למיקוח]!⁵⁹

ב-27 באוגוסט 1995, למרות המחבל המתאבד שפוצץ אוטובוס ב-11 באוגוסט, חתמו ישראל והרשות הפלשתינית על השלב השני של הסכם "ההעברה המכינה" של כוחות ואחריות בגדה המערבית.

למרות המבוי הסתום שאליו נקלעו בנושא חברון, הושג ב-24 בספטמבר, בטאבה, הסכם בדבר ממשל-עצמי פלשתיני בתקופת הביניים, ואוסלו 2 נחתם בווינגטון ב-28 בספטמבר.

ראש הממשלה רבין חש שחייבים להגיע להסכם ולהביא לקצו את שלטון ישראל בפלשתינים:

אנחנו יכולים להמשיך להילחם. אנחנו יכולים להמשיך להרוג – ולהמשיך להיהרג. אבל אנחנו גם יכולים לנסות ולהביא את מעגל הדמים האינסופי הזה אל קצו. אנחנו יכולים לתת סיכוי לשלום.

אך למרות זאת, על פי מיטב המסורת של ערפאת, זמן קצר לפני מועד החתימה על ההסכם, הוא מחולל משבר כאשר הוא דורש בתוקף שהיקף השטחים שיוקצו לאזור האוטונומיה יורחב על מנת ליצור רצף טריטוריאלי. בהביאו את השיחות לעבר פי תהום ערב הטקס החגיגי, שוב מאלץ ערפאת את הישראלים לפתוח מחדש הסכם שכבר נחתם.

ישראל, כצפוי, נכנעה, והוחלט להעביר 30% משטחה של הגדה המערבית לערפאת.

אוסלו 2 הרחיב את תחום הממשל-העצמי הפלשתיני, בהסיגו את המינהל הצבאי הישראלי משש ערים גדולות בגדה המערבית, תוך העברת השליטה לכוחות המשטרה הפלשתינית.

הפרוטוקול לפריסה מחדש בחברון (הסכם חברון), ינואר 1997

עם היבחרו לראשות הממשלה, הצהיר בנימין נתניהו שהוא מחויב ליישום הסכמי אוסלו וההסכמים הנלווים, ובכך אימץ את תפיסת הפשרה הטריטוריאלית.

מו"מ על הסכם חברון: התרחשויות מאחורי הקלעים

המו"מ על הסכם חברון סימן חריגה מהותית ממסגרת המו"מ בין ישראל לפלשתינים. עד לשיחות על הסכם חברון היה המו"מ דו-צדדי, שיחות ישירות, פנים אל פנים, בין ישראל והפלשתינים. ארה"ב לא נטלה חלק בשיחות אלא עמדה מאחורי הקלעים, כשהיא מסתפקת בקבלת דיווחים שוטפים. כל זה השתנה במו"מ על הסכם חברון. בשיחות חברון התהוותה מתכונת שיחות חדשה. לא זו בלבד

שהמו"מ בין הצוות הישראלי והצוות הפלשתיני מתנהל בחסות ארה"ב, אלא שהאמריקנים נוטלים בו חלק פעיל ואף מרכזי. וכך בוטל בחברון דפוס השיחות הישירות ללא התערבות חיצונית ישירה.

השיחות על הסכם חברון נמשכו חודשים רבים, כשההתקדמות איטית מאוד. אחת הסיבות המרכזיות להתמשכות השיחות היתה חילופי השלטון בישראל. משיחות קהיר על הסכם עזה-יריחו ועד לבחירתו של בנימין נתניהו כראש הממשלה, ניהל אותו צוות ישראלי את המו"מ עם הפלשתינים. במהלך השנים "בֶּשְׁלוּ" מנהלי המו"מ משני הצדדים, כשהם מתרגלים זה לזה. במהלך השנים התהוותה הבנה הדדית, ואף נוצרו ידידויות הדדיות בין הנציגים הישראלים והפלשתינים. הבחירות בישראל ב-1996 היוו נקודת שבר, כי עם היבחרו של ביבי נתניהו לראש הממשלה התחלף צוות המו"מ, ומונו אנשי ליכוד. רק היועץ המשפטי, דניאל רייזנר, שהיה איש צבא לא פוליטי, נשאר.

הצוות הפלשתיני למו"מ נשאר, לעומת זאת, ללא שינוי כמעט.

שינוי רדיקלי זה חייב תקופת אוריינטציה כדי להסיר את החשדנות ההדדית ולשבור מחסומי אי-אִמון. תהליך הפגת החששות הוסיף לשיחות שבועות, ואולי אפילו חודשים, לצורך בניית אמון ומציאת בסיס משותף לשיחות.

וכך השיחות נמשכו ונמשכו. רייזנר מספר שמרטין אינדיק, שהיה אז שגריר ארה"ב בישראל והשתתף בשיחות כנציג ארה"ב, העיר שהוא מרגיש כמו לכוד בסרט Groundhog Day ("לקום אתמול בבוקר") – סרט המספר על יום אחד בחיי אדם החוזר על עצמו שוב ושוב עד שהוא עושה את המוטל עליו בצורה הנכונה.

הסכם חברון

בחתימת הסכם חברון ובהסכמת ישראל לסגת מ-80% משטחה של חברון, השליך הליכוד מעליו שישים שנות אידיאולוגיה.

הפריסה מחדש של ישראל בחברון השלימה את יישום נסיגתו של צה"ל משבעה מרכזי האוכלוסייה הפלשתינים הגדולים, כפי שסוכם בהסכם אש"פ-ישראל מספטמבר 1995 (אוסלו 2).

פרוטוקול חברון מה-15 בינואר 1997 לווה בהערה לסדר היום, לפיה שבים ומאשרים הפלשתינים את מחויבותם בדבר "מניעת הסתה

ותעמולה עוינת", חזרה על מה שצוין בסעיף XXII של הסכם הביניים אוסלו 2.

המסמכים האמריקניים שצורפו להסכם חברון

בריאיין שנתן אחרי חתימת הסכם חברון, הודה נתניהו שהיה לו קשה מאוד לוותר על חברון, עיר האבות, חלק ממולדתו, מקום בו התהלכו נביאי ישראל ומלכי ישראל. אולם הוא נאלץ לחתום על ההסכם כי פרס כבר אשרר אותו לפניו, והוא נחוש בדעתו לממש אותו. יחד עם זה, טען נתניהו, ההסכם עליו חתם מבטיח שישראל תוכל להחזיק ברוב-רובה של יהודה ושומרון תמורת החלק הערבי של חברון. נתניהו גם גילה שהוא עמד בתוקף על קבלת שני מסמכים לפני אשרור הסכם חברון:

1. מסמך לא רשמי ("Note for the Record") מטעם המתאם האמריקני למזרח התיכון, המפרט את ההתחייבויות שערפאת נוטל על עצמו כתנאי מוקדם להמשך המו"מ לנסיגה ישראלית. התחייבויות אלו כוללות: שינוי האמנה הפלשתינית; מניעת הסתה ותעמולה עוינת; לחימה בטרור ובטרוריסטים; הריסת תשתיות הטרור; הגבלת כוחות המשטרה למספר שנקבע בהסכם, ועוד.

2. מכתב הבטחה ("Letter of Assurance") מטעם כריסטופר, מזכיר המדינה של ארה"ב. על פי הפירוש הישראלי, המכתב קובע שישראל, וישראל בלבד, תקבע את מיקומם והיקפם של אזורי הביטחון המוזכרים בהסכם. פירוש הדבר הוא שבפועל רק ישראל תקבע מה יהיה היקף הנסיגה, בכפוף להסכם.

נתניהו ייחס למכתב זה חשיבות כה רבה עד כי עיכב את אשרור ההסכם בקבינט שלו עד שהמכתב המיוחל נמסר לו ידנית.

אלא שכריסטופר, יש לדעת, שיגר מכתב גם לערפאת, כשאת תוכנו, להבדיל מהמכתב לישראל שפורסם ברבים, הפלשתינים סירבו לגלות. כל מה שידוע הוא כי תוכן המכתב שונה מזה שנשלח לנתניהו, ושקיים פער גדול בפרשנויות.

מרוואן כנפאני, אחד ממנהלי המו"מ הפלשתיני ובן-שיחו של ערפאת, הכחיש נמרצות שהמכתב מעניק לישראל בלעדיות בקביעת היקף הטרירטוריה ממנה תיסוג בכל אחת מהפעילות עליהן התחייבה. כנפאני עמד בתוקף על כך שאין ארה"ב תומכת בהחלטה חד-צדדית, וכי המכתב שנמסר לערפאת אינו מזכיר כלל החלטה

ישראלית חד-צדדית. הוא הסביר כי אילו היתה קיימת הבטחה מעין זו, הפלשתינים לא היו מקבלים את המכתב.

מהי האמת? "תשבי יתרץ קושיות ואַבְעִיות". אפשר לשער שהאמת מצויה אי שם באמצע הדרך. המכתב אכן קובע שלישראל תהיה הזכות לקבוע את היקף הפעילות, אבל כנראה שלא ניתנה לה הזכות הבלעדית לקבוע מה יהיו הפרמטרים של כל אחת מן הפעילות.

התקופה שלאחר חתימת הסכם חברון

התקופה שלאחר חתימת הסכם חברון, במקום שתהיה תקופה של שיתוף פעולה, נמצא שישראל עמדה, במידה רבה, בהתחייבויות שלה, בעוד שהרשות הפלשתינית התחמקה, במידה רבה, מקיום התחייבויותיה על פי ההסכם.

למעשה, תהליך הכרסום בעמידה בתנאי ההסכם מצד הרשות הפלשתינית, החל ימים ספורים לאחר חתימתו. כוחות הביטחון הפלשתיניים המשיכו להחזיק בחברון כוח שמנה הרבה מעבר ל-400 השוטרים הפלשתינים שהותרו על פי ההסכם. יתר על כן, רבים משוטרים אלה נשאו נשק חם, שנשיאתו נאסרה על פי הסכם חברון. ברם, חרף דרישותיו כלפי הרשות הפלשתינית להדדיות, גם נתניהו, בדומה לממשלה הקודמת, בחר לעצום עין ולהתעלם מהפרות בוטות של יסודות עקרוניים בהסכם.

מזכר נהר וואי – אוקטובר 1998

מקץ 18 חודשי מבוי סתום בתהליך השלום, ואלימות גוברת, לחץ הנשיא קלינטון על מנהיגי ישראל והפלשתינים להמשיך בתהליך השלום. האמריקנים כינסו פסגה במרילנד, באחוזה נהר וואי. לאחר התחלה כושלת, מושב מרתון בן 21 שעות שערך קלינטון עם יאסר ערפאת, בנימין נתניהו ויועצים בכירים, הגיח לעולם מזכר נהר וואי. ההסכם בא בעקבות תשעה ימי שיחות בתיווכה של מזכירת המדינה מדלן אולברייט ובהשתתפותו הפעילה של הנשיא קלינטון. חוסיין מלך ירדן, ששהה בארצות הברית באותה עת לקבלת טיפול רפואי, לקח אף הוא חלק במשא ומתן.

מזכר וואי נחתם על מדשאות הבית הלבן בטקס חגיגי נוסף, ב-23 באוקטובר 1998. הדוברים היו חדורי תקווה והאמינו כי תהליך השלום קם לתחייה ושגשוג ושלום יהיו נחלתו של המזרח התיכון.

מזכירת המדינה מדלן אולברייט הצהירה, בסיפוק רב, שהטקס הביא לשיאם מאמצים של כמעט שנה וחצי להשבת האמון ולהנעת תהליך השלום קדימה. "בזאת מגיע לסיומו מבוי סתום מסוכן שכרסם באמון ועיכב את ההתקדמות בדרך לשלום כולל".

אפילו יאסר ערפאת שיבח את תהליך השלום, ופעם נוספת נשא דברים בגנות האלימות:

הסכם וואי מדגיש את העובדה שתהליך השלום מתקדם ושכל ההסכמים, מדריד ואוסלו, וושינגטון וקהיר, אכן מיושמים על אותו בסיס שעליו הסכמנו, וכן שלעולם לא נחזור אחורה. לעולם לא נעזוב את תהליך השלום, לעולם לא נחזור לאלימות ולעימות – אין חזרה לעימות ולאלימות.

בדצמבר 1998 הקפיא ראש הממשלה בנימין נתניהו את ההסכם, והכריז על מדיניות ההדדיות, כשהוא טובע את הסיסמה: "ייתנו יקבלו, לא ייתנו לא יקבלו". הוא האשים את הפלשתינים באי-קיום התחייבויותיהם, והכריז שלא יעביר עוד טריטוריה לפלשתינים עד שהרשות תדכא את האלימות ותחזור בה מכוונתה להכריז על הקמת מדינה פלשתינית במאי 1999.

המו"מ על מזכר וואי

שיחות וואי נפתחו ב-14 באוקטובר 1998 בחווה פסטורלית, מעין גן-עדן מנותק מהעולם החיצון. בנוסף לאישים מנוסים שכבר חוו על בשרם את המאבקים "בשוחות ובתעלות" סביב המו"מ הישראלי-פלשתיני, כגון מרטין אינדיק, דניס רוס וארון מילר, העמידה ארה"ב הרכב מרשים ביותר: הנשיא קלינטון בראש המשלחת, ולידו מדלן אולברייט, מזכירת המדינה. מהרכב המשלחת, שכללה אישים מרכזיים ביותר בממשל האמריקני, ניתן ללמוד על החשיבות הרבה שייחס הנשיא קלינטון לשיחות. ואכן, אחד ההיבטים הבולטים ביותר בשיחות וואי היה האצת תהליך המעורבות האמריקנית במו"מ בין ישראל והפלשתינים. וכך הוטבעה בשיחות וואי תבנית המו"מ הישראלי-פלשתיני, שתאפיין את הדיפלומטיה המזרח-תיכונית של ארה"ב.

יש לזכור כי עד אוסלו התנגדה ישראל לכל מו"מ ישיר עם הפלשתינים. שיחות וושינגטון, שהתנהלו במקביל לערוץ האחורי באוסלו, נערכו בווינגטון בחסות ובתיווך אמריקני. המו"מ באוסלו, גם אם היה בלתי רשמי, התנהל בגובה העיניים, פנים אל פנים.

מסגרת השיחות על הסכם קהיר יצרה מהפכה מבחינה זו, כי בפעם הראשונה מדינת ישראל ניהלה שיחות ישירות, דו-צדדיות, רשמיות, עם הפלשתינים, מבלי להיזדקק לחסותה של ארה"ב וגם לא לתיוכה. כל זה השתנה לחלוטין בוואי. לא רק שמדינת ישראל איבדה את העצמאות שלה בניהול המו"מ, גם הפיקוח על ביצוע ההסכם הופקע מידיה והופקד בידי ארה"ב. כפי שמתאר זאת סאטלוף, ראש מכון וושינגטון למדיניות מזרח-תיכונית:

עיון במזכר מרמז על הציפייה שאותה רמת מעורבות אמריקנית תהיה בביצוע וואי כפי שהיא נדרשה במהלך המו"מ. ואכן, לאורך שבעת העמודים של מזכר וואי, ארה"ב (וגם הנשיא קלינטון עצמו) מוזכרים שלוש עשרה פעמים, מבלי לכלול את חתימתו של הנשיא.⁶⁰

מעורבות זו בולטת במיוחד בהקשר לנסיגה הישראלית. מזכר וואי קובע, חד-משמעית, שיש להגיש לארה"ב דיווח שוטף לגבי ההתקדמות בנושא הנסיגה.

בכל נקודת זמן תתרחש הנסיגה רק לאחר שהצד האמריקני מאשר שהפלשתינים עמדו בהתחייבויותיהם.⁶¹

משמעות סעיף זה היא, שבניגוד להסכמים הקודמים בהם ישראל שלטה בקצב הנסיגה, ארה"ב, ולא ישראל, היא שתכריע מתי ישראל חייבת ליסוג.

סאטלוף מסכם:

מבלי לגרוע מהאספקטים החיוביים והמעוררים תקוות, מזכר וואי מאשר את האמריקניזציה של תהליך השלום הישראלי-פלשתיני. בין אם לטוב או לרע, למעשה לא ינקטו בשום צעד בתהליך ללא התערבות, שיפוט או מעורבות של ארה"ב.⁶²

משבר המזוודות

בימים הראשונים בחוות וואי התנהלו השיחות בעצלתיים. לפתע, ביום האחרון, הופעל לחץ לזרז ולסיים את המו"מ. רייזנר מספר שהוא ישב יחד עם סאיב עריקאת, מראשי הצוות הפלשתיני, כשבידיהם רשימה של 12 סוגיות שנויות במחלוקת. לאחר ניתוח המחלוקות, הגיעו רייזנר ועריקאת למסקנה ששלוש הן בעיות סבוכות שיש לטפל בהן ברמת מדיניות, ונתרו תשע סוגיות שבאחריותם.

צורת הדיון בין רייזנר לעריקאת היתה התגלמות של מו"מ בצל האמריקנים. רייזנר ועריקאת ישבו זה ליד זה, כל אחד מחזיק בידו את רשימת הסוגיות העומדות להכרעה. הם עוברים יחד סעיף אחר סעיף, כשבכל פעם מישהו מוותר לטובת השני, תוך הקפדה על שמירת איזון. בחדר, יחד איתם, ישבו חמישה נציגים מהמשלחת האמריקנית ובהם, כמו בהצגה. תפקידם של האמריקנים היה לפקח על המו"מ, אבל בתור נציגים ניטרליים אסור היה להם להתערב. וכך התקדם המו"מ בנינוחות. לפתע, כאשר הגיעו לסעיף הדין בבנק העולמי, התפרצה סגנית מזכירת המדינה והזהירה את עריקאת לבל יוותר כי זה נושא חשוב לפלשתינים. התערבותה הביכה הן את עריקאת והן את רייזנר, אבל היא המשיכה להתעקש שאסור לפלשתינים לוותר בסעיף זה. רייזנר כעס, כי התפרצותה של סגנית מזכירת המדינה היתה בניגוד לכללים ולנוהל, והורה לכל האמריקנים לצאת מן החדר. הם אכן יצאו, אבל בהמשך החלו להסתנן אט אט בחזרה לתוך החדר, והפעם תוך שמירת הניטרליות.

במהלך השיחות ברמת ראש ממשלה-נשיא, נתגלעו באותה עת חילוקי דעות עמוקים במספר נושאים עקרוניים, כשישראל מתעקשת כי הפלשתינים יסכימו לדרישותיה. ברם, האמריקנים תמכו דווקא בפלשתינים בנקודות אלו. בתגובה, הצהיר נתניהו שהמשלחת הישראלית עוזבת את וואי, והורה לחברי המשלחת לארוז את המזוודות ולהביא אותן למטוס. וכך הונחו המזוודות של המשלחת הישראלית על המדשאה בהפגנתיות, לקראת העברתן למטוס.

האמריקנים, מכל מקום, התרשמו כנראה מן הצעד הדרמטי של נתניהו, וזימנו את המשלחת הישראלית לדון בבעיות המעיקות עליה. המשלחת האמריקנית ישבה יחד עם המשלחת הישראלית והטתה אוזן קשבת לדאגותיה של מדינת ישראל. הפגישה היתה מוצלחת מאוד. האמריקנים אכן הבינו את החששות של ישראל, ולדעתו של רייזנר השיגה מדינת ישראל כמה הישגים מרשימים במהלך המו"מ. בעיצומה של ההתקדמות נכנס לחדר אחד הנציגים האמריקנים עם פתק, ומוסר אותו למרטין אינדיק. אינדיק קורא את הפתק ופניו מחוורים, ומעביר את הפתק לדניס רוס. הלה קם וקורא לכל הנציגים האמריקנים לפרוש מיידיית מן השיחות, ומצהיר כי הם לא יסבלו שיאיימו עליהם על אדמה אמריקנית.

וכך קרס המו"מ!

מתברר, בדיעבד, כי אביב בושניסקי, הדובר של נתניהו, מסר הודעה לעיתונות כי אם ארה"ב לא תיענה לתביעות הישראליות עד שעה 10:00, המשלחת הישראלית פורשת מן השיחות. לא ברור עד היום של מי היתה היוזמה לפרסם הודעה זו, אך אין ספק שהיא גרמה נזק קשה לעמדה הישראלית. כאשר השיחות התחדשו, כל ההישגים הישראליים התמוססו, וישראל נאלצה לקבל תכתיבים אמריקניים שנטו לטובת הפלשתינים.

אחד האירועים היותר תמוהים בכל הפרשה הזו הוא הצעד החריג של שר הביטחון, יצחק מרדכי. מתברר שמרדכי טרף את הקלפים של נתניהו בכך שגילה למזכירת המדינה האמריקנית, מדלן אולברייט, כי המזוודות שנתניהו הורה להוציא החוצה כדי לאותת שהמשלחת על סף עזיבה, היו בעצם ריקות.⁶³

סוף דבר

לאחר דיונים קשים מאוד סביב היקף הנסיגה הישראלית בשלב הבא, נחתם מזכר וואי ב-22 באוקטובר. ישראל התחייבה לסגת מ-13% של הטריטוריה, כש-10% יועברו לפלשתינים ו-3% יהפכו לשמורות טבע. בצד השני מחזר מזכר וואי את אותן ההתחייבויות שערפאת קיבל על עצמו מאז הסכם אוסלו: להילחם נגד הטרור ולתקן את האמנה הפלשתינית. בנוסף לכך, הוא התחייב לצמצם את המשטרה הפלשתינית לגודל שהוסכם עליו בהסכם חברון, ולאסוף את הנשק הבלתי חוקי.

הנשיא קלינטון והאמנה הלאומית הפלשתינית

בהסכם אוסלו מספטמבר 1993, התחייבה המנהיגות הפלשתינית לבטל את כל הסעיפים באמנה הפלשתינית הקוראים להשמדת מדינת ישראל. עד היום האמנה טרם תוקנה.

במאי 1996 אישרה המועצה הלאומית הפלשתינית החלטה בדבר "נכונות לתיקון האמנה", על מנת להתאימה לנאמר בהסכמי אוסלו. לנוכח החלטה זו, פרס, שהיה ראש הממשלה באותה עת, מסוחרר מההישג, כביכול, של ממשלתו, שיבח את הצעד הזה, וטען שזהו השינוי האידיאולוגי המשמעותי ביותר שחל במאה העשרים. גם ממשלות ברחבי העולם, לרבות ארצות הברית, ציינו את העובדה וראו בה את מילוי התחייבותה החוזית של אש"פ.

נתניהו והליכוד חלקו על דעה זו, וטענו שהצהרתה של המועצה הלאומית הפלשתינית לא היתה אלא תחילתו של תהליך ההיענות, ולא סופו. הכללתו של סעיף הדורש תיקון האמנה בהסכם חברון, אימתה את השקפתו של הליכוד. ברם, חרף תרועת החוצרות בדבר "מחויבותה המחודשת" של הרשות הפלשתינית, עשרה ימים לאחר חתימת ההסכם התכחש ערפאת למחויבות זאת, ושב ואמר כי הוא לא ישנה את אמנת ארגונו עד שישראל תאמץ חוקה כתובה.

ב-22 בינואר 1998 שלח ערפאת מכתב לנשיא קלינטון, ובו כתב כי:

כל הסעיפים באמנה שאינם עולים בקנה אחד עם התחייבותיו של אש"פ להכיר בישראל ולחיות עמה בשלום בטלים ומבוטלים.

ערפאת אישר מחדש את תוכן המכתב במסגרת החתימה על הסכם וואי. במאמץ לקדם את יישומו, ביקר הנשיא קלינטון בעזה ב-12 בדצמבר 1998, כשתכלית הביקור היתה ניצוח על שינוי האמנה הלאומית הפלשתינית.

בגאוניות רבה, ובארגון ללא דופי, כינס ערפאת רוב חברי המועצה הלאומית הפלשתינית, במטרה להפגין את נכונותו של העם הפלשתיני לבטל את הסעיפים האנטי-ישראליים.

בנוכחות הנשיא קלינטון ואשתו הילארי, הובאה הצעת ההחלטה בפני חברי המועצה הלאומית הפלשתינית להסיר את הסעיפים באמנה הלאומית הפלשתינית הקוראים להשמדת מדינת ישראל. ואכן, ברוב קולות, 504 בעד וכ-54 נגד, אושרה הצעת ההחלטה. קלינטון הודה בהתרגשות רבה לחברי המועצה על אומץ לבם, וערפאת דיבר ללא סוף על השלום.

על מנת להקנות לטקס לגיטימציה נוספת, מסר ערפאת לנשיא קלינטון מכתב, בו הוא מספר לנשיא שהמועצה ביטלה 28 סעיפים בתוך האמנה. מאוחר יותר שלח ערפאת מכתב גם לראש הממשלה נתניהו, בו הוא מודיע שהאמנה אכן תוקנה.

הטקס אמנם היה מרשים, והנשיא קלינטון היה ודאי מלא קורת רוח על הישגו ההיסטורי, אבל הטקס לא היה יותר מאשר הצגת תיאטרון שבוימה על ידי ערפאת. ההצבעה על הצעת ההחלטה מהווה את אחת התרמיות הפוליטיות הגדולות והמוצלחות ביותר בהיסטוריה. כי מבלי לשנות מילה באמנה הפלשתינית, זכו הפלשתינים לשבחים מכל עבר. הנשיא קלינטון הכריז בהתרגשות:

אני מודה לכם על שדחיתם – באופן כולל, סופי ולעולם ועד – את הקטעים באמנה הפלשתינית הקוראים להשמדת מדינת ישראל. כי הם היו הבסיס למאבק האידיאולוגי ששללתם באוסלו.

לאמיתו של דבר, ולמרות ההילולה, המועצה הלאומית הפלשתינית לא שינתה ולא תיקנה את האמנה! כל מה שקרה בכינוס היה הצהרה מצד המועצה הלאומית הפלשתינית, בה היא מביעה את נכונותה העקרונית לשנות את המסמך. הצעד האופרטיבי היחיד שבוצע היה מינוי ועדה משפטית לניסוח אמנה חדשה אשר תוגש בעתיד, בתאריך לא ידוע.

בדומה לכך, לא היתה כל משמעות משפטית או מעשית למכתבים ששיגר ערפאת לנשיא קלינטון ולנתניהו.

באפריל 2004 חשף פרוק קדומי, שר החוץ של אש"ף, את האמת, ובכך אישר כי ערפאת הוליד את הכול שולל. בריאיון לעיתון הירדני אל-ערב, הודה קדומי שהאמנה הלאומית הפלשתינית אכן מעולם לא תוקנה, והסעיפים הקוראים להשמדתה של מדינת ישראל שרירים וקיימים.⁶⁴

פרק 7

תחילת השלב הסופי במשחק : פסגת קמפ-דייוויד ההכנות לקראת פסגת קמפ-דייוויד

פסגת קמפ-דייוויד העמידה את תהליך אוסלו במבחן, ובתור שכזו היוותה אבן-בוחן למידת הצלחתו של התהליך להשיג יעדיו.

FAPS ו-CAPS – שיחות על הסדר הקבע

כזכור, מודל ההדרגתיות שאומץ באוסלו קבע שנושאים בעייתיים במיוחד, כדוגמת ירושלים, גבולות ופליטים, ייושבו בשיחות להסדר הקבע. לאחר הסכם וואי, הגיע תהליך אוסלו לשלב בו לא ניתן היה יותר לדחות את הדיון בסוגיות אלו. אי אפשר היה עוד להמשיך ולטאטא סוגיות בוערות מתחת לשטיח שעליו עמדו תומכי אוסלו שעה שהריעו להישגי התהליך וליתרונותיו.

בבחירות לראשות הממשלה שהתקיימו במאי 2000, ניצח אהוד ברק את ביבי נתניהו. אחת המשימות הראשונות שלו היתה קידום תהליך השלום ויישום מזכר וואי. לאחר ניתוח הנושא, הגיע ברק למסקנה שתהא זו טעות להעביר עוד טריטוריה לפלשתינים לפני הסדר הקבע, ופותרה קונצפציה חדשה: FAPS ו-CAPS.⁶⁵

- FAPS – הסכם מסגרת להסדר קבע
- CAPS – הסכם מקיף להסדר קבע

כפי שניתן לראות, בניגוד להסכם אוסלו, ה-FAPS ו-CAPS מדברים רק על הסכם קבע. להזכירכם, יוזמי הסכם אוסלו החזיקו בחזון השלום. הם האמינו שהצעד המהפכני והסיכונים שנטלו על עצמם, יביא שלום בין ישראל והפלשתינים, ובעצם למזרח התיכון כולו. ערב פסגת קמפ-דייוויד נראה היה כי חזון השלום כבר ננטש, ונותרה רק תקווה להסכם שלום עתידי.

לעצם העניין, ברק ציווה לקיים דיונים במסגרת ה-FAPS על מנת לסכם את אחוזי הנסיגה של ישראל, ומתוך זה לגזור את הפריסה מחדש של צה"ל במסגרת הסדר הקבע – ה-CAPS. הפלשתינים התנגדו ותבעו שקודם ישראל תוותר על השטח, ואחר כך יתנהל

מו"מ על כל היתר. ברק התעקש על המתווה שלו, ולבסוף הפלשתינים הסכימו. או אז נפתחה סדרת ערוצי מו"מ, לאורך חודשים ובאתרים גיאוגרפיים שונים, כשבמוקד השיחות עמד ניסוח מסגרת להסכם שיביא קץ לסכסוך הישראלי-פלשתיני.

הצפי להצלחה היה עגום ביותר. בנובמבר 1999, העריכו החוקרים סאטלוף וקלאוסון כי קיים תהום בין עמדות שני הצדדים:

...אין סימן כלשהו ששני הצדדים קרובים זה לזה ביחס למהות הפתרונות. הנושא החשוב ביותר כאן הוא הצורך שהפלשתינים יכירו בכך שהעסקה הסופית תשאיר בידיהם פחות מ-100% של הגדה המערבית ועזה, עובדה שאף מנהיג פלשתיני לא התחיל להסביר לדעת הקהל הפלשתינית. אדרבא, ציפיות בלתי מציאותיות שולטות בכיפה.⁶⁶

לנוכח הקיפאון תמכו שני הצדדים בקיום פסגה נוסח קמפ-דייוויד בחסות אמריקנית, כשכל אחד מהם מאמין כי נשיא ארה"ב יפעיל לחץ על הצד השני.

ערפאת ינצל אותה לתיקון חוסר האיזון בעוצמה, מנקודת ראותו, בינו לבין ישראל; ברק ינצל אותה לספק לערפאת כיסוי שיאפשר לו לעשות פשרות היסטוריות.⁶⁷

הציפיות מהפסגה, כפי שניתן לראות, היו שונות בתכלית.

שיחות קדם-קמפ-דייוויד – הערוץ הסודי בשטוקהולם

ראש הממשלה אהוד ברק הסמיך את נציגיו הישראליים לשאת ולתת עם הפלשתינים, ללא סייגים. במהלך שיחות שטוקהולם, במאי 2000, הציגה ישראל מפה המשאירה בידיה 12% מכלל שטחי יהודה ושומרון, לעומת 88% אשר יועברו לפלשתינים. השטח שיועד להישאר בידי ישראל הקיף שלושה גושי התנחלויות [גוש עציון, אריאל ואזור ירושלים] אשר יסופחו לישראל, ואחיזה ביטחונית בבקעת הירדן למשך כ-20 שנים. בנוסף נקבע שקו נהר הירדן עצמו יישאר תחת ריבונות ישראלית כדי למנוע כניסה של נשק לתוך ישראל, ולסכל הפרות של הסדרי הפירוז. בשלב זה ישראל התנגדה בתוקף לרעיון של חילופי שטחים.

במהלך חודשי המשא ומתן בשטוקהולם, התנהלו השיחות על פי טקס קבוע מראש: הישראלים מגישים הצעה, ומחכים עד בוש להצעה נגדית.

למרות עמימות עמדות הפלשתינים, קיבל ראש הממשלה ברק את הזמנתו של קלינטון להגיע לוועידת פסגה, במטרה לקדם את המשא ומתן. יחד עם זה נפוצה שמועה לא מוכחת שערפאת הבטיח לנשיא קלינטון לוותר על 2% מן השטח.

ערב קמפ-דייוויד, מנהלי המשא ומתן הישראלים הציגו בפני עמיתיהם האמריקנים את הקווים האדומים: סיפוח למעלה מ-10 אחוזים מהגדה המערבית, ריבונות על חלקים מהרצועה המשתרעת לאורך נהר הירדן, ודחיית חילופי שטחים כלשהם. בפתחת ועידת קמפ-דייוויד הזהיר ברק את האמריקנים שלא יוכל לקבל ריבונות פלשתינית על שום חלק ממזרח ירושלים, לבד מ"דריסת רגל" סמלית. מוקדם יותר טען שאם ערפאת ידרוש 95 אחוזים מהגדה המערבית, לא תהיה עסקה. עם זאת רמז באותה עת לכך שישראל תיאותר להפגין יתר גמישות אם ערפאת יהיה מוכן "לשקול" סיום המשחק.⁶⁸

אלה היו עמדות הפתיחה עת התכנסה ועידת קמפ-דייוויד, ב-5 ביולי 2000.

ברק יוצא לפסגת קמפ-דייוויד

מטרתו המרכזית של ברק שעה שיצא להשתתף בשיחות קמפ-דייוויד היתה להביא לקץ הסכסוך. ברק שָׁאף לקבל מערפאת התחייבות כי לא תהיינה תביעות נוספות מצד הפלשתינים, וכי הם יכירו בריבונות ישראל.

בדברים שנשא טרם צאתו לדרך, אמר ראש הממשלה ברק:

אני יוצא לקמפ-דייוויד בשליחותם של אזרחי ישראל, בשם כל אחד ואחת מכם... אני יוצא כשאני יודע את שהעולם כולו יודע, שאתם, הציבור בישראל, ניצבים מאחורי כאיש אחד בבואנו לשמור על הקווים האדומים של מדינת ישראל: הפרדה – אנחנו כאן והם שם; לא חוזרים לקווי '67; ירושלים מאוחדת בריבונותנו; לא יהיה צבא זר ממערב לירדן; רוב המתישבים יהיו תחת ריבונות ישראלית; ישראל לא תכיר מוסרית ומשפטית בבעיית הפליטים.⁶⁹

ברק התחייב לדבוק בקווים האדומים הבאים:

1. לא תהיה חזרה לקווי 1967, לא לקווי שביתת הנשק מ-1949 ולא לקווי החלוקה של האו"ם;
2. ירושלים המאוחדת היא בירת הנצח של ישראל, תחת ריבונות ישראלית;

3. לא תהיה פשרה בנוגע לבקעת הירדן החיונית לביטחונה של ישראל. לא יוצבו כוחות צבאיים זרים מערבה לנהר הירדן או צפונה מהכינרת;
4. רובם המוחלט של מתיישבי יהודה ושומרון המתגוררים בגושי ההתנחלויות יישארו תחת ריבונות ישראלית.
5. ישראל לא תסכים ליטול על עצמה אחריות מוסרית או חוקית להיווצרותה של בעיית הפליטים.
6. פליטים פלשתיניים לא ישובו לשטחה של ישראל – זכות השיבה אינה פתוחה למשא ומתן.⁷⁰
7. ישראל תשמור על שליטתה באקוויפר ההר האסטרטגי שבשומרון, המחזיק 30% מאספקת המים של ישראל.
8. לא יינטשו תחנות ההתרעה הנמצאות על פסגות הרכסים ביהודה ושומרון.

ערפאת יוצא לפסגת קמפ-דייוויד

למרות הסקרים שהעידו על מגמה הפוכה, כבר מן ההתחלה היתה לתהליך אוסלו אופוזיציה רחבה בקרב הפלשתינים. הקולות שהוקיעו את התהליך וכינוהו בגידה בייעוד הפלשתיני, התגברו שעה שיצא ערפאת, מתוך כפייה, לקמפ-דייוויד. הוא הוזהר באופן שאינו משתמע לשני פנים שחלילה לו מלוותר בכל הקשור לשתי הסוגיות העיקריות השנויות במחלוקת: ירושלים והפליטים. אותם קולות מבית, המתנגדים נמרצות לכל ויתור לישראל, ליוו את המנהיג הפלשתיני לאורך כל הדרך לבקתה שבקמפ-דייוויד.

באותה עת גם רווחו שמועות כי ערפאת אמר לנשיא קלינטון שאם יסכים לוותר על ירושלים, הוא ימצא עצמו לוגם קפה בחברתו של יצחק רבין המנוח. פאדל טהבוב, חבר הוועדה הלאומית הפלשתינית, הגוף המחוקק של אש"פ, הסביר בזו הלשון:

לערפאת אין מנדט לוותרים בכל הקשור לירושלים, כיוון שאין היא רכוש הפרטי... ירושלים ומסגד אל-אקצה שייכים לכל הערבים, לכל המוסלמים.⁷¹

באורח דומה, היה ערפאת מודע לכך שמבקרו מזהירים אותו מראש לבל יעז לבגוד בפליטים במהלך המשא ומתן עם ישראל. מאות אלפי משפחות פליטים, אשר משך עשרות שנים טיפחו את התקווה לחזור

לישראל, הגיבו בזעם לבשורות שערפאת שוקל קבלת פיצוי תחת חזרה מלאה לישראל. כתגובה, בעיצומה של הפסגה, פרסמו מנהיגי דת מוסלמיים, לרבות המופתי של ירושלים, שייח' עכרמה ספרי, פאתווה (פסק דין דתי) האוסר על מוסלמים לקבל כסף בתמורה לרכוש.

לסיכום, עמדות הפתיחה של ברק וערפאת היו מנוגדות לחלוטין. עבור שני הצדדים, הן הישראלי והן הפלשתיני, ירושלים ו"זכות השיבה" היוו סוגיות שהיו בחזקת "ייהרג ובל יעבור".

האנשים שניהלו את המשא ומתן

שלמה בן-עמי, שר החוץ לשעבר של ישראל, בריאיון מקיף שהעניק לארי שביט, תיאר בכנות ובגילוי-לב את המאורעות ואת דמויות המפתח שלקחו חלק בשיחות קמפ-דייוויד וטאבה.⁷² בן-עמי לא הרעיף בריאיון זה שבחים על אף אחד משני המנהיגים שהיו מעורבים במשא ומתן. את ברק הוא מתאר כאדם קר.

הבט, אהוד אינו אדם נעים. קשה לחבב אותו. הוא סגור ומופנם, ואין כל מגע אמוציונלי איתו. כולנו חווינו את זה.⁷³

בן-עמי התייחס, למשל, לתגובה אופיינית של ברק שעה שחש כי הוא מאבד שליטה על המצב. כשערפאת סירב לעיין בהצעותיה של ישראל, ודחה את תחנוניה של ישראל שיציג הצעה נגדית, "ברק נכנס ליומיים של התבודדות בבקתה שלו. אף אחד מאיתנו לא ראה אותו במשך יומיים. הוא ממש שקע בדיכאון".

גם ליוסי שריד, מנהיג מפלגת מר"צ שהודח מהמשלחת לפסגת קמפ-דייוויד בצורה משפילה, היתה ביקורת קשה על ההתנהגות הבין-אישית הלקויה של ברק. לדעתו, ברק סובל משתי תכונות הממייטות אסון על מנהיג: יהירות וחוסר-רגישות. "... הוא בטוח שהוא חכם מאוד וכל האחרים סביבו מטומטמים למדי".⁷⁴

את ערפאת תיאר בן-עמי כמנהל משא ומתן בעייתי ביותר, והתרשמותו זו הלכה והתחזקה במהלך פסגת קמפ-דייוויד. לדעתו של בן-עמי, בראש מעייניו של ערפאת עמד חזונו באשר לעצמו ולמקומו בהיסטוריה, כאילו היה שרוי במנהרת זמן.

ערפאת הוא לא מנהיג ארצי. הוא אדם דתי. תמיד הציג את עצמו כסוג של צלאח א-דין מודרני [הגנרל שגירש את הצלבנים מארץ הקודש בשנת 1187]. לכן גם הנושאים הממשיים של הנדל"ן לא כל כך מעניינים אותו.

בקמפ-דייוויד היה ברור שהוא לא מחפש פתרונות מעשיים אלא ממוקד בנושאים המיתולוגיים: זכות השיבה, ירושלים, הר הבית.

סגנון דיבורו ואופן מחשבתו של ערפאת רק החמירו את המצב:

גם השיח של ערפאת אף פעם איננו מעשי. המשפטים שלו לא מתחברים ולא נגמרים. יש מילים, יש משפטים, יש מטאפורות. אין עמדה ברורה. אתה לא יכול לחזור הביתה עם עמדתו של ערפאת בעניין זה או אחר. מה שיש הוא אך ורק קודים. לכן בסופו של תהליך, אתה פתאום מבין שאתה לא מתקדם במשא ומתן כיוון שאתה בעצם נושא ונותן עם מיתוס.

על פי הערכתו של בן-עמי, ערפאת פחד להתמודד עם המציאות ולא היה מסוגל להגיע לפשרה סופית. במשך השיחות כולן, הוא שב והתחמק מהצורך החיוני לקבל החלטה שתביא לקץ הסכסוך עם ישראל.

אבל כאשר מגיעים אל סוף המשחק, הוא נקלע למצוקה איומה, כיוון שעבורו לגמור את התהליך זה לומר: גמרתי להיות מיתוס ועכשיו אני סתם ראש מדינה קטנה. לכן, ככל שההצעה שלך נועזת יותר הוא נכנס ללחץ ובוועט. הוא מן גלובטרוטר נצחי שפשוט מפחד לעמוד עם עצמו מול המציאות ובורח כל הזמן מההכרעה. אני לא מכיר בהיסטוריה התנהגות כה קשה של בריחה מהכרעה כמו זו של ערפאת.

ייתכן שבן-עמי צדק בהערכתו, אך לחרדתו, כפי שהתברר, השכיל ערפאת לנצל את ליקוייו אלה על מנת להרוויח נקודות במשחק המשא ומתן. הוא יצא מנקודת הנחה לפיה "מה שלא אקבל היום, אקבל מחר", ולכן עמד מן הצד, נתן לעוזריו לנהל את המשא ומתן ולסכם את הנושאים שעל הפרק, ורק אז היה מתערב, כשהוא חופשי לפתוח מחדש למשא ומתן את אותם נושאים שכבר סוכמו.

היחסים בין ברק לערפאת

ברק וערפאת תיעבו זה את זה, ויחס זה ריחף מעל הדימויים לכל אורך הפסגה. על אופיו של הקשר בין ראשי המשלחות, הישראלית והפלשתינית, ניתן ללמוד מתיאורו של בן-עמי את האירוע בו ברק וערפאת נפגשו פנים מול פנים בפעם הראשונה בארוחת ערב שערכה מזכירת המדינה מדלן אולברייט, בניסיון לשבור את הקרח בין המשלחות. למרות כוונותיה הטובות, ברק ישב כמו נציב מלח ולא הוציא הגה, כשהוא רותח מזעם אחרי עוד פגישה מתסכלת עם ערפאת. ברק לא יכול היה לשאת את המצב אליו נקלע, ובמיוחד את

תלותו בערפאת. בעוד שהוא, ברק, מסכן הכול, ערפאת ממשיך לדבוק בעמדות הפתיחה שלו ומסרב לזוז מהן.

ברק הוא אדם קרטזיאני, רציונלי. ומה שהתברר בקמפ-דייוויד הוא שערפאת הוא אדם מיתולוגי. לכן מה שהתרחש בין בקתות העץ והדשא של מרילנד היה בעצם מפגש בין אדם שמחפש הסדר רציונלי לבין אדם שמדבר מיתוסים ומגלם מיתוסים. והמפגש הזה לא עבד. בדיעבד אני מבין שהוא לא יכול היה לעבוד. אני היום בדעה ששום מנהיג ישראלי רציונלי לא היה מצליח להגיע עם ערפאת להסדר במפגש כזה.⁷⁵

שיחות קמפ-דייוויד: ההתרחשויות מאחורי הקלעים

האמריקנים, ובעיקר הנשיא קלינטון שהיה מודע למכשולים הזרועים לאורך נתיב המשא ומתן, תכננו את התהליך כך שהישראלים והפלשתינים לעולם לא ייפגשו פנים אל פנים – האמריקנים תמיד בתווך, מתווכים ללא לאות בין הצדדים.

למעשה החייתה פסגת קמפ-דייוויד את תבנית המו"מ הקדם-אוסלואית, כפי שתקיימה בשיחות וושינגטון ב-1993. בקמפ-דייוויד מסרו הישראלים את הצעותיהם לאמריקנים שהעבירו אותן, יחד עם הערותיהם, לפלשתינים. הפלשתינים מסרו תגובותיהם לאמריקנים, ואלה העבירו אותן לישראלים.

תם עידן המו"מ הישיר.

המשא ומתן בקמפ-דייוויד

פסגת קמפ-דייוויד נסבה סביב שלוש סוגיות: גבולות, ירושלים והפליטים, כשגבולות הדיון בקמפ-דייוויד נקבעו בשיחות המקדימות שנערכו בשטוקהולם.

עמדת הפתיחה הרשמית של ישראל בקמפ-דייוויד היתה יחס של 12%-88% (12% יסופחו לישראל ו-88% יועברו לפלשתינים), אך באופן לא רשמי היתה ישראל מוכנה לקצץ עוד 2-4 אחוזים ולהתפשר על 8 עד 10 אחוזים. יחד עם זה לא היתה ישראל מוכנה להתפשר על ירושלים ולא על התנגדותה לחילופי שטחים. הפלשתינים, לעומת זאת, מיומה הראשון של הפסגה, עמדו על כך שהדיון יפתח בכך שישראל תכיר בקווי 1967, ולאורך כל הדרך דבקו בעמדתם זו. אפילו אבו עלא סירב בכל תוקף להיכנס למשא ומתן כלשהו בטרם יכירו כולם בקווי ה-4 ביוני 1967, והודיע

לקלינטון: "אדוני הנשיא, אני לא יכול לקחת את ידי, חלק מגופי, ולתת אותה למישהו אחר".⁷⁶ קלינטון רתח מזעם ואמר לאבו עלא:

אדוני, אתה אחראי באופן אישי לכישלונה של הפסגה. אם אתה רוצה לשאת נאומים, לך לאומות המאוחדות ושא את נאומיך שם. אל תבזבז את זמני כאן".⁷⁷

על פי בן-עמי, קלינטון הסמיק כולו בשומעו את דבריו של אבו עלא, ביקש מהפלשתינים להעלות הצעות חיוביות משלהם, ופסע החוצה. אבו עלא נפגע קשות מתגובתו של קלינטון, והחרים את דיוני קמפ-דיוויד עד לקריסתם הסופית.

במהלך המשא ומתן, ערפאת כנראה הגיש לקלינטון הצעה על פיה הוא מוכן לוותר על 8 עד 10 אחוזים מהשטח בתמורה לחילופי שטחים, והשאיר את פרטי הסדרי הביטחון לקלינטון עצמו. נוסחת החילופים, שמעולם לא גובשה לכדי מסמך מחייב, דיברה על 9 אחוזים מן השטחים תמורת אחוז אחד משטחה הריבוני של ישראל. הסכמה ישראלית להצעה זו היתה מאותתת לפלשתינים שישראל נסוגה מעוד קו אדום, ומסירה התנגדותה לחילופי שטחים.

כשהפלשתינים אפשרו לבן-עמי להעיף מבט חטוף, בכוונה או בטעות, במפות הפלשתיניות, הוא התחלחל. התברר לו שהפלשתינים תובעים חילופי שטחים ביחס של 1:1. יתר על כן, הם לא רצו את אזור חולות חלוצה שבנגב, שאותו היתה ישראל מוכנה להציע במסגרת חילופי שטחים, אלא רצו שטח בסמוך לגדה המערבית, לרבות ריבונות על כוכב יאיר, מקום מגוריו של ראש הממשלה ברק.

על אף המשברים, השיחות נמשכו, והשתררה תחושה של התקדמות במשא ומתן. קלינטון חש אופטימי יותר, והאמין שהדברים מתחילים סוף-סוף לזוז, גם אם לאט. הוא היה בטוח שהצעתה של ישראל עומדת על סף גיבוש במסמך מחייב. ואז התמוטט הכול: ערפאת שלח פתק לקלינטון ובו מסר לו שהוא חוזר בו מכל הסיכומים.

המצב לא היה טוב יותר בנושא ההחלטה על עתיד הפליטים, במיוחד לאחר שאבו מאזן שכנע את אבו עלא לדבוק בעקרון "זכות השיבה".⁷⁸ התוצאה היתה שהפלשתינים הגישו הצעה בת ארבע נקודות שהכתיבה בתדהמה הן את המשלחת האמריקנית והן את זו הישראלית:

1. זכותו של כל פליט פלשתיני לחזור לביתו על פי החלטת האו"ם

2. יש צורך במנגנון ליישום זכות זו. ייקבע לוח זמנים ומספר הפליטים שיגיעו, החל בפליטים מלבנון וכל אלה שיחפצו בכך.
3. לאחר ההכרה ב"זכות השיבה" וקביעת מנגנון יישומה, ניתן יהיה לקבוע נוהל פיצויים.
4. נושא היהודים שעזבו את ארצות ערב ופיצויים אינו מעניינו של הצד הפלשתיני, ועל כן לא יידון.⁷⁹

הפלשתינים ציפו שכ- 150,000 פליטים יזרמו לתוך ישראל בכל שנה למשך עשר השנים הקרובות, מה שיחייב את ישראל לקלוט 1.5 מיליון פליטים! ברק לא יכול היה בשום אופן להסכים לדרישה זו. אפילו הקיצוניים ביותר שבין השמאלנים בישראל ראו ברעיון זה הרס של ישראל כמדינה יהודית.⁸⁰

ירושלים

בנקודה אחת היה קונצנזוס כללי בפסגה: הכול יקום וייפול על הנושא של ירושלים. כתוצאה מכך הפכה פסגת קמפ-דיוויד את עורה והיתה ל"פסגת ירושלים", כפי שציין העיתונאי ארי שביט.

על מנת לפרוץ את המבוי הסתום, ארגן קלינטון משחק סימולציה שנמשך לילה שלם, עד צהרי היום שלמחרת. היה זה במהלך המשחק שהמשלחת הישראלית, בפעם הראשונה, הציגה הצעה שאותתה על נסיגה ישראלית מעמדות הפתיחה שלה בנוגע למעמדה של ירושלים. בסוף המשחק ישראל הציעה שהמעטפת החיצונית של השכונות הערביות תהיה תחת ריבונות פלשתינית, המעטפת הפנימית תחת אוטונומיה תפקודית, העיר העתיקה תחת שלטון מיוחד, והר הבית יהיה לשטח נאמנות פלשתיני נצחי.

הנשיא קלינטון הכניס שינויים בהצעה, והציע חלוקה ברורה של הריבונות. ברק הסכים ללא הסתייגויות להמשיך במשא ומתן עם ערפאת על בסיס הצעה זו. בן-עמי היה אמביוולנטי. בעודו אומר למרטין אינדיק ממחלקת המדינה שברק יצא מדעתו, הוא שיבח את ברק על אומץ לבו:

הוא היה הרבה יותר אמיץ מאיתנו. באמת אמיץ. קלינטון אמר לי כמה וכמה פעמים: מעודי לא פגשתי אדם אמיץ כל כך."

אין ספק שקלינטון וברק היו מרוצים מאוד: הצעת ירושלים היתה חסרת תקדים ולא היה להם ספק שהם הצליחו לחלץ את התהליך מן המבוי הסתום אליו נקלע.

במבט לאחור הבין בן-עמי את האסטרטגיה של ערפאת: תמרון מנהלי המשא ומתן הישראליים להסכים לויתורים נוספים, מבלי שהפלשתינים יאלצו לזוז מעמדותיהם ולו בסנטימטר אחד.

לכן הצד הישראלי תמיד מוצא את עצמו בדילמה: או שאני קם ומסתלק כי החבר'ה האלה לא מוכנים לתת הצעות, או שאני עושה עוד ויתור אחד, עוד קוועטש. אלא שבסופו של דבר גם המתון ביותר מגיע לנקודה שבה הוא אומר לעצמו, רגע, לאנשים בצד השני אין נקודת סיום. עוד קוועטש ועוד קוועטש אבל אף פעם זה לא מספק אותם. זה לא נגמר.

ובכל זאת, למרות תובנה זו, ראה בן-עמי את כניעתה של ישראל בנושא ירושלים כ"פריצת דרך".

אלא שלצוות הישראלי ציפתה הפתעה לא נעימה. לא היתה כל היענות פלשתינית להצעה הישראלית. להפך, הפלשתינים שבו והוסיפו דרישות נוספות. בן-עמי נדהם וזעם:

הרגשתי תסכול נורא שהנה אנחנו עושים מהלך כל כך יצירתי וכל כך גמיש ומגיעים לאחד הרגעים היפים ביותר של המשא ומתן, והם לא יכולים להשתחרר מהניגוח, מהעניין הזה של וינדיקציה. של קורבנות.

בתגובה לסירובם של הפלשתינים לקבל את הצעתו של הנשיא בדבר ירושלים, ובהבינו את המצב השביר, חזר בו ברק מהסכמתו, ושלח מכתב זועם לנשיא קלינטון, בו טען כי הנשיא לא מפעיל די לחץ על ערפאת. ואכן, קלינטון שב וניסה, אך ללא תוצאות. ברק הבין שאין לו פרטנר, וחש מרומה לאחר שהרחיק לכת יותר מכל ראש ממשלה ישראלי אחר.

ברק התחיל להרגיש שאין לו פרטנר. שהוא הולך רחוק יותר מכל ראש ממשלה ישראלי אחר, מסכן את עצמו פוליטית ומאבד את ממשלתו, אבל ערפאת לא זז. ערפאת סירב להיכנס למשחק.

בנקודה זו הודיע ברק לנשיא קלינטון שההצעה יורדת מסדר היום.

הפסגה הגיעה למצב של קיפאון. קלינטון יצא ליפן, וברק התבצר בבקתתו. רק לאחר ששב קלינטון, חודשו הדיונים, עד שהתגלגלו לעימות הסופי.

המשא ומתן על מעמדה של ירושלים חודש, אך הפלשתינים דחו את ההצעות הישראליות. כשישראל הציעה לערפאת לדחות בשנתיים את הדיון בעתידה של ירושלים, הוא נופף אצבעותיו באוויר וקרא: "אפילו לא בשעתיים"⁸¹. נחוש בדעתו להיחלץ מן המבוי הסתום, נתן הנשיא קלינטון לסאיב עריקאת אולטימטום, על מנת שיעבירו לערפאת: או שיקבל את הצעתו בנוגע לירושלים, או שיציע הצעה

נגדית. מקץ שעה שב עריקאת עם הודעת הסיור של ערפאת, הודעה שבישרה את התמוטטותה הסופית של פסגת קמפ-דייוויד. קלינטון, נזעם, הלם בשולחן וצעק לעברו של ערפאת: "אתה מוביל את עמך ואת האזור כולו לאסון".

ערפאת הסביר לקלינטון המאוכזב, ולדיפלומטים האמריקנים שאיתו, כי אינו יכול להסכים לריבונות ישראלית בירושלים. אם העיר לא תחולק, אמר ערפאת לקלינטון, פלשתין יכולה לחכות. על פי אחד הדיווחים, אמר ערפאת לקלינטון שהוא מדבר בשם של מיליארד מוסלמים. התברר גם שנשיא מצרים חוסני מובארק, ונסיך הכתר עבדאללה מערב הסעודית, כמעט "איימו" על ערפאת בנידוי פוליטי אם יעז לקבל את הצעותיו של ראש הממשלה אהוד ברק בנוגע לירושלים.⁸²

הערכת מהלך האירועים בקמפ-דייוויד מובילה למסקנה הבלתי נמנעת כי ערפאת הצליח לפרוץ את החלטתה הנחושה של ישראל שלא להתפשר על ירושלים. המשלחת הישראלית אימצה בסופו של דבר את עמדת הפלשתינים – חלוקתה של ירושלים – מבלי שערפאת ויתר על דבר. בן-עמי ודניס רוס, השליח האמריקני המיוחד למזרח התיכון, טענו שניהם שהפלשתינים לא רק שלא התפשרו על דבר, אלא גמרו אומר להכשיל כל אפשרות להסכם.

במשך הזמן הלך והתבהר כי בעוד הצד הישראלי היה מעוניין ליישב את סוגיית ירושלים, הפלשתינים לא היו מעוניינים כלל במשא ומתן. עיקר הקושי נבע מן היעדים השונים בתכלית, ואף המנוגדים, שהניעו את שתי המשלחות. בעוד המשלחת הישראלית יצאה לפסגה במטרה להביא את השלום, הפלשתינים יצאו לפסגה כתכסיס השהיה, כפי שתיאר זאת בצער בן-עמי:

בקמפ-דייוויד הלכנו לחלוקה בפועל, אבל עם שאיפה להגיע להסכם שלא נראה כחלוקה. הבעיה הגדולה שם היתה שהפלשתינים לא היו מוכנים לסייע לנו בכך. הם לא היו מוכנים לשום נוסחה מצילת פנים עבור הישראלים. לא בשאלת הר הבית, לא בשאלת הריבונות, לא בשום דבר. ערפאת לא הסכים לשום דבר שאיננו חלוקה גמורה.

באופן רשמי חזרה בה ישראל מכל הרעיונות וההצעות שהציגה המשלחת הישראלית בקמפ-דייוויד. באופן בלתי רשמי היו להצעות אלו חיים משל עצמן.

קריסת פסגת קמפ-דייוויד : משחק ההאשמות

המחלוקת שסבבה סביב קריסתן של השיחות בין הישראלים לפלשתינים, העסיקה את כולם. מצד אחד היו גורמים, כדוגמת הנשיא קלינטון, שהטילו את האחריות לקריסת הפסגה על ערפאת. לעומתם היו אחרים שהטיחו בברק כי לא זו בלבד שהשפיל את ערפאת, אלא שמטרתו האמיתית היתה להנציח את השליטה הישראלית על הפלשתינים.

הזווית הישראלית

קבלת הפנים שציפתה לראש הממשלה אהוד ברק בשובו ארצה היתה שקטה. הוא הרהיב עוז והציג עצמו כלוחם, הישראלי הגיבור החותר להצלחה על שולחן המשא ומתן. "לא מצאנו פרטנר שמוכן לקבל החלטות קשות", טען. ישראל היתה מוכנה לשלם "מחיר כבד" תמורת שלום – אך "לא כל מחיר". אלא שהישראלים כבר שילמו מחיר כבד – הזזת "קורות השער", גבולות המשא ומתן, לכיוון העמדות הפלשתיניות.

ההצהרות הרשמיות שיצאו מישראל הטילו את האשמה במלואה על כתפי ערפאת והפלשתינים.

במהלך הפסגה, ההנהגה הפלשתינית הוכיחה שטרם הפנימה את הצורך בהפגנת גמישות ובהתפשרות על מספר סוגיות מרכזיות. העמדות שהציג יושב ראש הרשות הפלשתינית, יאסר ערפאת, בנוגע לירושלים, מנעו כל אפשרות להגיע להסכם.

במבט לאחור – ברק הציג את התנהגותו של ערפאת בקמפ-דייוויד כ"הופעה" שנועדה לסחוט מן הישראלים כמה שיותר ויתורים מבלי שהתכוון ברצינות להגיע להסדר שלום או לחתום על "קץ הסכסוך". ברק אישר בדיעבד את הערכתו של בן-עמי כי לא זו בלבד שערפאת לא ניהל את המשא ומתן בתום לב, אלא שפָּלל לא ניהל משא ומתן. "הוא שב וסירב לכל הצעה, ומעולם לא הגיש הצעה נגדית משלו".⁸³

ישראל האשימה גם את מנהיגות העולם הערבי בכך שלא נתנה לערפאת גיבוי מספיק על מנת שיגמיש את עמדותיו, ולא השפיעה על המשלחת הפלשתינית שתבין את הצורך בפשרה אמיתית.

גם המערכת הפוליטית הישראלית לא יצאה נקיה מביקורת, כשבן-עמי מעיר בעצב:

השמאל מסרב לערוך חשבון נפש; הימין מסרב ללכת לאיזשהו פתרון. כך שבינתיים, בתוך הוואקום הזה, ערפאת הולך ומחזיר אותנו אל שנות השבעים.

במישור האישי, ומפאת התסכול שחש עקב השיבה מקמפ-דייוויד בידיים ריקות, פרק בן-עמי את זעמו על ערפאת והאשימו בכך שהוא רוצה להשמיד את מדינת ישראל:

- הוא לא מכיר ברעיון של שתי מדינות לשני עמים בין הים התיכון לנהר הירדן.
- הוא לא היה מעוניין בתהליך שלום.
- יעד-העל שלו, שדחק כל שיקול אחר, היה כינון מדינת אש"ף-פלשתיין.

בן-עמי הגיע למסקנה שעל מנת להגשים את יעדיו, ערפאת מוכן לעימות ממושך ולמלחמה בישראל. חתימת הסכם אוסלו לא היתה אלא הסוואה או תעתוע שנועד לכסות על יעדיו האמיתיים

בן-עמי שולל מכל וכל את הטענות כאילו פסגת קמפ-דייוויד קרסה כיוון שהישראלים השפילו את ערפאת. הוא כותב שערפאת "מרחף בגבהים של האתוס האיסלאמי ואתוס הפליטות והאתוס הפלשתיני".

חוסיין אגא ורוברט מאלי,⁸⁴ למרות ניסיונותיהם השקופים לפטור את ערפאת מכל אשמה לכישלון קמפ-דייוויד, אישרו באופן פרדוקסלי את הערכותיו של בן-עמי באשר לכוונותיו של ערפאת. בין אם הפלשתינים, ובעיקר ערפאת, תכננו במזיד להשפיל את הישראלים ובין אם לאו, האסטרטגיה שאימצו הותירה את הישראלים תלויים על בלימה. זה היה לב-לבו של הקיפאון, כפי שהדגיש בן-עמי: הפלשתינים מעולם לא הגישו הצעות נגדיות או מפות, הם רק ביקשו עוד ועוד: עוד אדמה, עוד ויתורים.

זה לב העניין. מעולם לא היתה הצעת נגד פלשתינית. מעולם לא היתה ולא תהיה לעולם.

אפילו דניס רוס שעמד בראש משלחת השלום האמריקנית, אמר כי במהלך 15 ימים בקמפ-דייוויד, ערפאת – שלא כמו הישראלים – לא העלה אף רעיון למשא ומתן, לבד מטענתו שהר הבית מעולם לא היה קיים בירושלים.⁸⁵ גם מאלי ואגא אישרו את טענתו של בן-עמי, לפיה הפלשתינים לא טרחו להגיש כל הצעה נגדית.

...הכישלון העיקרי של הפלשתינים היה בכך שמתחילת פסגת קמפ-דייוויד לא היו מסוגלים להגיד 'כן' בתגובה לרעיונות האמריקנים או להציג הצעה נגדית מפורשת ומשכנעת משלהם.⁸⁶

אין ספק כי אחרי שש שנות משא ומתן, ערפאת כבר לא יכול להיות אניגמה בעיני מנהלי המשא ומתן הישראליים. לפיכך נשאלת השאלה: אם ראש הממשלה ברק, שר החוץ בן-עמי וחבריהם נוספים במשלחת הישראלית, היו מודעים לאופיו החמקמק, מדוע לקחו חלק במשא ומתן שכישלונו היה צפוי מראש? מדוע המשיך בן-עמי לקחת חלק בפארכה לאחר שהבין את תכסיסיו של ערפאת? למה המשיכו לפייס את ערפאת אפילו במחיר נסיגה מהקווים האדומים שהם עצמם הציבו? מדוע גם לאחר שבן-עמי הפנים את העובדה כי ערפאת רואה עצמו כ"צללית א-דין מודרני", הוא לא יישם תוכנית זו במהלך השיחות? מדוע רק בדיעבד הבין ש"צללית א-דין" לא יכול להתפשר בכלל, ובוודאי לא בכל הנוגע לאותן סוגיות שנויות במחלוקת שהיו אמורות לעמוד בתשתית ההסכם הסופי: ירושלים והר הבית, הטריטוריה שתועבר לשליטה פלשתינית ו"זכות השיבה"?

הזווית הפלשתינית

בקרוב הפלשתינים התקבלה קריסתה של הפסגה בהקלה, ואף בשמחה. לפני שיצא לקמפ-דייוויד היה ערפאת חלש. לעומת זאת כששב לעזה, הוא התקבל כגיבור ואפילו יריבו שיבחוהו. אלפי פלשתינים התקהלו ברחובות וקידמו את פניו. שלטי ענק נתלו על בניינים ברחבי הגדה המערבית ורצועת עזה, ובירכו את הגיבור והסמל, נושא הנס של הייעוד הפלשתיני. נשים וגברים רקדו ברחובות, תחנות הרדיו והטלוויזיה שידרו שירים ותוכניות שהוקדשו לראש הרשות הפלשתינית. ילדים מריעים שרו: "אנו הולכים אחרי ערפאת בדרך לירושלים". פלשתינים רבים אכן קשרו זרים לראשו כאילו היה צללית א-דין. כולם הריעו לו על קשיחותו – ובעיקר על כך שסירב להיכנע ודבק בעיקשות ונחישות בדרישתו לריבונות על מזרח ירושלים.

חסן עספור, שר ברשות הפלשתינית לארגונים שאינם ממשלתיים, הטיל את האשמה לכישלון אוסלו אך ורק על כתפיו של ראש ממשלת ישראל, וטען שהוא:

הצליח כפי שלא הצליח איש לפניו (אפילו לא הימין הישראלי) בהרס התשתית של תהליך השלום ובדחיקתה של ישראל לעבר קיצוניות

פוליטית. הוא השכיל להרוס את מחנה השלום בישראל ולעשותו למחנה כנוע, המגן על עצמו במקום להגן על עתידה של ישראל.⁸⁷

אחמד קריע, הידוע בכינויו אבו עלא, בכיר הנושאים ונותנים הפלשתינים בקמפ-דייוויד, הכחיש את ההסבר המקובל באשר לכישלון פסגת קמפ-דייוויד: "השקר הגס ביותר בשלושים השנים האחרונות הוא... שברק הציע הכול והפלשתינים סירבו לכול".⁸⁹ לדעתו, לא היה שמץ נדיבות בהצעה. אחרי שראו את המפות, הפלשתינים הבינו כי ההצעה אינה אלא תרמית שנועדה להוליך את הפלשתינים שולל. הפשרות הטריטוריאליות, כפי שהוגשו על ידי הישראלים בקמפ-דייוויד – להעביר 91 אחוזים מהגדה המערבית לפלשתינים ולספח את יתר 9 האחוזים – היו עושות את הגדה המערבית לקנטונים, או בלשונו של ערפאת לבנטוסטנים, תחת שליטתה של ישראל. קבלה של הסכם שכזה היתה מנפצת כל תקווה למדינה פלשתינית בעלת רציפות טריטוריאלית וברת-קיימא.

ברק מחה בתוקף על פרשנות זו וכינה אותה שקר בוטה הנובע מחוסר האחריות של ערפאת ומהחשש שמא תיחשף האמת בהקשר לדחיית ההצעה הישראלית.

מאלי ואגא האשימו את ברק בעיקר בלהיטות-יתר להגיע לעסקה במהלך תקופת כהונתו של קלינטון, ובגמישות-יתר שמטרתה היתה להציע הצעות טובות ונדיבות מכדי שהפלשתינים יוכלו לסרב להן. והצדק עמהם. ברק היה אכן כל כך גמיש עד כי הצד הפלשתיני לא יכול היה לקבוע מתי הגיע לקווים האדומים האמיתיים שלו. וכך, באופן פרדוקסלי, דווקא אותן גמישות-יתר ולהיטות-יתר עוררו את חשדנותם של הפלשתינים והובילו אותם למסקנה כי "בעצם מעולם לא היתה הצעה ישראלית". בבואו לסכם את פסגת קמפ-דייוויד, קבע אבו מאזן שהיתה:

מלכודת, מההתחלה ועד הסוף... לא החמצנו הזדמנות, ניצלנו ממלכודת שטמנו לנו.⁹⁰

ערפאת היה באותה דעה. הפלשתינים ראו בפסגה מעין "אֶמְבוּשׁ יְהוּדִי". מנקודת הראות שלהם, לא היה שום הבדל בין היהודים במשלחת הישראלית ליהודים במשלחת האמריקנית, שכללה את מרטין אינדיק, דניס רוס וארון מילר. גם התנאים האובייקטיביים העיקרו עליהם, כפי שתיאר זאת אבו מאזן:

מעולם לא הפעילו לחצים כפי שהפעילו עלינו. תאר לעצמך שנאסר עליך לדבר עם אף אחד או לצאת [מקמפ-דייוויד]. פעם יצאתי עם האח אבו עלא לדבר עם יועצים. זה גרם למהומה רבה. יצאנו לחמש עשרה דקות

בלבד. [כאשר חזרנו, תשאלו אותנו]: "כיצד יצאת? מאיפה? למה?" היו במקום חוטי תיל, משטרה וצבא... לאורך כל התקופה [של הפסגה] שהינו בקמפ-דייוויד כמבודדים ותחת מצור.⁹¹

לפי מאלי ואגא, פסגת קמפ-דייוויד גרמה לערפאת להעריך מחדש את האופציות שעמדו בפניו, ואילצה אותו לאמץ אסטרטגיה של מזעור הפסדים במקום הגדלת רווחים:

...הם היו מוכנים לקבל את קיומה של ישראל, אך לא את הלגיטימיות המוסרית שלה.⁹²

מנהלי המשא ומתן הפלשתינים נקבו בכמה סיבות להתמוטטותה של הפסגה. ראשית, הם מלכתחילה לא התלהבו מההליכה לקמפ-דייוויד מפאת העדר הכנות מתאימות. אבו עלא האשים את ברק כי חרץ את דין קמפ-דייוויד מראש בכך שקיצץ את תקופת ההכנה. "אמרנו לו, ללא הכנות זאת תהיה קטסטרופה, ועכשיו אנחנו חיים את הקטסטרופה". על פי אבו עלא, הוא וערפאת יידעו את קלינטון בבית הלבן, שבועיים לפני קמפ-דייוויד, שהם זקוקים לזמן נוסף. אך במקום לדחות את הפסגה, קלינטון הסתפק בבקשה לערפאת לעשות כמיטב יכולתו.

סיבה נוספת לכישלון הפסגה, כפי שחשד בן-עמי, טמונה בנחישות הפלשתינית לא לוותר. מנהל המשא והמתן הבכיר, אבו מאזן עצמו, הודה שלא היתה להם שום כוונה לעשות ויתור כלשהו בקמפ-דייוויד, והם אף מסרו זאת מראש לנשיא קלינטון. הם ראו את התרגיל כולו כמלכודת שיש להימלט ממנה, ולא כהזדמנות שיש לנצל על מנת להקים מדינה פלשתינית. "הבהרנו לאמריקנים שהצד הפלשתיני אינו יכול לוותר על דבר".

פלשתינים בכירים שהדגישו את העובדה כי ירושלים אחראית לכישלון הפסגה, אמרו לאל-חייאת, שהפלשתינים הבהירו לאמריקנים כי הענקת היתר ליהודים להתפלל בהר הבית תביא לקציר דמים ברחבי העולם.⁹³ ערפאת הזכיר לנשיא קלינטון שמושה דיין עצמו מנע מיהודים להתפלל בהר הבית מאז 1967, ושאל:

למה נזכרו בכך עכשיו? ההצעות [הישראליות] הן כמו מוקשים שיציתו את האזור באש שתפשט ברחבי העולם. אל תחזרו על ההצעות הללו, הן הרסניות ומסוכנות.⁹⁴

לא ניתן אלא לשער מה היו הסיבות האמיתיות שבגינן דחה ערפאת את ההצעות הישראליות, אך בה-בעת אי אפשר להתעלם מהלקח שלמדו הפלשתינים מסיבובי שיחות קודמים עם הישראלים. דהיינו, סוגיות שהיו קדושות ומקודשות בסבב שיחות אחד, נפתחות למשא

ומתן בסבב הבא. ייתכן מאוד שהם הניחו כי יזכו לוותרים נוספים מצד ישראל בסיבוב הבא – אז למה לוותר עכשיו? כפי שהעיר אבו מאזן, כאשר נשאל אם בהצעתו חסרת התקדים של ברק היו פיתויים כלשהם:

הפיתויים היו במה שהוצע... נכון שהם הציעו דברים שלא הציעו קודם לכן, אך זה מעולם לא הגיע לרמת השאיפות שלנו.⁹⁵

נראה שהאסטרטגיה הפלשתינית הוכיחה את עצמה, כפי שניתן ללמוד מהצעת הגישור של קלינטון, ומן הוויתורים שוויתרה ישראל בטאבה.

קמפ-דייוויד: חזון או איוולת

אין ספק שראייה לאחור הנה הראייה המדויקת ביותר. למרות זאת, על סמך הערכה קרת-רוח של המצב, ניתן היה לנבא מראש את כישלונן של השיחות בקמפ-דייוויד. ראשית, גם אם הישראלים ימאנו להודות בכך, צדקו הפלשתינים כשטענו כי היה צורך בהכנות נוספות. ההכנות לפסגה אכן היו לקויות, אך לא בגלל שהישראלים והפלשתינים לא דיברו מספיק – הם דיברו ללא הרף. הבעיה היתה טמונה בכך שההתייעצויות אשר קדמו לקמפ-דייוויד נסבו סביב מפות ולא נגעו בבעיות המהותיות. הישראלים נותרו מקובעים באסטרטגיית רבת-השנים שלהם: מציאת האיזון הנכון בין היקף השטחים שיועברו לפלשתינים לבין שמירת האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל. המכשול העיקרי, כפי שציין זאת רוס, היה טמון בהבדל המכריע בדפוס החשיבה הישראלית לעומת דפוס החשיבה הפלשתינית, ומעל לכול – תפיסת מטרת-העל של פסגת קמפ-דייוויד. לגופו של עניין, ברק חשב במונחים של הסכם היסטורי, בעוד ערפאת חשב במונחים של עוד הסכם ביניים. היה פער מהותי שלא ניתן לגישור בין המטרות של המשלחות. אי אפשר היה למצוא את נקודת האיזון הנכספת כאשר ברק חותר להסדר סופי בעוד ערפאת חותר לוותרים ישראליים נוספים בסוגיות השנויות במחלוקת, מבלי להתחייב לשים קץ לסכסוך.

זה גם היה הנימוק שעמד מאחורי המחאה הפלשתינית על כך שלא הוקצה די זמן להכנת פסגת קמפ-דייוויד. אך למרבה המזל, דניס רוס, שעמד בראש צוות המשא ומתן לפסגה, הבהיר את המשמעות האמיתית של הצורך בהכנות נוספות. בדיון שנערך אחרי אוסלו, גילה רוס כי בחודש שקדם לפסגה, כאשר עסק בניסיונות להכין לקראתה את הצדדים, הוא נוכח לדעת כי מנהלי המשא ומתן

הפלשתינים בעצם "הקשיחו את עמדותיהם", וערפאת "לא חשף דבר".⁹⁶ במילים אחרות, התנאים טרם הבשילו לקיום הפסגה כיוון שהישראלים עדיין לא נכנעו לאותן עמדות שהוקשחו.

מעבר לכך, אין ספק כי הישראלים התרשלו באורח חמור בהכנותיהם לפסגת קמפ-דייוויד. לא היה להם מושג מהן העמדות והכוונות האמיתיות של הפלשתינים, הם יצאו לקמפ-דייוויד מצוידים לכל היותר בתקווה ששאיפותיה של ישראל לשלום ולביטחון תתגשמה. על סף יציאתו לקמפ-דייוויד, הצהיר ברק:

ואני מצפה לכך שערפאת יבוא לקמפ-דייוויד בגיבוי המלא של העם הפלשתיני על מנת להשיג שלום היסטורי. אני מצפה לכך שיבוא מלא נכונות ויכולת לקבל החלטות, על מנת שביחד נשיג את מטרותנו. יחד, בסיועו של נשיא ארצות הברית, נוכל להביא שלום לעמינו.

ציפיות אלו היו נחלתו של ברק והצוות הישראלי בלבד.

בן-עמי האשים את ערפאת בכך שהוא חי את המיתוס; ייתכן שניתן לומר אותו דבר גם לגבי הישראלים. הם באו לקמפ-דייוויד בחיפוש אחר השלום המיוחל. ברם במקום להבין את מהות השאיפות של הפלשתינים, הם השליכו את שאיפותיהם שלהם על הפלשתינים.

השיחות שלאחר קמפ-דייוויד: במורד הנתב החלקלק

במהלך התקופה שבין אוגוסט לנובמבר 2000, התקיימו פגישות אינטנסיביות בין הישראלים לפלשתינים. התוצאה הסופית היתה ויתורים נוספים מצדה של ישראל, לעומת עמדה בלתי מתפשרת בצד הפלשתיני.

אף שערפאת אמר לקלינטון במפורש כי " עוד לא נולד המנהיג הערבי שיוותר על ירושלים",⁹⁷ הגישה ארצות הברית, ב-23 ביולי, הצעה חדשה. ההצעה, המבוססת על העמדות הישראליות החדשות עם שינויים קלים, הבטיחה לפלשתינים ריבונות מלאה ברובע הנוצרי והמוסלמי [לרבות אתרים קדושים לנוצרים], כשהרובע היהודי והארמני ייוותרו תחת ריבונות ישראלית. לאחר עיון בהצעה, אמר ערפאת לקלינטון:

לא אסכים לנוכחות ריבונית ישראלית כלשהי בירושלים, לא ברובע הארמני, לא במסגד אל-אקצה, לא בוויאה דולורוזה ולא בכנסיית הקבר הקדוש. הם יכולים לכבוש אותנו בכוח, כי אנחנו חלשים עכשיו, אך בעוד שנתיים, עשר שנים או מאה שנים, יקום מישהו שישחרר [מהם] את ירושלים.⁹⁸

המופתי של ירושלים ופלשתינן מטעמה של הרשות הפלשתינית, שיח' עכרמה סברי, הסביר שהכותל המערבי הנו חלק מאל-אקצה ולכן בגדר וואקף איסלאמי. ולמרות זאת, הפלשתינים יהיו מוכנים להכיר, מתוך כבוד ליהדות, בזכותם של היהודים להתפלל בכותל המערבי, אך רק בתנאי שהריבונות על המקום תהיה בידם של הפלשתינים.

באשר לוותורים טריטוריאליים, ישראל שוב נסוגה מעמדותיה המוצהרות, והודיעה לפלשתינים שהיא מוכנה להתפשר על 7% מהגדה המערבית לעומת 12 האחוזים שנקבעו בשטוקהולם. קו אדום נוסף הופקר כאשר ישראל התכחשה להתחייבותה להתנגד לחילופי שטחים. וכך, תוך ויתור חסר תקדים נוסף, הסכימה ישראל להפקעת 2% משטח ריבוני ישראלי והעברתו לפלשתינים בתמורה לשבעת האחוזים שעליהם הם יוותרו. זאת ועוד, ישראל גם נסוגה מהדרישה להחזיק בידה את הריבונות על בקעת הירדן.

בניגוד לוותורים חסרי התקדים שעשתה ישראל במהלך תקופה זו, הפלשתינים אפילו לא טרחו להציג מפות משלהם. וכי למה שיעשו זאת, בשעה שהישראלים, בכבודם ובעצמם עושים בשבילם את העבודה – מכניסים שינויים במפות שלהם, על מנת לרצות אותם.

דפוס זה של שינויים תדירים במפות הישראליות ללא תמורה פלשתינית, יחזור גם בהמשך הדרך, בשיחות טאבה.

ב-28 בספטמבר 2000, תוך ניצול ביקורו של מנהיג הליכוד, אריאל שרון, בהר הבית, פתחה הרשות הפלשתינית בהתקפות נגד ישראלים – הן בתוככי ישראל עצמה והן בשטחים. מתקפת אינתיפאדת אל-אקצה החלה. בהמשך לאירועי ספטמבר התפשטה האלימות ברחבי הגדה המערבית ורצועת עזה, וגרמה לתהודה בזירה הבינלאומית. ברחבי העולם הערבי והאיסלאמי, הציפו את הרחובות הפגנות אנטי-ישראליות ולעתים גם אנטי-אמריקניות. בעמאן ובקהיר, צועדים זועמים ניסו להסתער על שגרירויות ישראל, ניסיונות שסוכלו על ידי כוחות הביטחון המקומיים.

במשך שארית תקופת כהונתו, היה על ברק להיאבק, בו-זמנית, בלחץ שנבע מהמשך המשא ומתן עם הפלשתינים וגם לבלימת אינתיפאדת אל-אקצה שבה פתח ערפאת. הממשלה אימצה שתי אסטרטגיות ניהול משברים משלימות כביכול: דיפלומטיה קדחתנית והסלמה מוגבלת. ברם, מה שאפיין את הממשלה יותר מכול, כפי שהראה עסאף מוגדם, היה חוסר עקביות, כשהיא מפגינה תנועות זיגזג ביישומן של האסטרטגיות הללו.

לאורך התקופה כולה התנדנד ברק בין דחיית עראפת לבין הרדיפה אחריו כפרטנר לשלום. הססנותו בלטה בהפכפכות מדיניותו, כשהוא מזגזג בין ריסון הצבא במלחמתו נגד הטרוריסטים לבין תגבור "פעולות תגמול שנועדו להשיב מידה כנגד מידה תוך הסלמה מוגבלת". התוצאה הבלתי נמנעת היתה שיעדה המרכזי של הממשלה, שכנוע הפלשתינים לחדול מן האלימות – כֶּשֶׁל, וכל מאמציו של ברק בשלושת החודשים הראשונים של המשבר לא נשאו פרי.⁹⁹

בימיה הראשונים של האינתיפאדה יישם ברק את שיטת "ננסה ונראה". מקץ ארבעה ימים בלבד, כאשר הוא העריך שזו כֶּשֶׁל, הוא החליף טקטיקה וציווה על צה"ל לצאת ולהפגין את כוחו. אך גם שיטה זו כשלה באותה מידה ולא הביאה לתוצאות המיוחלות. ב-4 באוקטובר ברק שוב שינה כיוון, ובפגישה עם מדלן אולברייט הוא התנה את המשכו של המשא ומתן בהפסקת האלימות. ב-7 באוקטובר, לאחר חטיפתם של שלושה חיילי צה"ל על ידי לוחמי גרילה של החיזבאללה, פרסם ברק אולטימטום בן 48 שעות, בו קרא לפלשתינים לעצור את ההתקפות על העמדות הצבאיות הישראליות ועל יישובים אזרחיים. הוא איים ואמר שאם אש"ף לא ייענה לקריאתו, הוא ינחה "את צה"ל ואת כוחות הביטחון להשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותם על מנת לעצור את האלימות". כשפג תוקף האולטימטום, מקץ 48 שעות, ברק האריך אותו, ואמר שהוא רוצה לתת סיכוי למאמצים דיפלומטיים אינטנסיביים. לבסוף, להפתעתם של כל הגורמים, ברק שוב שינה כיוון וביטל את האולטימטום.

בין ה-16 ל-17 באוקטובר אירח נשיא מצרים את ערפאת, ברק וגם את הנשיא קלינטון בשארם א-שייח', במטרה ליישב את המשבר בשיחות. בסוף הכינוס פורסם מסמך בו קוראים הצדדים להפסקת האלימות ולנקיטת צעדים שישומו קץ לעימות. במטרה לחסום את מאמציו של ערפאת לבנאם את הסכסוך, הסכימה ישראל למינוי ועדת בדיקה, היא ועדת מיטשל.

ב-20 באוקטובר, התכנסה בקהיר ועידת פסגה של ראשי המדינות הערביות. לאחר שני ימי דיונים, פרסמו המתכנסים הודעה רשמית, בה הביעו את תמיכתם המלאה בהתקוממותם של הפלשתינים, וקראו להשעות את הקשרים עם ישראל – הפוליטיים והכלכליים כאחד. ההודעה תמכה ביעדים הפלשתינים וקראה למועצת הביטחון של האו"ם "ליטול אחריות לביטחוננו של העם הפלשתיני... ולשקול לצורך זה הקמתו של כוח או נוכחות בינלאומית".

בתגובה פרסמה ישראל הצהרה בה דחתה את "האיומים שיצאו מהפסגה הערבית בקהיר", וגינתה את הקריאה להמשך האלימות.

ב-22 באוקטובר, בתגובה למה שכינה ברק כישלונו של הצד הפלשתיני לקיים את הבנות שארם א-שייח', השהה ברק את השיחות עם הפלשתינים לצורך היערכות מחדש במישור הדיפלומטי. ב-1 בנובמבר, הוא שב והחליף מהלך וזימן את שמעון פרס וערפאת לשיחות בגבול ישראל-עזה. תוצאת אותן שיחות היתה הסכם לשיתוף פעולה ביטחוני והפסקת האלימות. הוסכם על סדרת צעדים, על בסיס הבנות שארם, במטרה להוביל לחידוש שיתוף הפעולה הביטחוני ולעצירת האלימות וההסתה.

כמו הסכמים רבים אחרים, גם הסכם זה נשאר על הנייר בלבד, וערפאת נמנע מלתת פקודה לעצור את האלימות. לא זו בלבד שהאלימות לא שככה, היא העפילה לרמות שמדינת ישראל לא ידעה קודם. בנקודת זמן זו אימץ ברק מדיניות חדשה – פגיעות ממוקדות במסיתים לאלימות.

במחצית השנייה של נובמבר, למרות האלימות הנמשכת והולכת, האסטרטגיה הישראלית זגזגה שוב, כשברק נוטש את כוונתו להשיג הסכם כולל שיביא לסוף הסכסוך – מטרת-העל שלו בקמפ-דייוויד, ומאמץ את האסטרטגיה הערפאתית – השגת הסכם ביניים שמבוסס על הצהרה על הקמת מדינה פלשתינית.

ב-18 בדצמבר, במהלך שיחות בבסיס חיל האוויר האמריקני באולינג, המשלחת הישראלית, מבלי להיוועץ באיש, העלתה רעיון על פיו תינתן לפלשתינים ריבונות מלאה על הר הבית בתנאי שלא יבצעו חפירות במקום, בשל קדושת המקום ליהודים. לא זו בלבד שהפלשתינים רעמו על עצם הרעיון שלא יותר להם לחפור, הם גם לא היו מוכנים לקבל את הנוסח לפיו "האתר קדוש ליהודים". הפלשתינים דחו את הבקשה בבוז ובשאט-נפש, והתכחשו לעובדה שליהודים יש זיקה או זכות כלשהי על הר הבית. הדבר שקומם את בן-עמי במיוחד היה יחס הזלזול וההיריות, הן כלפי הצוות הישראלי והן כלפי הבקשות הישראליות. הוא נפגע קשות מהבוז המופגן של הפלשתינים והודה בפני שביט:

באותו רגע הבנתי שלא מדובר כאן בסאדאת. הבנתי שהם לא מוכנים לעשות שום צעד לקראתנו, אפילו לא ברמה הרגשית או הסמלית, ושבעומקו של עניין הם לא מוכנים להכיר בכך שיש לנו זכות כלשהי במקום הזה.¹⁰⁰

שיחות הסרק נמשכו לאורך נובמבר ודצמבר ללא תוצאות ממשיות. ברם, סבב שיחות חדש כבר עמד בפתח, סבב שנועד לפתוח שלב נוסף במשא ומתן.

פרק 8

לקראת השלב הסופי במשחק : מתווה קלינטון

ב-23 בדצמבר נקטעו לפתע השיחות בבסיס חיל האוויר האמריקני, כשהנשיא קלינטון זימן את המשלחות להופיע בבית הלבן לשם קבלת אולטימטום.

תארו לכם תמונה כזאת: הישראלים והפלשתינים ישובים סביב שולחן ארוך באולם הקבינט שבבית הלבן, כשלפתע נפתחת הדלת. הנשיא קלינטון נכנס, מקרב את כיסאו לשולחן ומניח עליו את ניירותיו. הוא מביט בנוכחים ואומר בחדות: "אני רוצה להיות מדויק ככל האפשר, לכן אקרא את דברי לאט".

ושם, במעמד זה, הנשיא מכותיב בקפידה את הצעתו לסיכום חוזה השלום. הן הנציגים הישראלים והן הנציגים הפלשתינים מקשיבים בשקיקה, ורושמים כל מילה שהנשיא אומר.

עם תום ה"הכתבה", מקפל קלינטון את הניירות, מרים מבטו ואומר בפסקנות:

אם אתם רוצים להגיע להסכם, אני חושב שהדרך היחידה לעשות זאת, היא לקבל הצעה זו.

הנשיא מסיים דבריו, ויוצא מהחדר.

מחזה מביך שהבהיר ללא כחל וסרק מיהו "בעל הבית" בשיחות ליישוב הסכסוך הישראלי-פלשתיני.

הצעות הגישור של הנשיא קלינטון¹⁰¹

לפי לוח הזמנים שקבע קלינטון בהצעת הגישור שלו, ברק וערפאת חייבים עוד באותו שבוע למסור את תשובתם, אם הם מקבלים או דוחים את ההצעה. הנשיא הבהיר באופן שאינו משתמע לשני פנים שלהצעה שלו יש תאריך תפוגה. ברגע שיפרוש מכהונתו, הרעיונות שלו ילכו עמו.

הציר סביבו נעה הצעת הגישור היה התחייבות, של שני הצדדים, לקבל את הפתרון של שתי מדינות. על פי ההסכם, ישראל תוכר

כביתו ההיסטורי של העם היהודי, בעוד המדינה הפלשתינית תהווה מוקד עבור פלשתינים שיבחרו לשוב לאזור. ההסכם לא פסל אפשרות שישראל תיאות לקלוט חלק מאותם פליטים.

1. ירושלים. לפלשתינ תהיה ריבונות על מזרח ירושלים, והרבעים הערביים שלה יהיו לחלק מפלשתינ. הרבעים היהודיים ישארו חלק מישראל. לפלשתינ תהיה ריבונות גם על פסגת הר הבית, על מסגד אל-אקצה, על כנסיית הסלע ועל הכיכר המשתרעת ביניהם. הפלשתינים לא יורשו לבצע חפירות ארכיאולוגיות במקום, ויהיה עליהם להכיר בזיקה היהודית לאתר. הכותל המערבי, הרובע היהודי שבעיר העתיקה ומרביתו של הרובע הארמני, יישארו בידי ישראל. העיר העתיקה כולה תהיה פתוחה, ללא מעברי גבול. ירושלים תהיה לבירתן של שתי המדינות.

2. פליטים. ישראל תכיר ב"סבלם של הפליטים", ותקלוט עשרות אלפי פליטים פלשתינים, בכפוף לסעיף איחוד משפחות. פליטים הפלשתינים תהיה "זכות שיבה" ל"מולדתם", שתוגדר בהסכם כמדינה הפלשתינית. לא תהיה זכות שיבה לישראל. תיקבע מסגרת בינלאומית, שבה תשתתף ישראל, לטיפול בנושא הפיצויים ויישובם מחדש של הפליטים. ישראל בלבד תקבע לאילו פלשתינים היא תתיר לחזור, אם בכלל.

3. מדינה פלשתינית. גבולות המדינה הפלשתינית ייקבעו על פי גבולות ה-4 ביוני 1967, עם תיקונים קלים שבעבורם תפצה ישראל את הפלשתינים בשטחים בנגב. ישראל תוותר על רצועת עזה כולה, והפלשתינים ישלטו על 95 אחוזים מהגדה המערבית. כ-80 אחוזים מהמתיישבים יסופחו לישראל, ויישמר רצף טריטוריאלי בין ישראל לבין היישובים המסופחים. ישראל תבטיח "מעבר בטוח" בין עזה לגדה המערבית.

4. סופיות. עם חתימתו של ההסכם, יצהירו שני הצדדים על "סופו של הסכסוך". ההסכם ייושם בשני שלבים: הראשון יימשך שלוש שנים, והשני – שש שנים. עם תום היישום, הפלשתינים יכריזו שאין להם תביעות נוספות מישראל.

5. ביטחון. המדינה הפלשתינית שתקום תהיה מפורזת. לישראל תהיה זכות לפרוס כוחות צבא לאורך בקעת הירדן במקרה של איום מן המזרח.

המעיין במתווה קלינטון מגלה חיש מהר שהצעתה הטריטוריאלית המקורית של ישראל, 88% לפלשתינים ו-12% יסופחו לישראל, נדחקה לפינה הפלשתינית. על פי מתווה קלינטון צפויה נסיגה ישראלית של כמעט 100 אחוזים: כ-97 אחוזים בגדה המערבית, בין 1-2 אחוזים משטחי ישראל עצמה, ו"מעבר בטוח" החוצה את ישראל. מנקודת מבט פלשתינית, פשרה זו היתה מאפשרת לערפאת להציג לעמו את הפתרון של קלינטון ככניעה ישראלית לדרישותיהם: מלוא מאת האחוזים של השטחים.

ביסודו כופה המתווה נסיגה ישראלית לגבולות 1967, חלוקת ירושלים, חילופי שטחים ומתן תוקף חוקי ל"זכות השיבה". ברק, שהיה מודע לכך כאשר הביא את מתווה קלינטון לאישור, הרגיע את חברי הקבינט ואמר שישראל לא "תבלע" את כל הרעיונות של קלינטון. הוא טען שלמרות הוויתורים הכואבים, זוהי הזדמנות עבור ישראל. במהלך הדיון הוא גם הצהיר: "לא אחתום על הסכם שמעביר ריבונות על ההר [הבית] לפלשתינים". הרמטכ"ל דאז, רב אלוף שאול מופז, שהשתתף בדיון, הזהיר במהלכו את הממשלה: "יש הרבה חורים בתוכנית האמריקנית". בראש דאגתיו היתה השאלה כיצד יוכל צה"ל להגן על גבולה המזרחי של מדינת ישראל מול מדינה פלשתינית בעלת פוטנציאל עוין.

בסופו של דבר, מקץ עשר שעות מיקוח מאחורי דלתיים סגורות, הצליח ברק לשכנע את חברי הממשלה להצביע בעד מתווה קלינטון, 10-2. והמתווה התקבל באופן עקרוני.

לעומת החיפזון הישראלי, ערפאת, תחת לחץ אדיר מצדם של הפליטים שגינאו אותו והאשימו אותו בבגידה, הגיש לבית הלבן מכתב ארוך ובו 26 שאלות, הבהרות והתנגדויות, שעליהן ביקש תשובה בטרם יגיב על ההצעה. העולם כולו המתין, בנשימה עצורה, לתשובתו הסופית של ערפאת. "ערפאת הצליח, הרבה מעבר למה שיכול היה לצפות בחלומותיו הפרועים ביותר, למשוך את תשומת לבו של העולם, תיאר זאת בן-עמי:

ערפאת לא מיהר. הוא נסע למובארק ואחר כך לכל מיני פגישות בין-ערביות, ומשך זמן. הוא אפילו לא טרח להשיב לקלינטון שטלפן אליו. העולם כולו, ואני מתכוון לעולם כולו, הפעיל עליו לחץ אדיר, אך הוא סירב לומר 'כן'. במהלך אותם עשרה ימים לא היה מנהיג חשוב אחד שלא התקשר אליו – החל מדוכס ליכטנשטיין וכלה בנשיא סין. אך את ערפאת לא ניתן היה להזיז. הוא דבק בשיטותיו החמקמקות... ערפאת בעצם אמר 'לא'.¹⁰²

בקיצור, ערפאת הערים על ישראל פעם נוספת, ובדרך השפיל גם את הנשיא קלינטון. בפגישתו עם קלינטון ב-2 בינואר 2001, הוא הרגיע תחילה את הנשיא קלינטון, בסגנון ערפאתי טיפוס, ואז ריסק את כל המתווה שבנה הנשיא. דניס רוס, השליח האמריקני לשיחות השלום, תיאר זאת כך:

הוא אמר כן, ואז הוסיף הסתייגויות שפירושו היה דחיית כל אחד מהדברים שהיה אמור לתת.¹⁰³

למעשה, ערפאת הנחית מכת מוות על המתווה שהציג הנשיא קלינטון.

ההתקפלות המיידית של ברק איששה את המסר של הנשיא קלינטון שהוא "בעל הבית" בתהליך אוסלו. ערפאת, בניגוד לברק, בסירובו העיקש לקבל את מתווה קלינטון, שידר מסר הפוך: לא אתה "בעל הבית" על השיחות – אלא אני.

מסר זה גם עמד בבסיס המזכר ששלחה המשלחת הפלשתינית לנשיא כדי לנמק את דחיית הצעתו.

ההצעות שהוגשו לאחרונה על ידי ארצות הברית, בשלמותן וכפי שהוגשו ללא הבהרות, אינן עונות על התנאים הדרושים לשלום-קבע, ואינן מספקות הסדרי ביטחון ברי-ביצוע.¹⁰⁴

המזכר המשיך וציין שהפלשתינים מתנגדים להסדר שיאלץ את הפליטים הפלשתינים לוותר על זכותם לשוב לביתם.

מתווה קלינטון, על כל כוונותיו הטובות, כמו תוכניות רבות אחרות במזרח התיכון, ירד לתהום הנשייה.

סיכום

במהלך התקופה שבין אוקטובר 2000 ועד אמצע דצמבר, התקיימו פגישות קדחתניות בין הישראלים לפלשתינים. התוצאה הסופית היתה ויתורים נוספים מצדם של הישראלים, לעומת עמדה פלשתינית איתנה.

- בנושא הטריטוריאלי נהדפה ישראל והסתפקה ב-7% מהגדה המערבית, בניגוד ל-12% עליהם הוחלט בשטוקהולם.
- ישראל הסכימה לוותר על 2% משטחה הריבוני.
- ישראל הסירה את דרישתה לריבונות בבקעת הירדן.
- ישראל הסכימה לחלוקתה של ירושלים, וויתרה על הר הבית.

פרק 9

השלב הסופי : שיחות השלום בטאבה

לאחר כישלון מתווה קלינטון ביקשה ישראל שארצות הברית תצא בהצהרה נשיאותית בנושא תוכנית השלום. למגינת לבו של ברק, הנשיא קלינטון התנגד לרעיון וקרא לשיחות ישירות בין ישראל לפלשתינים. ואכן, השיחות חודשו ברמות שונות החל מ-11 בינואר 2001. לאחר שהפלשתינים דחו פעם נוספת את המפות הישראליות, נפגש ערפאת עם בן-עמי, ויחד החליטו לחדש את השיחות הישירות ב-20 בינואר בטאבה.

נראה שברק הבין את חוסר התועלת שבתרגיל ולא רצה לנסוע לטאבה, אך לבסוף נכנע.

האמת היא שאהוד חשב בדיוק כך. הוא לא רצה לצאת לטאבה. אבל בשלב הזה היה אקדח על השולחן. עמדנו חודש לפני בחירות, ובישיבה שנכחתי בה היה שר שאיים על ברק שאם לא ילך לטאבה הוא יצא אל הציבור ויוקיע אותו כמי שהתחמק מלעשות שלום. לא היתה לו ברירה אלא ללכת לדבר שהוא בתוכו התקומם נגדו.¹⁰⁵

ערב השיחות, ראש הממשלה ברק הגדיר את עמדת ישראל בשלוש הסוגיות המכריעות:

1. ישראל לעולם לא תאפשר את "זכות השיבה" של פליטים פלשתינים לתוך שטחה.
2. הוא לא יחתום על מסמך המעביר לפלשתינים ריבונות על הר הבית.
3. 80% מן התושבים היהודיים ביהודה, שומרון וחבל עזה יסופחו בגושי התנחלויות תחת ריבונות ישראלית.

ערב יציאתם לטאבה, לא יכלו עוד מנהלי המשא ומתן הישראלים לברוח מהמציאות. לאורך כל התקופה בה התנהלו השיחות, מיוני 2000 ועד המחצית השנייה של דצמבר, הפלשתינים הצליחו בעקביות לתמרן את הישראלים לנטוש את עמדותיהם ולאמץ את העמדות של הפלשתינים, מבלי שהללו סטו ימינה או שמאלה מעמדותיהם.

אף על פי כן, בן-עמי, שראה במו עיניו וחווה את עקשנותם ואת סרבנותם של הפלשתינים, עדיין קיווה שתהיה תזווה כלשהי לקראת העמדות של ישראל. לא ברור מה הזין תקווה זו.

המשלחת הישראלית היתה בגדר "חלום" מבחינת הפלשתינים. כל ה"נצים" נשארו בבית, ורק ה"יונים" יצאו לטאבה – שמעון פרס, יוסי ביילין, יוסי שריד וגם שלמה בן-עמי. רייזנר, ששוב גויס כיועץ משפטי, מספר שחש חוסר נוחות קשה לנוכח הרכב המשלחת. באותה רוח כותב מקובסקי:

... הפלשתינים ידעו שישראל מעולם לא שלחה צוות שכל כך קל לתמרן אותו, וסביר שלעולם לא תעשה כן. ואף על פי כן הפלשתינים עדיין סירבו לויתורים הדדיים בטאבה.¹⁰⁶

אמנם התנהלו שיחות ישירות, אולם ההיעדרות האמריקנית היתה דווקא לרועץ, כי לא היה שום גורם חיצוני שילחץ על הבלמים וירסן את המשלחת הישראלית לבל תעשה ויתורים מפליגים.

מהלך שיחות השלום בטאבה

השיחות בטאבה נפתחו לאחר פרישתו של ברק מראשות הממשלה, ולכן צל הבחירות ההולכות וקרבות ריחף מעל המו"מ. גם הנציגים חשו בכך. רייזנר מספר כי הם היו כה מודאגים, שהיו שואלים אותו אם יהיה תוקף להכרעות שתתקבלנה בטאבה.

בפתיחת השיחות ישראל עמדה על כך שנקודת המוצא של שיחות טאבה תהיה מתווה קלינטון. פה נכונה לה הפתעה לא נעימה, כי הפלשתינים סירבו לדרישה זו וכינו את המתווה "סוס מת".¹⁰⁷ יותר מזה, לאכזבתם של הנציגים הישראלים, חלה נסיגה בעמדה הפלשתינית, כשהפלשתינים מתכחשים לכל מה שנראה היה לישראלים כי סוכם כבר. גם רייזנר, בתור אדם שהשתתף בכל שלבי המו"מ בין ישראל והפלשתינים, נחרד להיווכח שבטאבה חלה הקשחה משמעותית בעמדותיהם של הפלשתינים. מקובסקי מאשר שאכן חל שינוי בגישה הפלשתינית, אבל בכיוון של הרחבת פערים. שלמה ינאי, אלוף שעמד בראש צוות המשא ומתן גם בקמפ-דייוויד וגם בטאבה, אמר לו שלא היתה שום התקדמות בטאבה. להפך, בטאבה היתה נסיגה בשיחות, כשהפלשתינים נסוגים "מהבנות שאליהן כבר הגיעו איתנו ועם הנשיא קלינטון בפסגה".¹⁰⁸

ישראל, בנתיב המהיר לקראת ויתורים נוספים, הציגה מפה חדשה לפלשתינים ששיקפה "התקדמות לאחור": יחס של 94.5% מהשטח

לפלשתינים, לעומת 5.5 אחוזים שיסופחו לישראל, וזאת לפני חילופי השטחים. יתרה מזאת, יישום המפה היה מחייב עקירתם של 45,000 מתנחלים. לדברי מקובסקי:

הם הסכימו שישראל תוכל לספח את ההתנחלויות בגושי ההתיישבות אבל לא את הגושים עצמם, מפני שלא רצו שכפר פלשתיני אחד הממוקם בין התנחלויות יישאר בתוך ישראל. במילים אחרות, ישראל תיאלץ לעקור לפחות 100,000 אנשים, אבל הפלשתינים לא ירשו אפילו לפלשתיני אחד להפוך לאזרח ישראלי, לא כל שכן שייאלץ לזוז ממקומו.¹⁰⁹

ההצעה לחילופי שטחים מעולם לא גובשה, כיוון שהפלשתינים סירבו לקבל את חולות חלוצה. רעיון נוסף שעלה היה להעביר את הגבול עם מצרים מזרחה ולתת לפלשתינים שטח מצרי הגובל ברצועת עזה. יישום הצעה זו, כקודמתה, היה כרוך בעקירה של כמאה יישובים ישראליים ואלפי מתנחלים.

בשלב מסוים של השיחות, לנוכח הוותרנות הישראלית, הטיח רייזנר בחברי המשלחת הישראלית שהם מנהלים "מכירת חיסול" של מדינת ישראל. תחושת אי הנוחות גברה כל כך עד כי רייזנר החליט לפרוש מן השיחות, ומינה את סגניתו תחתיו. יחד עם זה, הוא החליט להתאכסן במלון באילת כך שיהיה בהישג יד למקרה הצורך.

משמעות ההבנות בטאבה

כאשר שמע את פרטי התוכנית שגובשה בטאבה, נדהם ברק וציווה על בן-עמי לבטלה מיידית. היה ברור לו שפינוי המוני כזה יגרור התקוממות בקרב הציבור הישראלי.

אך מעבר לפינה ציפתה לו ההפתעה הגדולה.

בטאבה, בפעם הראשונה מאז תחילתו של המשא ומתן הרשמי במאי 2000, הציגו הפלשתינים מפה נגדית. לתדהמתם של הצוות הישראלי, המפה שחקה לחלוטין את שלושת גושי ההתנחלויות עליהם כבר סוכם, והותירה רק מעט התנחלויות מבודדות, התלויות בדרכי גישה צרות. בנוסף לכך דרשו הפלשתינים שאזור לטרון, שטח המשתרע לאורך הכביש המהיר בין ירושלים לתל-אביב, ייכלל בשטחה של המדינה הפלשתינית.¹¹⁰

ישראל בשום אופן לא יכלה להסכים לקבל מפה שדוחפת את הפשרה הטריטוריאלית מעבר למאה האחוזים.

גרוע מזה, המפה הפלשתינית היתה מאלצת את ישראל לפנות 130 מתוך 146 התנחלויות, ובכך לעקור ממקומם 100,000 מתנחלים – מספר גדול פי שלושה או ארבעה מזה שסוכם בין קלינטון וברק.¹¹¹

בסיכומו של דבר, לא התרחש שום "גישור על הפערים" בטאבה. להפך, הפלשתינים הקשיחו עמדותיהם, ואף נסוגו מעמדות שכבר נדונו בקמפ-דייוויד.

במקום צמצום פערים בטאבה, הלכו הפערים בין העמדות והתרחבו. בתגובה לגילוי של בן-עמי כי בטאבה היו הפלשתינים מוכנים לוותר על 2.34 אחוזים, העיר שביט בתדהמה כי בעצם כל מה שהישראלים השיגו מהפלשתינים במשך שבעה חודשי משא ומתן, מיוני 2000 עד ינואר 2001, היה רק 0.34 אחוזים:

במשך כל התהליך הזה שבין יוני לינואר, בזמן שבו ויתרתם על הבקעה והשלמתם עם חילופי שטחים וחילקתם את ירושלים ומסרתם את הר בית, כל התנועה הפלשתינית אל מולכם היתה של שברירי אחוז. כל מה שהם הוסיפו על פיקדון שני האחוזים שאותו מסרו מלכתחילה לקלינטון הוא 0.34 אחוז.¹¹²

להערה זו של שביט, השיב בן-עמי בטון מתנצל:

קשה לי להתווכח איתך... אף אחד מאיתנו [ברק ובן-עמי] אינו תעשיין שלום מקצועי. אך ראה לאן הגענו. תגיד לי מה עוד היה עלינו לעשות.

ההתפתחות המתמיהה ביותר בטאבה היתה הכניעה הישראלית בנושא ירושלים. אף שבטאבה לא נחתם שום הסכם, אנו יודעים כי בן-עמי אמר ש"הוא היה מרוצה אילו הפלשתינים היו רק מכירים בכך שהר הבית הנו אתר קדוש ליהודים".¹¹³ כלומר, בן-עמי היה מסתפק בהצהרה פלשתינית על קדושת המקום ליהודים תמורת ויתור על ריבונות ישראלית על הר הבית. אבל אפילו נחת זו הפלשתינים גזלו ממנו. בטאבה, למרבה הצער, הפלשתינים לא רק דחו את הריבונות היהודית על הכותל המערבי, הם לא היו כלל מוכנים להכיר, אפילו לא ברמה הצהרתית, בקיום זיקה יהודית להר הבית.

ההתקדמות הרבה ביותר הושגה, מנקודת ראות פלשתינית, בסוגיית הפליטים.

לנוכח הצלחתה האדירה של האסטרטגיה שלהם בקמפ-דייוויד, שם נכנעה ישראל לרוב דרישותיהם, הפכו הפלשתינים את שיחות טאבה לוועידה בנושא פליטים. ובהצלחה לא פחותה! אף ששיחות טאבה קרסו, במהלכן נטלה על עצמה המשלחת הישראלית אשמה חלקית

ליצירתה של בעיית הפליטים הפלשתינים, והסכימה כי ישראל תקלוט מספר מוגבל של פליטים. עיקר הקושי נסב סביב מספר זה, כשבבילין מציע 25,000 פלשתינים לשנה למשך שלוש שנים, בעוד הפלשתינים דורשים 150,000 לשנה למשך 10 שנים. הפלשתינים לא ציפו שישראל תקבל את הצעתם, אך הם הצליחו להגשים את יעדם האמיתי: הכרה ישראלית בזכות השיבה.

בסיכומו של דבר, בדיון סביב מספר הפליטים שישראל תקלוט הוכרעה הכף לטובת הפלשתינים. מדינת ישראל, שנלחמה בשיניים ובציפורניים, על כל במה אפשרית, נגד עקרון "זכות השיבה", הוכרעה בטאבה.

שיחות טאבה הסתיימו במבוי סתום. אף על פי כן, המשתתפים יצאו בהצהרה משותפת ב-27 בינואר – יצירת מופת של עמימות והולכת שולל:

שיחות טאבה הן חסרות תקדים בכל הנוגע לאווירה חיובית ולביטוי נכונות הדדית לענות על צורכי הביטחון ועל הצרכים המדיניים והקיומיים של כל אחד מן הצדדים. בהתחשב בנסיבות ובמגבלות הזמן, לא ניתן היה להגיע להבנות בכל הסוגיות, למרות ההתקדמות הניכרת שהושגה בכל אחת מהסוגיות הנדונות. הצדדים מצהירים כי מעולם לא היו קרובים יותר להסכם, ואי לכך אנו כולנו מאמינים שעל הפערים שנתרו ניתן לגשר עם חידוש המשא ומתן, לאחר הבחירות שתיערכנה בישראל.

במבט לאחור, מתאר שלמה בן-עמי את המאבקים בטאבה:

הם ניסו ללחוץ ולהוציא מאיתנו עוד קצת: בשאלת ירושלים הם לא קיבלו את רעיון קודש-הקודשים המופיע במפורש בהצעותיו של קלינטון. ובנושא הפליטים הם הציעו נוסחה שמשמעותה היתה שיש להם קריאה משלהם [להחלטת העצרת הכללית של האו"ם 194, מה-11 בדצמבר 1948] בעוד לישראלים היתה קריאה אחרת. הם אמרו, "עלינו לבסס את עקרון זכות השיבה ואחר כך לדון במנגנונים"¹¹⁴.

מאידך, מהפרספקטיבה הפלשתינית, שיחות טאבה היו כישלון דווקא מחמת אי-היענות ישראלית לתביעותיהם. מוחמד דחלאן, מפקד הביטחון המסכל ברצועה ומבכירי צוות המשא ומתן הפשתיני, הגדיר את שיחות טאבה באופן חד-משמעי כ"חרטא ברטא", או בעברית קלה, "קשקוש". גם אבו עלא, יושב ראש הצוות הפלשתיני, מסר לאל-עיים ש"לעולם לא היה פער חד כל כך בין העמדות של שני הצדדים". גם סאיב עריקאת הדגיש בפני העיתון אל-קודס את גודל הפער ועומק חילוקי הדעות בין הצדדים.¹¹⁵

כפי שהצגנו לעיל, ה"הישג" היחיד בטאבה היה המשך כניעה ישראלית לדרישות הפלשתינים – אך עד לגבול מסוים. אין ספק, שהפעם חצו הפלשתינים גבול זה והביאו את השיחות למבוי סתום. סיבה נוספת שתרמה לקיפאון היתה, אולי, הסערה סביב עצם ניהולן של השיחות תוך כדי מסע בחירות. השאלה שריחפה באוויר היתה: אם ברק יחתום על הסכם, האם יהיה תקף במקרה שיובס. ב-8 בפברואר ברק הפיג את החששות כששלח מכתב לנשיא בוש בו הבהיר שכל הרעיונות שעלו במהלך המשא ומתן עם ערפאת, מפסגת קמפ-דייוויד עד טאבה ועד בכלל, לא יחייבו את הממשלה החדשה. למרות שממשלתו עשתה כל שביכולתה להביא לקץ הסכסוך הישראלי-פלשתיני, מאמציו לא הניבו פרי... בראש ובראשונה בשל חוסר מוכנות מספקת לפשרות מצד ההנהגה הפלשתינית.

כך, בדומה לקלינטון, הדגיש ברק את העובדה שכאשר תסתיים כהונתו, הצעותיו בטלות ומבוטלות.

בחינת מהלכן של השיחות מקמפ-דייוויד ועד טאבה, לא מאפשרת להימלט מהמסקנה שתמרוניו של ערפאת אכן היו מבריקים. בסירובו "להיכנס למשחק" ולהגיש הצעות נגדיות לאלה שהניחו הישראלים על השולחן, הצליח ערפאת להסיט ולקרוב את הפרמטרים הנדונים במשא ומתן לקראת הקווים האדומים שלו מבלי שתהיה תזוזה, ולו של סנטימטר אחד, בעמדות הפלשתיניות. לעומתו, "הישגו" העיקרי של ברק היה בכך שבזבז את קלפי המיקוח של ישראל. הקווים האדומים של ישראל נחצו, ובניגוד לדבריו של ברק כאילו הרעיונות שהועלו בכל השיחות בטלים ומבוטלים, סיבוב הדיונים הבא ייפתח, ככל הנראה, בויתורים אלה.

לסיכום, מיוני 2000 עד ינואר 2001, ישראל הסכימה להעביר יותר מ-100% מהשטחים לפלשתינים, היא ויתרה על בקעת הירדן, קיבלה את רעיון חילופי השטחים, חילקה את ירושלים ומסרה את הריבונות על הר הבית למדינה פלשתינית. במהלך אותו פרק זמן, התזוזה היחידה מצדן של הפלשתינים כלפי ישראל היתה של שביר אחוז.

ראייה לאחור היא הראייה הטובה ביותר

לאחר שפרש מן השלטון, שינה ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק, את עמדתו לגבי ערפאת. בראייה לאחור, הוא הגיע למסקנה שערפאת ועמיתיו רוצים מדינה פלשתינית שתשתרע על פני השטח

כולו, ואינם מעוניינים בשתי מדינות לשני עמים. משהפנימו את העובדה שישראל חזקה ועל כן לא ניתן להביסה בשדה הקרב, הכירו בקיומה, אבל רק למראית עין. ההכרה בישראל היתה אך ורק תכסיס, וזאת למשך תקופת ביניים, עד אשר יוכלו להגשים את שאיפתם האמיתית. תוכניתם מאז ומתמיד היתה כינון מדינה פלשתינית תוך השארת פתח להצגת דרישות "לגיטימיות" נוספות בהמשך הדרך.

הוא [ערפאת] לא ניהל את המשא ומתן בתום לב, למעשה לא ניהל משא ומתן כלל. הוא פשוט אמר "לא" לכל הצעה, ומעולם לא הגיש הצעה משלו.¹¹⁶

ברק הבין, לבסוף, שערפאת ראה בפליטים הערבים מ-1948 ובצאצאיהם, שמספרם מגיע לכ-4 מיליון איש, כלי דמוגרפי-פוליטי עיקרי לחתור באמצעותו תחת קיומה של המדינה היהודית. ערפאת, על פי ברק, מאמין שלישראל "אין זכות קיום". הוא מבקש להחריבה. הפלשתינים מוכנים להסכים רק להפסקת אש זמנית נוסח הודנת חודייבה.¹¹⁷

הם ינצלו את סובלנותה ואת ערכיה הדמוקרטיים של ישראל, תחילה על מנת להפוך אותה ל"מדינת כל אזרחיה", כפי שדורש האגף הקיצוני של ערביי ישראל וקיצונים בקרב השמאל הישראלי. אחר יפעילו לחצים על מנת שהמדינה תהיה דו-לאומית, ואז יובילו הדמוגרפיה וההתשה למדינה עם רוב מוסלמי ומיעוט יהודי. אין פרוש הדבר גירושם של היהודים החוצה, אך מדובר בהרס מדינת ישראל כמדינה יהודית. זהו, כך אני מאמין, חזונם. הם לא מרבים לדבר על כך בגלוי, אך זהו חזונם.¹¹⁸

גם בן-עמי מותח ביקורת נוקבת על ערפאת. בן-עמי מדגיש שיעדו העיקרי של ברק, הסדר סופי וקץ הסכסוך, היה תלוי בהדדיות מהצד הפלשתיני. אולם ככל שתהליך אוסלו התקדם והיקף הוויתורים הישראליים הלך והתרחב, הלך והתברר שמבחינתו של ערפאת לעולם לא יהיה סוף פסוק לויתורים הישראליים. הוא אימץ את אסטרטגיית הקונפליקט במטרה להנציח תהליך זה.

הכרתו של ערפאת בישראל ובזכותה להתקיים היתה ויתור פורמלי בלבד:

...מבחינה מוסרית ותפיסתית כאחת, הוא לא הכיר בזכות הקיום של ישראל. הוא אינו מקבל את רעיון שתי מדינות לשני עמים. ייתכן שיוכל להגיע איתנו להסדר כלשהו, זמני וחלקי – למרות שגם בכך יש לי ספק – אך ברמה העמוקה, הוא אינו מקבל אותנו. הוא והתנועה הפלשתינית הלאומית אינם מקבלים אותנו.¹¹⁹

במבט לאחור, מתוודה בן-עמי, ההסכמה לנהל משא ומתן עם ערפאת היתה בעצם כישלון מדיני שכמעט הוביל לקטסטרופה.

במבט לאחור אני מסכים שהיתה זאת טעות היסטורית להביא אותו הנה; זה כמעט עלה לנו במחירה של מדינת ישראל. בשלבים מסוימים היה עלינו לעשות הערכה מחודשת של המצב.¹²⁰

מדהימה עוד יותר הכרתו של בן-עמי בכך שמפלגות האופוזיציה צדקו בהערכתן את ערפאת. ובכל זאת, גילוי לב זה לא הניע אותו למתן את הזלזול שהפגין כלפיהן.

כאן צדק האגף הימני בתחושת הבטן שהיתה לו גם בקשר לפרטנר וגם בנוגע לעומקו של הסכסוך. אך האגף הימני לא צדק באשר לפתרון, כיוון שאין לו פתרון.¹²¹

בן-עמי מאשים את התנועה הלאומית הפלשתינית בכך שהיא נגועה ביסודות פתולוגיים חמורים, אינה מסוגלת להציב יעדים חיוביים, והנהגתה אינה מסוגלת לתפוס את עוצמת הטרגדיה שהיא ממיטה על עמה.

אבל בסופו של דבר, אחרי שמונה חודשים של משא ומתן, אני מגיע למסקנה שאנחנו נמצאים בעימות עם תנועה לאומית שיש בה מרכיבים פתולוגיים קשים. זוהי תנועה עצובה מאוד. תנועה טרגית. אבל בלב לבה של הטרגדיה שלה נמצא חוסר היכולת להציב לעצמה יעדים חיוביים. בסופו של תהליך אי אפשר שלא להתרשם שיותר משהפלשתינים רוצים פתרון הם רוצים להושיב את ישראל על ספסל הנאשמים. יותר משהם רוצים מדינה משלהם, הם רוצים להוקיע את המדינה שלנו. במובן העמוק ביותר האתוס שלהם הוא אתוס שלילי.

זאת הסיבה לכך שבניגוד לציונות הם אינם מסוגלים להתפשר. כיוון שאין להם דמות של חברת העתיד שלהם שבעבורה כדאי להתפשר. על כן התהליך מבחינתם איננו של פיוס אלא של וינדיקציה. של תיקון עוול. של ערעור הקיום שלנו כמדינה יהודית.

בן-עמי חווה התגלות זו כשערפאת דחה את הפרמטרים של מתווה קלינטון:

הוא ראה אותנו טובעים ואת השלום טובע ואת הזמן הולך ואוזל. רק אז הבנתי בבירור שעבורו המשא ומתן נגמר רק כשישראל שבורה.

בנקודה זו, הבין בן-עמי שלסכסוך אין דבר וחצי דבר עם היקף הוויתורים שתעשה או לא תעשה ישראל. פתרון הסכסוך לא עניין את הפלשתינים. הוצעה להם הצעה חלומית, אך הם בשלהם.

תובנה זו באשר לאופיים האמיתי של היחסים בין הישראלים לפלשתינים התחזקה בטאבה, כשפעם נוספת, למרות ההצעה המורחבת, הם עמדו על שלהם והתעקשו לא לזוז מעמדותיהם.

מסקנתו העיקרית של בן-עמי מניסיון זה הנה שיש לשנות את הנחת היסוד ולהביא בחשבון שהפלשתינים מתנגדים לעצם קיומה של ישראל. הבנה שכזאת תגרום לישראל לעצור בה מהרגלה להיכנע ללחץ, תהליך הרסני מבחינתה של ישראל, שעשוי להובילה לאיבוד לדעת.

גם היום אני מאמין שהקמתה של מדינה פלשתינית היא הכרח מוסרי ומדיני. אבל היום אני יודע שעלינו לבנות פרדיגמה חדשה. במובן מסוים צריך להתחיל את השמאל מחדש. לא להתעלם ממה שהתגלה לנו, מהעמדות הפלשתיניות והאיסלאמיות המערערות על זכות קיומנו. ולא להמשיך בתרבות הקוועטש העלולה להוביל אותנו להתאבדות. אלא לעצור במקום שהגענו אליו עם קלינטון ולנסות ליישם את הפתרון הזה בעזרת הקהילה הבינלאומית. ולא לוותר יותר על הפטריטיזם היהודי והישראלי. להבין שלא תמיד האשמה בנו. להגיד זהו, עד כאן. ואם הצד השני רוצה להשמיד גם את הדבר הגרעיני הזה, על הדבר הגרעיני הזה אני עומד.

לסיכום

עם פתיחת המשא-ומתן הרשמי בין ישראל לאש"פ ב-1993, הצהיר אורי סביר, ראש המשלחת הישראלית, שהעיקרון המוסרי העומד מאחורי המשא ומתן הנו, "להבטיח את חירותם של הפלשתינים ואת ביטחונה של ישראל".¹²²

עשר וחצי שנים אחרי חתימת הסכם אוסלו, ביטחונה של מדינת ישראל ואזרחיה התערער, מעמדה הבינלאומי של ישראל הגיע לשפל המדרגה, והפלשתינים, החיים באנרכיה, שחיתות ועוני, איבדו את מעט החירות שהיתה להם לפני אוסלו.

כך, בבואנו לשפוט את הסכם אוסלו על פי מבחן התוצאה, הערכה חסרת פנים תוביל למסקנה הבלתי נמנעת שהיתה זו איוולת מוחלטת!

פרק 10

איוולת או כישלון

כאשר ממשלת ישראל חתמה על הסכמי אוסלו עם יאסר ערפאת, מנהיגו של ארגון טרור המכונה הארגון לשחרור פלשתינ (אש"פ), היא פתחה את השערים בפני אחד האויבים הקשוחים, האכזריים והמרים ביותר של מדינת ישראל. כוחות הטרור כבר לא היו מחוץ לשער – הם היו בפנים, חופשיים לזרוע הרס וחורבן.

ברברה טוכמן פותחת את ספרה בסיפור אודות הסוס הטרויאני, סמל האיוולת. באותה אנלוגיה השתמש אחד ממנהיגי הבכירים של אש"פ כשתיאר את חזונו של הפלשתינים המסכן את עצם קיומה של מדינת ישראל. פייסל חוסייני, מחזיק תיק ירושלים ברשות הפלשתינית, בריאיון אחרון שהעניק לפני מותו, הגדיר את הסכם אוסלו כסוס הטרויאני שבאמצעותו יממשו הפלשתינים את יעדם האסטרטגי: שחרורה של פלשתינ, מהנהר [הירדן] ועד הים [התיכון].¹²³

חוסייני הבדיל בין יעדים אסטרטגיים לטווח ארוך לבין יעדים פוליטיים "אותם אנו נאלצים לקבל באופן זמני בשל לחץ בינלאומי". לדבריו, על הכוחות הפלשתיניים להתייחס להסכמי אוסלו, ולשאר ההסכמים, כאל הליכים "זמניים", או כאל מטרות ביניים בדרך להשגת היעד.

הסכמי אוסלו הם אחת מאותן מטרות ביניים.

אילו היו האמריקנים והישראלים מבינים, לפני אוסלו, שכל שנותר מהתנועה הלאומית הפלשתינית ומהתנועה הפאן-ערבית לא היה אלא סוס טרויאני ששמו ערפאת, או אש"פ, לא היו פותחים את שעריהם המבוצרים ומתירים לו להיכנס פנימה.

ליתר הבהרה, חוסייני הגדיר את תהליך אוסלו כך: "פירוש הדבר הוא שאנו טומנים לישראלים מארב ומרמים אותם".

האינתיפאדה היא שלב נוסף בדרך להשגת היעד. חוסייני קורא לפעילים הפלשתינים:

צאו מהסוס ותתחילו לפעול למען המטרה לשמה נכנסתם לשם מלכתחילה. לדעתי, האינתיפאדה עצמה היא היציאה מהסוס... הניסיון

הזה [האינתיפאדה] יכול היה להיות הרבה יותר רחב ומשמעותי אילו היינו מבהירים לעצמנו שהסכם אוסלו, או כל הסכם אחר שכזה, אינו אלא הליך זמני, צעד בדרך למשהו הרבה יותר גדול...

כשנשאל מה יהיו גבולותיה של המדינה הפלשתינית על פי חזונו, חשף חוסייני את היעד ארוך הטווח של הפלשתינים: "שחרורה של פלשתיין, מהנהר ועד הים..."

...אם נסכים להכריז על מדינה שתשתרע רק על פני 22% מפלשתיין, כלומר הגדה המערבית ועזה – מטרתנו הסופית [עדיין] תהיה שחרורה של פלשתיין ההיסטורית, מהנהר [ירדן] ועד הים [התיכון], גם אם פירוש הדבר שהסכסוך יימשך עוד אלף שנה או עוד דורות רבים... אם אתה שואל אותי כפאן-ערביסט לאומני, מהם גבולותיה של פלשתיין על פי האסטרטגיה הכוללת, אשיב מיד: "מהנהר עד הים". פלשתיין כולה היא ארץ ערבית, ארצה של האומה הערבית, ארץ שאיש אינו יכול למכור או לקנות, ואי אפשר לשבת ולשתוק בזמן שמישהו גונב אותה, גם אם זה דורש זמן וגם אם המחיר כבד.

לעומת החזון של חוסייני, הישראלים שאפו לדו-קיום בשלום.

בעת הצגת ממשלתו, הצהיר רבין:

הממשלה החדשה עשתה לה ליעד ראשון במעלה לקדם את תהליך השלום ולנקוט בצעדים נמרצים שיובילו לקץ הסכסוך הערבי-ישראלי. נעשה זאת על יסוד הכרתן של מדינות ערב והפלשתינים בכך שישראל הנה מדינה ריבונית וזכותה לחיות בשלום ובביטחון.

לאחר מכן, במסיבת עיתונאים עם נשיא ארצות הברית ביל קלינטון, בבית הלבן ב-12 בנובמבר 1993, ניסח רבין את חזונו הבא לידי ביטוי בהסכמי אוסלו:

החתימה על הסכם העקרונות יצרה תקווה חדשה ופתחה הזדמנויות רבות למשא ומתן עם מדינות ערביות נוספות... מצאנו שמגעים ישירים ושקטים בין ישראל לשותפיה במאמץ להשיג שלום כולל, הם הדרך הטובה ביותר להתגבר על דעות קדומות מן העבר.

בחינת הדרך הארוכה שעברנו מאז החתימה על ההסכמים חושפת את העובדה שמאז החתימה על הסכמי אוסלו, הפך השלום המיוחל לחמקמק עוד יותר.

מעשי האיוולת של ישראל

שלום הוא חזון מלהיב, אמצעי ליצירת חברה ועולם טובים יותר. מנהלי המשא ומתן באוסלו היו כה נואשים בכמיהתם לשלום, עד כי

שכחו שהשלוש אינו אלא אמצעי, ושעבדו את רווחת החברה – המטרה – לצורך מימוש האמצעי. כשאותו שלום חמק מבין אצבעותיהם, הם המירו אותו בהסכם שלום והתעלמו מן ההשלכות הצפויות על המדינה, החברה והאנשים המחויבים לקיום ההסכם.

שלום הנו אמצעי, לא מטרה. לרוע מזלה של מדינת ישראל, מפלגת העבודה, כמו גם מפלגות ותנועות נוספות בצד השמאלי של הקשת הפוליטית, ראו בשלוש מטרה בפני עצמה. מדיניותם, שהציבה את השלוש בעדיפות גבוהה מאשר ביטחון, שעבדה את רווחתה של מדינת ישראל ותושביה למען הגשמתו של יעד זה. ראש הממשלה רבין המחיש זאת היטב שעה שהגדיר את קורבנות פיגועי הרצח כ"קורבנות השלוש". הגדרה זו שמה ללעג ולקלס את המטרה של השלוש – מיגור הטרור. הביטוי "קורבנות השלוש" מגמד את הזוועה, וְשֵׁם "לשמה, למשל ולשנינה"¹²⁴ את תהליך השלוש.

חלוצי תהליך אוסלו, אשר הובילו את מהלך חתימת הסכמי אוסלו, אף הם החטיאו את המטרה. מתוך שאיפתם להגיע להסכם, הם טשטשו את ההבדל בין אמצעי למטרה, ובכך הפכו את חתימת הסכם השלוש, ולא שלום, ליעד הנכסף. מבלי משים, בחלומם על "שלום עכשיו", הם הניחו את היסודות לקריסה המוחלטת של כל תקווה אמיתית ליחסי שלום בין שני העמים – הישראלי והפלשתיני.

מתוך אמונה ששורש הסכסוך הישראלי-פלשתיני הנו מאבק טריטוריאלי גרידא, מפלגת העבודה יזמה שינוי רדיקלי במדיניות הביטחון. המפלגה, ביזמתו של פרס, נטשה את המדיניות המסורתית של אי-תלות ואימצה מדיניות של הסכמים דו-צדדיים ורב-צדדיים. ואכן, במסגרת מדיניות החותרת לחתימת הסכמים דו-צדדיים עם הפלשתינים, אין כל מניעה או בלם להעברת שטחים הנמצאים בחזקת ישראל לפלשתינים כחלק ממדיניות השואפת לפתרון הסכסוך והשכנת שלום במזרח התיכון.

אפשר לומר לזכותם של מנהלי המשא ומתן שהם התחבטו לגבי כל מילה במינוח ובניסוח ההסכמים השונים, למען שמירת ביטחונה של מדינת ישראל. אלא שהמבחן של ההסכמים הוא לא בניסוח אלא ביישום. פה ממשלות ישראל נכשלו, תוך הפיכת ההסכמים למסמכים וירטואלים, מנותקים מהמציאות.

דיכטומיה של יעדים

הצהרת העקרונות לא מכילה הכרה מפורשת בזכות הקיום של ישראל, היא אף לא מכילה דבר וחצי דבר בנושא הפסקת האלימות מצדו של אש"פ. קיימת רק התחייבות אישית במכתב אישי לראש הממשלה רבין בנושא זה. למרות זאת, אישים ישראלים בכירים שבו והדגישו את כוונתם להתחיל בנסיגה ללא קשר עם הכרתו של אש"פ בישראל. אף לפני שערפאת שלח את אותו מכתב גורלי לרבין, פרס כבר הצהיר שישראל מוכנה לחתום על מסמך הפונות מיד וללא תנאים.¹²⁵ פרס שב והדגיש שהצהרת הכוונות היא "עצמאית", "עומדת על שתי רגליה" ו"אינה זקוקה לשום אישור נוסף".¹²⁶ במילים אחרות, ישראל היתה כה נואשת בחפצה לסגת, עד כי מנהיגיה היו מוכנים לוותר על מחויבותו של אש"פ לחדול מהטרור ולהכיר בזכות קיומה של ישראל.

הנוסחה "שטחים תמורת שלום" שעמדה בבסיס מסמך הצהרת הכוונות, היתה אמורה להיות נוסחה מנצחת. עם זאת, ככל שתהליך אוסלו התקדם, הניגודים בין היעדים הסופיים של שני הצדדים הלכו ונחשפו, כשהם מטילים צל כבד על תהליך השלום.

1. עבור הישראלים, שלום עם ביטחון אמת היווה תנאי בל יעבור והיעד המרכזי של המשא ומתן עם הפלשתינים.
2. עבור הפלשתינים, כינונה של מדינה פלשתינית ריבונית היווה תנאי בל יעבור והיעד המרכזי של המשא ומתן עם ישראל.
3. יעדיו העיקריים של מסמך הכוונות, הוא מסמך אוסלו, כפי שהגו והגדירו זאת הישראלים, היו הפסקת האלימות וקץ הסכסוך.

מאז החתימה על המסמך, לפני למעלה מעשר שנים, היו מעט, אם בכלל, הצהרות מצד מנהיגים פלשתינים המתנות את כינונה של מדינה פלשתינית ריבונית ביעדים שהוגדרו במסמך אוסלו. אף מנהיג פלשתיני לא הצהיר מעולם שכינונה של מדינה שכזו יביא לקץ הסכסוך הישראלי-פלשתיני. אף מנהיג פלשתיני לא ויתר על זכות השיבה.

יתרה מזו, עבור מדינת ישראל, הוויתור על זכות השיבה הוא תנאי מוקדם והכרחי לקץ הסכסוך הישראלי-פלשתיני. מהצד שכנגד, המנהיגים הפלשתינים חוזרים ללא לאות על מחויבותם לזכות השיבה וסירובם המוחלט לוותר עליה. אין כל ספק כי כל זמן שתביעה זו מרחפת מעל המשא ומתן הישראלי-פלשתיני, היא

נשארת סוגיה פתוחה המשאירה כר נרחב לתנועות פלשתיניות חדשות לתבוע השבת מלוא הזכויות של הפלשתינים בתוך שטחה של מדינת ישראל.

העמימות בהגדרת הקונצפט "הזכויות הלאומיות של הפלשתינים", החריפה את דיכוטומיית היעדים. במהלך יישום ההסכם נפערה תהום אדירה בפרשנות על ההסכם והלכו ורבו העמדות שעליהן לא ניתן היה לגשר. תפיסת ההדרגתיות, שאמורה היתה לפעול כמנגנון שיקל על המעבר מאיבה לשלום, רק ליבתה את העוינות.

הנחת היסוד היתה כי בתקופת הביניים תיווצר אווירה של שיתוף פעולה ואמון הדדי, שתאפשר לשני הצדדים לנקוט צעדים בוני אמון. התוצאה הצפויה היתה שבמרוצת תקופה זו יושתתו היסודות שיובילו להשגת הסכמים שיספקו הן את הישראלים והן את הפלשתינים. האפשרות שצעדים ראשוניים אלה ייכשלו אף לא הועלתה. בראייה לאחור, מדיניות דחייית הדיון בנושאים מעוררי המחלוקת לשלב הסופי של המשא ומתן, החלישה את ישראל. החיפזון לחתום על הסכמים אילץ את ישראל לבזבז את קלפי המיקוח שלה כבר בשלבים הראשוניים של המשא ומתן.

תחייתם של ערפאת ושל אש"פ

האיוולת הגדולה ביותר של מפלגת העבודה היתה האמונה והביטחון שבידודו הפוליטי של ערפאת בתוניס גרם לו להיות נוח יותר למשא ומתן, ופתוח יותר להבאת הסכסוך הישראלי-פלשתיני לקצו.

ייתכן שציפו להכרת תודה על כך שהכתירו אותו כמנהיג העם הפלשתיני וגאלו אותו ממצבו המנודה בתוניס. הסיבה שבגינה עשו זאת אינה ברורה. מנין שאבו את הביטחון שרק ערפאת יכול לדכא את האינתפאדה? מכל מקום, בדיעבד ברור שרביץ ופרס בחרו, בחוסר אחריות, איש שתכלית קיומו מבוססת על הנצחת האידיאולוגיה הדוגלת, ללא סייג, בהשמדתה של מדינת ישראל. כפי שתיארו פלק ושוורץ:

בחשבון סופי, ערפאת והקבוצה שהגיעה עמו מתוניס – שריד לעבר הפלשתיני – לא היו אלא כלי ריק. לבד מן העובדה שפתחו בהתקפות "מוצלחות" רבות על ישראלים ועל יהודים ברחבי העולם, לא קירבו את העם הפלשתיני להגדרה עצמית לאומית... ערפאת, בניגוד למנהיגים המקומיים בשטחים ולירשיהם לבוא, לא הוטרד מסבלו וממצוקותיו של עמו. כסמל וכדמות הכרוכה באתוס הסוגיה הפלשתינית, הוא מחויב

להנצחת הבעיה הפלשתינית ולשימוש בה לצרכיו האישיים והפוליטיים.
127

חסידי אוסלו נימקו את תמיכתם בערפאת באומרים כי אף שאש"פ אינו פרטנר אידיאלי, "ישראל אינה יכולה לבחור את אויביה, ושלוש עושים עם אויבים". בהכשירה את ערפאת ואת אש"פ, ובנטישתה את המנהיגות הפלשתינית והעם הפלשתיני בשטחים, השליכה מפלגת העבודה את יהבה על מנהיג המייצג את מיליוני הפלשתינים הגולים שחיים בעליבות במחנות פליטים כשהם מצפים בערגה ליישומה של "זכות השיבה" לישראל. פלק ושוורץ מצביעים על החלטה זו כעל נקודת המפנה במדיניותה של מפלגת העבודה, שהובילה אותה למעשה האיוולת.

ממשלת ישראל החליטה במודע על משא ומתן עם ארגון טרור שאינו מייצג את המנהיגות הפוליטית בשטחים, שהתעניינה בסוגיות העומדות בפני האוכלוסייה המקומית, אלא [ייצגה את] התפוצה הפלשתינית (כלומר, הפליטים וסוגיית "זכות השיבה").¹²⁸

מיהו ערפאת?

לאחר חודשים ארוכים של משא ומתן, ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק, הגדיר את ערפאת כך:

טרוריסט, בריון שאין באופיו לעשות שלום... ערפאת שאינו מכיר בזכותה המוסרית והחוקית של ישראל להתקיים כמדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית... מר ערפאת אינו חוזה מדינה פלשתינית שתקום לצדה של ישראל אלא מדינה פלשתינית שתתפוס את מקומה של ישראל.¹²⁹

רק בדיעבד הבין ברק שאינתיפאדת אל-אקצה, במהותה, עימתה את ישראל ואת העולם עם השאלה האם הם מוכנים לקבל פיגועי התאבדות וטבח של המוני אזרחים ישראלים בכל שבוע, כאמצעי פוליטי לגיטימי.

אני יודע שהבעיה היא לא הכיבוש כיוון שלפני פחות משנתיים, בקמפ-דייוויד, הנשיא קלינטון הניח על השולחן הצעה שיכולה היתה להוביל להקמתה של מדינה פלשתינית עצמאית על למעלה מ-90% משטחי הגדה המערבית. יתרה מזו, ההצעה כללה זכות שיבה של פליטים למדינה הפלשתינית, אך כמובן שלא לישראל, ואפילו אחיזה במזרח ירושלים כחלק מבירתה.¹³⁰

התעלמות מסיכונים קיומיים שעמדו בפני ישראל

מן ההיבט הביטחוני, תהליך אוסלו סימל את קו פרשת המים בדוקטרינת הביטחון הישראלית: הנכונות להפקיד את ביטחונה של ישראל ואת הפעילות האנטי-טרוריסטית בידי אחרים. רבין ופרס לא קיבלו החלטה זו בקלות. עיקר תפיסתם את ערפאת היה נגוע בדיסוננס קוגניטיבי מוחלט. מצד אחד הם לא סמכו על יושרו או על כנותו כשהבטיח לדכא את ארגוני הטרור. מצד שני הם האמינו שישראל אינה יכולה למגר את האינתיפאדה, ולכן אין להם ברירה אלא להפקיד את ביטחונם של אזרחי ישראל בידיו של ערפאת.

אילו היו מנהיגי ישראל משתחררים מכבלי האידיאולוגיה ומקשיבים למנהיגי העם הפלשתיני, היו מבינים שתהליך אוסלו מהווה סכנה למדינת ישראל. ערפאת ריצה את הישראלים והעולם לאורך התקופה, בקוראו לשלום בשפה האנגלית, כשבאותה עת מנהיגים פלשתינים אחרים העבירו בערבית מסר הפוך: "נמשיך את מאבקנו נגד היהודים". הצהרות מעין אלו הבהירו חד-משמעית לעם הפלשתיני שהמאבק איננו על חבל ארץ זה או אחר, אלא על עצם נוכחותם, או קיומם, של יהודים בסמוך למוסלמים בטריטוריה שאותה תבעו לעצמם.

הפלשתינים דחו את מסמך אוסלו אבל לא קראו אותו בעיון. הם גם לא בדקו או העריכו את היתרונות או הסיכונים הגלומים בו. הם חשו שעצם קבלת המסמך פירושה ויתור על השנאה המרה ועל העוינות שרחשה בהם כלפי היהודים, ולכך לא היו מוכנים ואף לא מסוגלים. אותה שנאת יהודים, והתנגדות לנוכחותם במזרח התיכון, הגדירה את מהותם וזכות קיומם של הארגונים ושל כל אחד מחבריהם. המסקנה שאין ממנה מנוס היא שוויתורים טריטוריאליים לעולם לא יפייסו או ירגיעו אותם, אלא רק היעלמותם של היהודים מארץ ישראל.¹³¹

כשמתבוננים לאחור בעשר השנים האחרונות, המונח "שלום עם ביטחון" הוכח כאשליה. במקום לנטוע בפלשתינים את תפיסת הדו-קיום בשלום, ערפאת החדיר בהם את הרעיון שהם עוסקים בגייהאד נגד ישראל. נסיגתה הפרועה של ישראל מקוויה האדומים גרמה לפלשתינים להאמין בכך שהצליחו לפגוע בנחישותה של המדינה. השילוב בין טרור חסר רחמים לבין כישלונם של מקבלי ההחלטות בישראל להגיב בהחלטיות ונחישות נגד הטרור הפלשתיני, שכנע את הפלשתינים שהם עומדים בפני ניצחון במאבקם להרוס את מדינת ישראל.

בפועל, מסמך העקרונות הוא שהניח את היסוד להקמתה של מדינה פלשתינית, לחלוקתה של ירושלים, לויתור על בקעת הירדן ועל חלקים נוספים מישראל שבתוך הקו הירוק, אך לא הוביל למיגור הטרור. נטישת דוקטרינת הביטחון המסורתית של ישראל, כפי שאנו למדים מהמסמך, הביאה להסלמה חסרת תקדים בטרור – הן בהיקפו והן באכזריותו, וכן להסלמה במספר פעולות הטרור והנפגעים.

נזילות "הקווים האדומים" של ישראל

אחד הכישלונות, או מעשי האיוולת הגדולים של ישראל, היה העדר הגדרה ברורה וחד-משמעית, מלכתחילה, מהם גבולות המשא ומתן. לאורך המשא ומתן, הגבולות של המשלחות הישראליות הלכו והתגמשו, וכך העלו את ציפיותיהם ותקוותיהם של הפלשתינים. העדר קווים אדומים, בגדר "ייהרג ובל יעבור", יצר אצל הפלשתינים אשליות שלא ניתן היה לממש.

בין הסוגיות שישראל לא הסכימה בתחילת תהליך אוסלו לנהל עליהן משא ומתן, ובהמשך נכנעה והעלתה אותן לסדר היום, ניתן למנות:

1. הקמת מדינה פלשתינית;
2. חלוקתה של ירושלים;
3. זכות השיבה;
4. העברת הפיקוח על הגבולות עם ירדן ומצרים לפלשתינים;
5. העברת גושי התיישבות יהודיים;
6. פירוקן של תחנות התרעה בבקעת הירדן ובנקודות אסטרטגיות בפסגות הגדה המערבית.

מאז החתימה על הסכמי אוסלו ב-1993 ובניגוד גמור לעמדות פתיחה אלו, ננטשו אחד אחד קווים אדומים אלה, שהיו אסורים למשא ומתן, ללא הדדיות מהצד הפלשתיני. אין תִּמָּה אפוא שהפלשתינים היו סמוכים ובטוחים כי ישיגו את כל יעדיהם.

כיצד קרה הדבר? ישראל האמינה שלב לבו של הסכסוך הערבי-ישראלי הוא הסכסוך הטריטוריאלי שנוצר סביב השטחים שכבשה במלחמת 67'. ישראל התעלמה לגמרי מהתופעה שאפילו עשר שנים אחרי החתימה על הסכם אוסלו, מנהיגים פלשתינים עדיין מצטטים

את החלטת האו"ם 194 משנת 1948,¹³² ואת החלטת "החלוקה" המבטרת וקוצצת את ישראל. ההזזה המתמדת של "קורת השער" הטריטוריאלית, המתבטאת בהצגת תביעות טריטוריאליות חדשות לבקרים, בשילוב עם ייזום אינתיפאדת אל-אקצה בספטמבר 2000, מפריכים את הטענה כי הסכסוך הישראלי-פלשתיני נסב סביב איתור אותה נקודת מפגש שבה מתכנסות דרישותיהם הטריטוריאליות של שני הצדדים.

ההמעטה בערך ההסתה הפלשתינית נגד ישראל

ב-13 בספטמבר 1993, מוקדה תשומת לב העולם בדרמה של העשור, כפי שזו נגלתה בפניו. הבמה היתה הבית הלבן, המפיק – ביל קלינטון, השחקנים הראשיים – ראש הממשלה יצחק רבין ויושב-הראש יאסר ערפאת, האירוע – חתימת הסכם השלום. היתה הסכמה כלל-עולמית כמעט על כך שפריצת דרך חסרת תקדים נעשתה לכיוון יישובו של הסכסוך הישראלי-פלשתיני.

אופוריה שלטה בכל; אך מה התרחש באותה עת מאחורי הקלעים?

שנים-עשר ימים לפני הטקס המפואר ולחיצת היד המפורסמת על מדשאות הבית הלבן, ערפאת שב והדגיש את כוונתו הנחושה ליישם את החלטת המועצה הלאומית הפלשתינית שפורסמה ב-1974¹³³ וקראה להקמת רשות לאומית על כל פיסת אדמה פלשתינית ממנה תיסוג ישראל או כזו שתשחרר. בהצהרה זו היתה טבועה הרמיזה של ערפאת ל"תוכנית השלבים" הפלשתינית, הקוראת להקמתה של מדינה פלשתינית כשלב ראשון בסדרת שלבים שיביאו בסופו של תהליך לחורבנה של מדינת ישראל. באותו יום, בנאום טלפוני שנשא בפני סטודנטים באוניברסיטת נג'אח שבשכם, התייחס ערפאת במפורש לאותה תוכנית השלבים.¹³⁴

ב-22 בנובמבר 1993, בנאום שנשא באוניברסיטת ביר-זית, הבטיח פייסל חוסייני לסטודנטים:

כל מה שאתם רואים ושומעים היום נעשה מסיבות טקטיות ואסטרטגיות. לא נטשנו את רובינו. עדיין יש לנו ארגונים חמושים בשטח, ואם לא נקבל את מדינתנו, נוציא אותם מהארון ונשוב להילחם.¹³⁵

ערפאת ואש"פ, ללא ספק, לא עשו שום מאמץ להסתיר את כוונותיהם. הם היו משוכנעים, וכפי שהתברר אחר כך הצדק היה עמם, שהוענקה להם יד חופשית, הן על ידי ישראל והן על ידי העולם

כולו. וכך, בהצלחה רבה, הם תמכו בשלום מחד ועודדו את האלימות מנגד, ובכך חיזקו את מעמדם בשני העולמות.

ההתנהלות באוסלו לא עמעמה את חזונו של ערפאת בדבר מדינה פלשתינית רחבת ידיים. ב-10 במאי 1994, הצהיר ערפאת, בפרץ אקסטזה, במסגד ביוהנסבורג שבדרום אפריקה:

הג'יהאד יימשך... אתם צריכים להבין שהקרוב המרכזי שלנו הוא על ירושלים... אתם צריכים לבוא ולהילחם איתנו את מלחמת הג'יהאד לשחרור ירושלים הקדושה והיקרה שלכם... לא, ירושלים היא לא הבירה שלהם. היא הבירה שלנו.¹³⁶

ערפאת לא ידע שדבריו מוקלטים, והוסיף ואמר שהסכמי אוסלו דומים להפסקת האש הזמנית בין מוחמד לשבט הקורייש, שבוטלה מאוחר יותר לאחר שמוחמד התחזק:

הסכם זה אינו יותר מההסכם שנחתם בין נביאנו מוחמד לבין קורייש, ואתם זוכרים שהח'ליף עומאר דחה את ההסכם והתייחס אליו כאל הפסקת אש נתעבת... אך כמו שמוחמד קיבל את ההסכם, אנחנו מקבלים את תוכנית השלום הזאת.¹³⁷

טשטוש דמותו של "ערפאת האמיתי" בלט במיוחד ביחס לנאום שנשא בפני דיפלומטים ערבים בפגישה שהתקיימה בשטוקהולם. אם לסכם, עראפת, בהאמינו שהוא מדבר בפגישה סגורה, פתח את סגור לבו ודיבר על "הלחץ הפסיכולוגי" ועל "הלחץ הדמוגרפי" שיגרמו בסופו של דבר להתפוררותה של ישראל. אהוד יערי, כתב ופרשן הטלוויזיה הישראלית לענייני ערבים, דיווח כי על אף שממשלתו של פרס היתה מודעת לחלוטין לנאומו של ערפאת בשטוקהולם, היא בחרה להתעלם ממנו ומן ההשלכות הפוליטיות שלו. לא זו בלבד, אלא שכנראה נעשה מאמץ מרוכז על ידי ממשלת פרס לא רק להשתיק את הסיפור,¹³⁸ אלא גם להפיץ בחו"ל דיסאינפורמציה המכחישה את תקפותו.

בידיה של ממשלת ישראל אישור מלא לנוסח המדויק של הדברים שאמר ערפאת בפגישתו עם דיפלומטים בשטוקהולם. מסיבות של נוחות ארעית, הממשלה בחרה לא להתווכח עם ערפאת באשר לחזון המזרח התיכון שלו. בעיתונות הישראלית, הידיעה נדחקה לתחתית העמודים הפנימיים.¹³⁹

ברוח זו דבקה ממשלת ישראל, באופן עקבי, בגישה של בת-יענה כלפי פרצי ההסתה האנטישמית וההטפה לשנאת ישראל שהתחוללו בעולם הערבי, ובעיקר בתקשורת הפלשתינית.

שיבושו של תהליך קבלת ההחלטות

עד ל-21 במאי 1993, עת נתן רבין את הסכמתו לכך שאורי סביר יצטרף לשיחות, היו שיחות אוסלו נתונות באופן בלעדי בידיהם של שני אקדמאים בעלי נטייה שמאלנית ברורה. רבין הציג את מסמך אוסלו בפני הרמטכ"ל דאז, אהוד ברק, רק בשלבים הסופיים של המשא ומתן.

מעטה הסודיות אילץ את ראש הממשלה לנדות גורמי ביטחון מרכזיים – המוסד, שירותי הביטחון הכללי, המודיעין וצה"ל מתהליך המשא ומתן. כתוצאה מנידוי זה, רבין לא קיבל כל חוות דעת מקצועית באשר לנכונותו וליכולתו של ערפאת לדכא את ארגוני הטרור. בדיעבד, הסתבר שמדיניות זו היתה טעות טרגית. אין ספק שאילו רבין היה מתייעץ עם מומחי צבא ומודיעין, היו אלה מזהירים אותו מפני טעויות אפשריות וצפויות בבואו להעריך ולחשב סיכונים.

אסטרטגיית המשא ומתן של ערפאת

על מנת להעריך את ערפאת באופן מדויק, יש להבחין בין הצהרות למעשים. ברמת ההצהרה, ערפאת שב ודיבר על מחויבותו להסכם אוסלו ועל "שלום של אמיצים", כשהוא טוען ששאיפותיו לשחרר את פלשתין כולה הן "חלום" גרידא. הממשלה הישראלית אימצה את הצהרות השלום של ערפאת, והתעלמה כליל מהשלכותיו של "חלומי".

ערפאת הפגין פיקחות שעלתה על זו של מנהיגי ישראל. הוא צדק בהערכתו כי יוכל לתמרן את הישראלים להאמין במחויבותו לתהליך השלום ובאותה עת להמשיך ולתמוך בפלגים הפלשתיניים הלוחמניים. כך, במשך שנים, נמנעה ישראל מלדרוש נטילת אחריות על אי-הציות להסכמי אוסלו, לא מערפאת ולא מאש"פ. ישראל גם לא הטילה סנקציות בגין פעילויות הטרור, המהומות והאלימות. במקום זאת, ישראל המעיטה בערכן של ההפרות הפלשתיניות.

התוצאה היתה שערפאת נהנה משני העולמות.

פרס לטרור

הצו שנתן רבין, "לנהל משא ומתן כאילו אין טרור ולטפל בטרור כאילו לא מתנהל משא ומתן", העצים את כוחו של ערפאת. כך יכול היה להציג עצמו כאדם המוכן לפשרות, שוחר שלום, ובה בעת

לאפשר לארגוני טרור איסלאמיים לבצע פעולות טרור נגד ישראל. הצלחה זו אף אפשרה לו לסחוט ויתורים נוספים מישראל.

יתר על כן, הצהרתו זו של רבין ניטרלה כל מוטיבציה לחדול מטרור. ואף גרוע מזאת, היא חיזקה את ההכרה בקרב הפלשתינים בכך שהם יכולים לזכות ביותר ויתורים מישראל באמצעות אלימות וטרור מאשר באמצעות משא ומתן. כתוצאה ישירה מאיוולתה של ישראל, אימץ ערפאת אסטרטגיה של שימור יכולות הטרור של ארגוני הטרור, על מנת להשתמש בהן כקלפי מיקוח נגד ישראל.¹⁴⁰

לנוכח המשך האלימות, נוסחה תיאוריה שפטרה את ערפאת מכל אשמה בפעולות הטרור, הן בישראל והן בשטחי B ו-C. התיאוריה הזו אימצה, ונתנה גיבוי, למחאותיו של ערפאת כאילו הוא אינו יכול למנוע טרור המגיע מאזורים אלה מאחר שהם נתונים לשליטתה של מדינת ישראל. עמדה סלחנית זו שחררה את ערפאת לא רק מאשמת שותפות בטרור, אלא גם מאחריות לפעולות הטרור עצמן, תוך התעלמות מהעובדה שהמתכננים, המשאבים, המודיעין והפצצות – כל אלה הגיעו משטחי האוטונומיה.¹⁴¹

מדיניות ממשלות ישראל, שהמעטיה בערך הסיכונים האפשריים לשלמותה של ישראל כתוצאה מהתבצרות הטרור ברחבי שטחי הרשות הפלשתינית, נתנה רוח גבית חזקה לתנועות הטרור. מדיניות זו גרמה לעידוד השימוש באלימות כאסטרטגיה שנועדה להשיג ויתורים ישראליים נוספים, וכך הובילה, בסופו של דבר, לאינתיפאדת אל-אקצה. מדיניות זו גם דרדרה את המצב עד כי נקלעה ישראל למעגל אלימות ללא פתרון נראה באופק: טרור-סגרים-נסיגה-טרור...

הטרור הפלשתיני שערפאת פתח בספטמבר 2000 הנו תוצאה ישירה מהערכתו של ערפאת כי האלימות כדאית ומשרתת את האינטרסים הפלשתיניים הלאומיים. התקפות אלה מיועדות לשכנע את מקבלי ההחלטות ואת הציבור הישראלי לעשות ויתורים פוליטיים, לוותר על שטחים בתמורה להבטחותיו חסרות הערך של ערפאת לעצור את הטרור, שכולן נעשו במעטה התקפות שכאלה. הממשלות הישראליות השונות קָשלו בניסיונם להבין את האסטרטגיה בה השתמש ערפאת משך שנים, על פיה אמר דבר אחד ועשה ההפך, ושוב ושוב נפלו לאותה מלכודת של אלימות פלשתינית.¹⁴²

המעטת ערכו של הטרור אף מעוגנת במפת-הדרכים החדשה שהוכנה על ידי מחלקת המדינה האמריקנית והאיחוד האירופי. אפילו תוכנית זו, שאמורה להביא שלום למזרח התיכון, אינה טורחת

להתנות את המשך נסיגתה של ישראל, ואת הקמתה של מדינה פלשתינית, בהתחייבות בלתי חוזרת מצד הרשות הפלשתינית לחדול מכל אלימות כלפי ישראל. גרוע מזאת, כמו תוכניות שלום רבות אחרות, גלומה בתוכנית זו גישה המבשרת הסלמה באלימות. אפרים קארש מציין את הסכנות הטמונות בתוכנית:

ובאשר לתמיכה האופנתית של החכמים מן המערב בדמוקרטיזציה סיטונאית של העולם הערבי, אופנה חולפת זו נובעת מחוסר הבנה והיא מסוכנת. היא מתעלמת מהמציאות השוררת במזרח התיכון וכופה ערכים מערביים במקום אידיאלים, תקוות ואמונות מזרח-תיכוניות. בנוסף לכך, גישה זו מפריזה ביכולתן של מעצמות-העל, בעיקר ארצות הברית, לגרום לדברים להתרחש. העולם הערבי ביסודו אינו שואף לדמוקרטיה, וכל ניסיון אמריקני לכפות מערכת שכזו חייב להיתקל בהתנגדות מסיבית, ולהיראות בעיני האוכלוסייה המקומית (ובצדק) כניאו-אימפריאליזם, או כגירסה חדשה של "משא האדם הלבן".¹⁴³

אשליית הרפורמות ברשות הפלשתינית

לנוכח התגברות הטרור הוצע פתרון-על חדש לסכסוך הישראלי-פלשתיני. פתרון זה גרס שביצוע רפורמות ברשות הפלשתינית יביא, בסופו של תהליך, לשלום המיוחל. עד לאותה עת, ממשלות ישראל בזו אחר זו, לא ייחסו חשיבות לשחיתות ולדיכוי המשתוללים ברשות הפלשתינית. על מנת לתקן מצב זה התגבש הלוך-מחשבה חדש שבו מחזיקים ישראל והעולם המערבי עד היום, לפיו הנהגת רפורמות ברשות הפלשתינית תביא לקץ האלימות. ואז, כאשר השקט ישרור, ייווצרו התנאים הדרושים לחידוש המשא ומתן שיוביל לשלום במזרח התיכון.

בדותת ההפיכות והנסיגתיות

אף שאחד מהכללים הבסיסיים של הסכמי אוסלו היה נסיגתיות, כשהדברים הגיעו לכלל ביצוע, כל אחד מן הרעיונות שהעלו פונדק והירשפלד, האקדמאים שיזמו את תהליך אוסלו, נתפס על ידי עמיתיהם הפלשתינים כמחייב, למרות העובדה שלא היה להם מנדט או מעמד רשמי.

ראש הממשלה רבין ושר החוץ פרס השתמשו בכלל השני, הפיכות, כתחבולה שנועדה להרגיע את אזרחי ישראל המודאגים. הם הסבירו שלישאל, למעשה, אין מה להפסיד כיוון שלהסכמי אוסלו מנגנון

אל-כשל מובנה – הפיכות. הם הבטיחו לאזרחי ישראל שבמידה והמצב יהפוך לבלתי נסבל, ישראל תוכל לחזור בה מכל דבר שעליו ויתרה בהסכמים. דהיינו, אם התוכנית תעלה יפה, ישראל תזכה בשלום המיוחל; אם התוכנית תקרוס, ניתן לסגת מן הוויתורים. סוזאן הטיס רולף, עורכת כתב-העת של מפלגת העבודה, ביטאה השקפה זו כפי שנתפסה על ידי המפלגה:

היה ומשהו ישתבש, המצב הפיך... אם אחד מהצדדים לא יעמוד בהתחייבויותיו, הצד השני ישוחרר אף הוא מהתחייבויותיו. אם משהו ישתבש ייקח לצה"ל ימים ספורים להיכנס ולהשיב את המצב לקדמותו.¹⁴⁴

האמונה החזקה של מפלגת העבודה בכזב הזה, מהדהדת באזהרתו של ביילין שאמר כי ישראל תסרב "להמשיך" אם מנהיגי אש"ף "לא מסוגלים לרסן את מתנגדיהם ולהשליט סדר"; וכי אחד מ"מאפייני המפתח" של המסמך הוא "העובדה שהוא הפיך".¹⁴⁵

למרבה הצער, האמת התבררה מהר מאוד: ההפיכות והנסיגתיות לא היו אלא אשליות ישראליות. בתיאוריה זה התקבל על הדעת; במציאות זה היה מופרך. לא זו בלבד שהוויתורים שהופיעו במסמך חייבו את ישראל, אלא גם הצעות הגישוש של הנציגים הישראלים, גם אם נדחו על ידי הפלשתינים, הפכו למחייבות.

שסע בתברה הישראלית

במהלך המשא ומתן על מסמך הפונונות, ערפאת הוכיח מיומנות רבה מזו של ישראל בניתוח אסטרטגי. הוא העריך נכוחה שרוב רובם של הישראלים עייפים מהסכסוך ומוכנים למשא ומתן שתכליתו פשרה טריטוריאלית על השטחים שנכבשו ב-1967.

אכן, מרבית קובעי דעת הקהל בישראל היו נלהבים מהסכם אוסלו, אפילו לפני שראו את תכולתו ולפני שהבינו מה הובטח לערפאת. הם התייחסו אל המסמך כאל הישג חסר תקדים שיביא שלום לישראל. אולם גישה זו לא השתקפה בכנסת או בקרב העם בישראל. אמצעי התקשורת כולם – העיתונות, הרדיו והטלוויזיה – תמכו בתהליך אוסלו ללא סייג. הם נרתמו לגיוס תמיכה בקרב הציבור כשאינם בוחלים בשום אמצעי, לרבות השמטה שיטתית של מידע חיוני הדרוש לחופש קבלת החלטות מושכלת באשר לתהליך השלום. הם היו שופר למנהיגים הישראלים שתמכו בתהליך, והשתיקו את קולם של המתנגדים. אמצעי התקשורת גם סיפקו פמה פתוחה לאלה

שביקשו להשחיר את פני המתנגדים, לרבות הטלת דופי בהם על ידי שימוש בכינויים כגון טרוריסטים ומכשול בפני השלום.

גם בכנסת היה לרבין ופרס קושי רב להצדיק את מדיניות השלום שלהם. רק 61 חברי כנסת תמכו בהסכמי אוסלו, 50 התנגדו להם, ושמונה נמנעו. למעשה, הממשלה קיבלה רוב מזערי בכנסת, וזאת רק לאחר שגייסה תמיכתם של שני "עריקים" ממפלגה ימנית. בדומה, גם הסכם קהיר נתמך רק על ידי 52 חברי כנסת מהקואליציה ועל ידי מפלגות ערביות. האופוזיציה החרימה את ההצבעה על מנת להפגין את העובדה שאין רוב בקרב הציבור לטובת ההסכם.¹⁴⁶

כפי שניתן לראות, רק 50 אחוזים מאזרחי ישראל נסחפו בלהט הסכמי השלום. 50 האחוזים הנותרים תפסו את הסכנות והסיכונים הטמונים בהסכם והתגייסו להפגין ולמחות, לגנות ולהוקיע, אך לא ניתנו להם ערוצים חוקיים באמצעותם יוכלו לבטא את התנגדותם.

התוצאה היתה שערפאת נחל את ניצחונו הראשון על ישראל כבר בימים הראשונים שלאחר פרסום המסמך: העמקת השסעים בחברה הישראלית אשר בכוחם להוביל להתפוררותה של מדינת ישראל.

למרות שהתמיכה הציבורית בתהליך השלום הידרדרה לשפל, במיוחד מאז פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה, חל שינוי משמעותי בדעת הקהל הישראלית. בעוד שבעבר הלא-רחוק ההסכמה הלאומית שללה את זכות הפלשתינים למדינה, עתה הציבור בישראל ברובו, גם בקרב חוגי הימין, מכיר ב"עובדה" שמדינה פלשתינית אכן תכונן בסופו של דבר. אין ספק שזאת הצלחה אדירה למעצבי דעת הקהל בישראל. במרוצת תקופת אוסלו הם הצליחו לכפות את סדר היום הפלשתיני על העם בישראל, כאשר מה שבעבר היה נחשב לטאבו, הפך עתה לתובנה מוסכמת.

במקביל, לא זו בלבד שבדעת הקהל הפלשתינית לא היתה שום תזוזה לכיוון של פיוס עם ישראל, אלא שלמעשה חלה הקצנה, כשלמעלה מ-75% תומכים בפעולות הטרור נגד ישראל.

מדברים שלום, מתכננים התנתקות

הסכמי אוסלו היו אמורים לכוון שלום בין ישראל לפלשתינים; כישלונם הוליד את רעיון ההתנתקות הפיזית. מפלגת העבודה, כמו גם השמאל, במקום להודות בכך שמסמך הפונונת היה טעות קטלנית ולהתמודד עם התוצאות, העדיפה לחפות על המסמך ולצדד בהתנתקות חד-צדדית הנתמכת על ידי גדרות. עטפו מדיניות חדשה

זו באיצטלה של "גדרות טובות עושות שכנים טובים". אך, לאמיתו של דבר, האמת הפוכה – שכנים טובים עושים גדרות טובות. המצב ההפכך בגבול הצפון עם לבנון הוא דוגמה לכישלון של גדרות בהגנה על ישראל ועל אזרחיה.

...המציאות הבלתי נסבלת עליה לא נתנו את דעתם היתה שהעולם הערבי בכלל והפלשתינים בפרט לא היו שותפים לכמיהתה של ישראל לשלום – מחאתם לא היתה מופנית נגד מעשיה או מחדליה של ישראל, אלא נגד עצם קיומה. ואז, ככל שחלף הזמן, אירוע רדף אירוע ואשליית אוסלו יצאה לאור, היה צורך להמציא עוד ועוד תירוצים, לבדות עוד ועוד שקרים על מנת לשמרה בחיים. יותר מדי תקווה – יותר מדי הון פוליטי – הושקע ב"תהליך השלום" על מנת לפקוח את העיניים שסומאו, את הדעת שנאטמה על ידי חזיון התעתועים המסנוור שהתרחש על מדשאות הבית הלבן.¹⁴⁷

לסיכום, תהליך אוסלו לשלום, לא זו בלבד שלא שם לאל את סיוטיהם של פרס ורבין, אלא האיץ את מימושם. בניגוד להבטחותיו של רבין כי הרשות הפלשתינית אינה מאיימת על קיומה של ישראל, עשר שנות אוסלו יצרו מצב המעמיד בסכנה את עצם קיומה של מדינת ישראל.

מסקנה

פרק זה הציג סדרה של מעשי איוולת לאורך תהליך המו"מ בין ישראל לפלשתינים. אולם, מעשי האיוולת האלה לא הפכו את התהליך כולו לאיוולת, כי עדיין פיעמה בלבות מנהיגי ישראל התקווה שניתן להשיג שלום בר-קיימא עם הפלשתינים. כל זה השתנה אחרי קריסת השיחות בקמפ-דייוויד. במבט לאחור אומר בן-עמי:

היו לנו כמה הנחות עבודה. אני חושב שהחשובה ביניהן היתה הנחת היסוד שהיתה משותפת לאמריקנים ולאירופים ולמרכז-שמאל הישראלי זה שנים: שאוסלו יצר במזרח התיכון סדר בינלאומי רציונלי הבנוי על תן וקח ועתיד להוליך לפשרה מתקבלת על הדעת. הנחת העבודה של כולם, כולל של אהוד ושלי, היתה שב-1993 הוקמה כאן מעין מדינה פלשתינית הפועלת מולנו במושגים של יחסים בינלאומיים מסודרים. בדיעבד התברר שזו היתה הנחה מוטעית, קונספציה שגויה ביחס לכוונות הצד השני. התברר שאוסלו היתה עבור ערפאת איזו הסוואת-ענק שמאחוריה הוא הפעיל ומפעיל לחץ מדיני וטרור במינונים שונים כדי לערער את עצם הרעיון של שתי מדינות לשני עמים.¹⁴⁸

בקמפ-דייוויד, ברק ובן-עמי תפסו את חוסר התועלת ברדיפה אחר הסכס עם הפלשתינים, ולמרות התובנה שאוסלו היה כישלון, קריצה אחר הידברות ואופק מדיני, מבלי לגלות שום היענות מצד הפלשתינים, לא נפסקה.

כאן הפך כישלון התהליך לאיוולת.

פרק 11

הלנצח תאכל חרב?

בפרקים קודמים בספר נותח ופורש "תהליך השלום" במטרה לשפוך אור על מניעיהם של מנהיגי מפלגת העבודה, שהיו חוד חנית לתהליך שהסיג רבים מיעדיה של ישראל אשר בהגשמתם עסקה מאז קום המדינה. בפרק זה נתבונן אל העתיד וננסה להתמודד עם שתי השאלות שעמדו במרכז המו"מ הישראלי-פלשתיני במהלך תהליך אוסלו:

- האם יש "אופק מדיני" ליחסים בין ישראל לבין הרש"פ?
- האם יש תקווה אמיתית לקץ הסכסוך הישראלי-פלשתיני ולשלום?

סוגיות שלא יושבו

פליטים ו"זכות השיבה"

כידוע, דחה הסכם אוסלו את פתרון בעיית הפליטים לשלב הסדרי הקבע. וכך עלתה הבעיה במלוא עוצמתה בקמפ-דייוויד. לדידם של הפלשתינים, בפסגת קמפ-דייוויד הם נחלו את הכישלון העיקרי דווקא בוועדה לענייני פליטים. ככל שנקפו ימי הפסגה הלך והתברר שהפער בעמדות כה רחב, עד כי לא ניתן היה לגשר ביניהן. לגופו של עניין, בעוד השיחות, ובמיוחד הצעותיו של הנשיא קלינטון, התמקדו באפשרות של מתן "זכות שיבה" למדינה הפלשתינית העתידית – המשיכו הפלשתינים לדרוש במפגיע הכרה ב"זכות השיבה" של הפליטים לתוככי מדינת ישראל.

הפלשתינים השקיעו מאמצים בלתי נלאים בנסיונותיהם להשיג לגיטימציה לנרטיב שלהם באשר לשורש בעיית הפליטים. הם הצהירו שמטרתם היא לאלץ את ישראל להתעמת "פנים אל פנים עם הקורבנות, העדים לפשעיה". אך ישראל סירבה לקחת חלק במשחק, והדגישה חזור והדגש את אחריותם של הערבים ליצירת בעיית הפליטים. הפלשתינים מצדם, במקום ליטול אחריות, הרבו להתלונן

על כך שישראל "ניסתה לכפות את הנרטיב שלה באשר לשורש הנכבה":

הוועדה לענייני פליטים לא זזה צעד אחד קדימה. כשהיא עומדת בתוקף על סירובה לקחת אחריות מוסרית או חוקית למה שקרה, גילתה ישראל נכונות, לכל היותר, להביע את צערה על מה שעלה בגורלם של הפלשתינים כתוצאה ממלחמת 1948. ועקב העובדה שכל דיון על זכות השיבה כמוהו כהכרזת מלחמת חורבן על מדינת ישראל – ועל כן בבחינת טאבו עברה – לא יכלו להתנהל שיחות אודות לוח-זמנים ליישום השיבה.¹⁴⁹

במהלך המו"מ עם הפלשתינים, ויתורים מצד ישראל בנושא הפליטים נתפסו תמיד כמובנים מאליהם, אשר על כן אין להתייחס אליהם כאל התקדמות בשיחות. לדוגמה, התחייבותה של ישראל לאפשר לכמה אלפי פלשתינים לחזור במהלך תקופה של עשר שנים במסגרת "איחוד משפחות" ו"מקרים הומניטריים", לא זכתה לשום הכרה או הערכה. הפלשתינים, לעומת זאת, דבקו בעמדותיהם בנחישות וללא פשרות. העמדה הפלשתינית הרשמית כפי שהוצגה על ידי אבו מאזן,¹⁵⁰ המזכיר הכללי של הוועד המנהל של אש"פ, היא ברורה ובלתי מתפשרת: "זכות השיבה" אפשרית רק לתוך מדינת ישראל. העמדה הפלשתינית, הדוחה מכל וכל מימוש "זכות השיבה" במדינה פלשתינית, מעוגנת בהחלטת האו"ם 242 פסקה b2, על פיה "יש להגיע להסדר הוגן של בעיית הפליטים", וכן בהחלטת עצרת האו"ם 194 משנת 1947. הפלשתינים מפרשים סעיפים אלה כאילו ל"זכות השיבה" יש קדימות, ורק מי שאינו רוצה לממש זכות זו יכול לבקש פיצוי:

הבהרנו לישראלים שזכות השיבה פירושה שיבה לישראל ולא למדינה הפלשתינית... כיוון שמשם הם [הפלשתינים] גורשו ושם נמצא רכושם.¹⁵¹

עמדה דומה באה לידי ביטוי במסמך ההסתייגויות שהגישו הפלשתינים לנשיא קלינטון בתגובה להצעותיו בקמפ-דייוויד:

החלטת עצרת האו"ם 194, המהווה בסיס להסדר צודק של בעיית הפליטים, קובעת שלפליטים זכות לחזור "לבתיים" ולא "למולדתם" או "לפלשתיין ההיסטורית". עצם מהותה של זכות השיבה בחופש בחירה: יש לתת לפלשתינים זכות לבחור היכן יגורו, לרבות חזרה לבתים מהם גורשו.¹⁵²

מאחר שישראל סירבה להיכנע לתכתיב הפלשתיני, והפלשתינים דבקו בעמדתם שלהם ללא פשרות, המו"מ לפתרון בעיית הפליטים הגיע למבוי סתום.

גבולות

הסכם אוסלו דחה, כידוע, גם את פתרון בעיית הגבולות לשלב השיחות על הסדר הקבע, ולכן היוו הגבולות נושא מרכזי בפסגת קמפ-דייוויד.

במהלך המו"מ בקמפ-דייוויד בנושא הגבולות, הפלשתינים הפגינו אטימות מוחלטת כלפי הצורך של ישראל לשמור על ביטחון המדינה ואזרחיה. מנקודת המבט הפלשתינית, הסיבה להתמוטטות השיחות בקמפ-דייוויד, כישלון שמנע הסכמה בנוגע לגבולות, נעוצה בדפוס החשיבה הכוחני של הישראלים. בהתאם לתפיסה זו, לפלשתינים לא היה כל ספק שהישראלים המציאו את הסכנות המאיימות על קיום המדינה רק כדי להצדיק נוכחות צבאית ישראלית חזקה בגדה המערבית. אי לכך לא היו לפלשתינים כל לבטים או התחבטויות כאשר ביטלו את צורכי הביטחון של ישראל בכינוי "תיאוריות אבסורדיות".¹⁵³ הם הפגינו אטימות מוחלטת נוכח הדאגות הביטחוניות של ישראל, אף שאלה עמדו בבסיסו של תהליך אוסלו והיו כל סיבת קיומו. אלא שהכרה בהן לא עלתה בקנה אחד עם התפיסה העצמית של הפלשתינים כ"קורבן".

מנקודת הראות של הפלשתינים, "הישראלים באו לקמפ-דייוויד לא על מנת לחפש לשון של דיאלוג עם שכן ושותף, אלא על מנת לבצר את הישגי מלחמת 1967, על מנת לחזק ולתת תוקף לכיבוש".¹⁵⁴

במהלך המו"מ בקמפ-דייוויד, הפלשתינים פירשו, לדוגמה, את הדרישות הביטחוניות של ישראל כתכסיס שנועד לקדם את הפונוות הישראליות להציב תחנות התרעה מוקדמת בבקעת הירדן ולהטיל הגבלות חמורות על יכולותיהם ותפקודם של כוחות הביטחון הפלשתיניים. המפות הישראליות שהוגשו לפלשתינים, בזו אחר זו, החל מ-12% סיפוח לישראל שנתבע בשטוקהולם וכלה ב-8% בקמפ-דייוויד, הלכו והתקרבו למפות הפלשתיניות. ולמרות זאת כונו המפות כולן "פרובוקטיביות".

הפשרות הישראליות לאורך המו"מ על ההסדר הסופי, והנסיגה העקבית של ישראל מעמדותיה, לא סיפקו את דרישותיהם המעורפלות של הפלשתינים. ואל לנו לשכוח שהפלשתינים, לאורך כל תקופת המו"מ, לא התפשרו על שום נושא ולא נסוגו מאף עמדה.

בצל החלטה 181 מ-1947 – תוכנית החלוקה

מאז טאבה הפלשתינים הזיזו (שוב) את קורת השער, כשהם מחיים מחדש את תוכנית החלוקה מ-1947 ומעלים על נס את הקמתה של מדינה פלשתינית עם רצף טריטוריאלי, כזרז מרכזי להמשך נסיגתה של ישראל. לצורך כך אימצו אסטרטגיה על פיה יש לאלץ את ישראל לוותר על שטחים במידה שתבטיח את עצמאותה ויכולת קיומה של מדינה פלשתינית, כפי שהם מפרשים אותה.¹⁵⁵ בהתאם לכך, לשכת ההסברה הפלשתינית כבר חדלה להציג מספרים באשר לגודלה של המדינה הפלשתינית. במקום זאת היא מתמקדת בחבלי הארץ שישראל רוצה לשמור לעצמה, וטוענת שסיפוחם למדינת ישראל יפגע בשלמותה ושגשוגה של המדינה הפלשתינית.

הפרשן הפוליטי אהוד יערי הזהיר את דרג מקבלי ההחלטות בישראל מפני הסכנה הנובעת מכך שהרש"פ עשויה לפנות לעזרת החלטת עזרת האו"ם 181 מ-1947 – תוכנית החלוקה – כדי שתשמש כאבן-יסוד לדרישתם למדינה פלשתינית.¹⁵⁶ תחייתה של תוכנית החלוקה משנה ללא ספק את הנחות היסוד עליהן מתבסס המו"מ הדיפלומטי.

אף שתכסיסנות זו אומצה במקורה על מנת להתעמת עם ראש הממשלה דאז בנימין נתניהו, יש ראיות לכך שהפלשתינים ממשיכים לקדמה. כשהמועצה הכללית של אש"פ התכנסה בעזה באפריל 1998, רבים מהנציגים עמדו על כך שאש"פ חייב לדחות את עמדתה הרשמית של ישראל, הטוענת שהחלטות מועצת הביטחון 242 ו-338 החליפו את החלטה 181.

מכון המחקר MEMRI, הראשון שדיווח על שינוי זה, חשף את תוכנית הפעולה של הרש"פ, שמטרתה ליישם את החלטת החלוקה מ-1947. התוכנית הוצגה במסיבת עיתונאים שנערכה בעזה באפריל 1999 על ידי נביל שעאתי, השר הממונה על שיתוף פעולה בינלאומי ברשות וחבר צוות המו"מ הפלשתיני.¹⁵⁷ על פי שעאתי, ערפאת שב והדגיש בפגישות שערך ברחבי העולם, שהפלשתינים מבססים את תביעתם לעצמאות על החלטת החלוקה מ-1947:

... במסעו ברחבי רבות מארצות העולם, דיבר הנשיא על זכות למדינה פלשתינית, זכות המבוססת על החלטה 181 מ-1947, ולא על החלטות ועידת מדריד או על הסכמי אוסלו.¹⁵⁸

אש"פ מתכוון ליישם את "מודל נמיביה" – מודל שאליו הרבה ערפאת להתייחס – בתוך גבולות החלוקה מ-1947. על פי מודל זה, כל השטחים שישראל תפסה מעבר לגבולות החלוקה, לרבות מערב-

ירושלים, יועברו באופן זמני לאו"ם. יתר על כן, לאו"ם תוענק הסמכות לקבוע את מעמדם הסופי של שטחים אלה באמצעות משאל-עם שייערך בקרב העם הפלשתיני. לאזרחי ישראל לא יהיה פתחון-פה.

ערפאת, בדומה לשאר המנהיגים הפלשתיניים, הצהיר באופן חד-משמעי שלא יהיה קץ לסכסוך עד שבעיות 1948 ייפתרו לשביעות רצונו. הקמתה של מדינה פלשתינית עצמאית בגדה המערבית וברצועת עזה לא תפתור את הבעיות הללו. גם אם ישראל תסכים לחלק את ירושלים, להוריד את כל ההתנחלויות ולסגת לגבולות 1967, כל אלה לא יביאו קץ לסכסוך הישראלי-פלשתיני. ואכן, במהלך שיחות קמפ-דייוויד וטאבה, הפלשתינים נטו יותר ויותר להטות את בסיס הדיונים מהחלטות או"ם 242 ו-338 שהתקבלו לאחר 1967, לעבר החלטות 181 ו-194 מהשנים 1947-1948.

כאשר תוכנית החלוקה מ-1947 מרחפת מעל "האופק המדיני", קשה להאמין שמדינת ישראל יכולה להרשות לעצמה לפתוח בשיחות על בסיס זה.

ירושלים

העמדה הפלשתינית בנוגע לסוגיית ירושלים פשוטה: ירושלים היא חלק מהשטחים שנכבשו ב-1967, ואי לכך, החלטת עצרת האו"ם 242 חלה עליה. מכאן שעל ירושלים לחזור לריבונות פלשתינית ולהיות לבירתה של המדינה הפלשתינית. המעברים בין מזרח-ירושלים למערבה יהיו פתוחים, ואין מניעה לשיתוף פעולה עם ישראל בתחום המוניציפלי. בבואם לדון בעתידה של ירושלים, הפלשתינים מצפים מישראל כי תוותר על כל תביעותיהם של היהודים, הן באשר לעיר ירושלים והן באשר להר הבית.

התגובה הפלשתינית לסירובה של ישראל להיכנע לתביעותיהם היתה מזלזלת ומעליבה. הם מתחו ביקורת חריפה על הישראלים, האשימו את ברק ושריו ואת חברי המשלחת הישראלית כאילו סירובם משקף את העובדה שהם סיגלו לעצמם את עמדותיהם של היהודים הפונדמנטליסטים הקיצוניים ביותר. לא זו אף זו, הפלשתינים לגלו על המשלחת הישראלית והטיחו בחבריה החילוניים כאילו החלו לנקוט בגישה דתית קיצונית, בהופכם את התנאי להתיר ליהודים להתפלל ב"חראם-אל-שריף" לתביעה חיונית עבור ישראל.

מנהלי המו"מ הפלשתינאים היו אטומים לקשרים הדתיים, הלאומיים וההיסטוריים שיש ליהודים עם ירושלים ועם הר הבית. עמדתם ביטאה את העמדה העוינת של התעמולה הפלשתינית, האנטי-יהודית והאנטי-ישראלית, המכחישה את קיומו של בית-המקדש על הר הבית ואת משמעותו כאתר הקדוש ביותר לדת היהודית ולעם היהודי.

ערפאת האשים את האמריקנים בקמפ-דייוויד בכך שהם מוסיפים נופך דתי לסכסוך, עמדה אשר תוביל, באופן בלתי נמנע, להתלקחות:

ירושלים אינה רק עיר פלשתינית... היא גם עיר ערבית, מוסלמית ונוצרית. אם אני אקבל החלטה בקשר לירושלים, עלי להיוועץ בסונים, בשיעים ובכל המדינות הערביות. אני צריך להתייעץ עם מדינות רבות החל באיראן ופקיסטן, דרך אינדונזיה ובנגלדש וכלה בניגריה. אתם באמת מאמינים שאחת מהארצות או מהקבוצות האלה יסכימו לקבל את טענותיה של ישראל ולוותר על ירושלים ועל חראם-אל-שריף?

ערפאת אף נקט בלשון איום כלפי ביל קלינטון – הוא איים במלחמה כלל-איסלאמית אם יעז הנשיא לכפות את פתרון הסוגיה על הפלשתינים. בפגישה מכריעה עם הנשיא קלינטון ב-19 ביולי 2000, אמר ערפאת לנשיא קלינטון:

עוד לא נולד המנהיג הערבי שיוותר על ירושלים. לא אבגוד בעמי או באמון שנתן בי. אל תחשבו שאני אהיה זה שייתן תוקף חוקי להתנחלויות.¹⁵⁹

במילים אחרות, לעולם המוסלמי כולו יש זכויות על ירושלים ועל הר הבית; לעם היהודי אין זכויות כאלה.

הטרור הפלשתיני

הטרור הפלשתיני היה הסיבה והמנוף לפתיחת המו"מ עם אש"פ ב-1993. באמצעות ההכרה ביאסר ערפאת כמנהיג העם הפלשתיני, שאפה ישראל להביא קץ לאלימות הפלשתינית. יותר מעשר שנים חלפו מאז החתימה על הסכם אוסלו, וניתן לקבוע נחרצות שכל התקוות שתלו בערפאת – נתבדו. לא זו בלבד שערפאת לא חיסל את האלימות הפלשתינית, היא אף לבשה צורה אחרת, קטלנית הרבה יותר וחסרת רחמים. ערפאת יצר שותפות עם ארגוני הטרור, הזרים אליהם כספים, סיפק להם נשק, וניצל אותם לקידום מטרותיו המדיניות.

כאשר באים לדון בסוגיית השלום, יש לשאול: האם ממשלת ישראל רשאית לנהל מו"מ עם ארגוני טרור השולחים מתאבדים להתפוצץ בקניונים, בתחנות אוטובוסים ובאוטובוסים צפופי אדם, בבתי-ספר ובמקומות בילוי? האם ממשלת ישראל יכולה לנהל שיחות שלום עם מחבלים שאינם רואים ביהודים בני-אדם בעלי זכות קיום ולכן לא מטריד אותם לצוד ולרצוח אותם בכבישים, ברחובות ובבתיהם? במילים אחרות, האם ממשלת ישראל רשאית לטפח "אופק מדיני" עם גורמים השואפים להשמיד את המדינה בכל האמצעים העומדים, ויעמדו, לרשותם?

הסתה פלשתינית אנטי-ישראלית ואנטישמית

ההסכמים בין ישראל והרשות הפלשתינית, החל מהסכם הביניים בספטמבר 1995, חזרו ותבעו מהרשות הפלשתינית לנקוט בצעדים למניעת הסתה נגד מדינת ישראל. עד היום סעיף זה טרם קיים.

אינטלקטואלים פלשתיניים מכירים בעובדה שישראלים חשים אמפתיה כלפי הבעיה הפלשתינית: "אכן, אין ספק בכך שמנהיגים ישראלים מתייחסים לסבלם של הפלשתינים, אחדים אף הרחיקו לכת ודיברו על זכויותיהם הפוליטיות הלגיטימיות".¹⁶⁰ הם גם מודים בכך שהישראלים מביעים אהדה גוברת והולכת כלפי הטרגדיה הפלשתינית. אפילו מנהיגי ישראל הכירו בחשיבות המכרעת של שינוי גישה מרחיק לכת. ואכן, חל שינוי גישה עמוק בקרב אוכלוסיית ישראל:

בצד הישראלי נעשה מאמץ נמרץ ומוצלח, על ידי מנהיגי מפלגת העבודה, לגמול את הציבור מן הקשר הרגשי שלו עם הגבולות המקראיים של "ישראל הגדולה". יצחק רבין ושמעון פרס שבו ואמרו לציבור הישראלי שהחלום על ישראל הגדולה אינו מציאותי ואף הרסני. מסר זה קיבל חיזוקים מהתקשורת הישראלית, לעתים אף מדברים שאנו העיתונאים בוחרים דווקא להשמיט ולא לפרסם.¹⁶¹

בניגוד למגמה בישראל, שינוי הגישה היחיד שחל בקרב האוכלוסייה הפלשתינית, הנו העמקת השנאה כלפי היהודים ומדינת ישראל. יחס זה בולט במיוחד בהקשר לזכות קיומה של מדינת ישראל. כזכור, אחד ה"הישגים" של הסכם אוסלו היה המכתב שמסר יאסר ערפאת לראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, בו הוא מכיר בזכותה של מדינת ישראל להתקיים בשלום ובביטחון. אולם מחקר על תוכניות הלימוד, שהוצג בוועדת החינוך של הכנסת במרס 2002, מגלה שהחינוך המוקנה לתלמידים פלשתינים שולל את קיומה של מדינת ישראל.

מדינת ישראל אינה מופיעה במפות המחולקות לתלמידי בתי-הספר הפלשתינים, ובמקומה מופיעה מדינת "פלשתיין"; וספר הגיאוגרפיה "מרחבי פלשתיין" מכליל את כל שטח מדינת ישראל בתוך "מרחבי פלשתיין".

הרשות הפלשתינית ניהלה, ועדיין מנהלת, מלחמה עיקשת של הסתה לשנאה באמצעות כל כלי התקשורת – בעיתונות ובטלוויזיה הפלשתינית הרשמית, וכן בדרשות הנישאות במסגדים. ילדים פלשתינים מחונכים להיות שאהידים – פצצות אנושיות הנשלחות על מנת לטבוח בישראלים. הפסקה הבאה, לדוגמה, מופיעה בספר לימוד:

... דע בני שפלשתיין היא ארצך... שאדמתה הטהורה ספוגה בדם קדושים כיוון שזו ארץ קרבות מפוארים ומלחמות: בירושלים, עין חרוד, עכו, חיפה, שער הגיא והנגב. בדיוק כפי שאדמה קדושה זו הושבה לבעליה [בעבר] כך יקרה שנית באמצעות אומץ לבכם ונחישותכם, אם ירצה אללה...¹⁶²

זו אינה דוגמה בודדת. ההסתה היא בבחינת אסטרטגיה מכוונת. ההנהגה הפלשתינית משבחת ומהללת את התמסרותם של הילדים למטרה הקדושה של הרג ישראלים. להלן קטע מתוך שיר ששרה ילדה בת 7:

גמרתי להתאמן בהפעלת תת-מקלע "השיבה". אימנתי את חברי – ילדים ונוער. נשבענו לנקום את דמם של חברינו שנרצחו ונפצעו.¹⁶³

הם מארגנים מחנות קיץ המוקדשים לשנאה, ומשדרים תוכניות טלוויזיה המפארות את המחבלים המתאבדים. בפרסומת בטלוויזיה, למשל, שָׁר צעיר שמשותף במחנה בחאן יונס:

באתי אליכם עם חרב ביד. נגרש אותם [את היהודים] לים. יומכם קרב, כובשים, אז נחסל חשבונות. נעשה זאת בעזרת אבנים וכדורים!

הפלשתינים גם עומדים בראש חזית מכחישי השואה:

כשהחלו הנאצים לרדוף את היהודים, החלה הרוח נושבת לטובתם. היטלר בעצם חשף את המזימה היהודית... היהודים רקחו סיפורי זוועה על תאי גזים בהם השתמש היטלר, לטענתם, על מנת לשרוף אותם בעודם חיים... האמת היא שרדיפות שכאלה הן בדיה מרושעת של היהודים. זוהי עלילה שהם כינו "שואה" על מנת לעורר אהדה... גם אם הסתערותו של היטלר הקלה על רדיפת יהודים, בסופו של דבר היהודים בוודאי יצאו נשכרים מכל העניין...¹⁶⁴

בהביאו את ההסתה לרמות שטרם ידעה קודם לכן, האשים ערפאת את כוחות הכיבוש הישראלי לא רק בהריגת ילדים פלשתינים, אלא גם ש"הם מתעללים בגופותיהם ומוציאים מתוכם איברים חיוניים על מנת להשתמש בהם כחלקי חילוף".¹⁶⁵

השנאה היא לעתים קרובות הנושא המרכזי בדרשות המשודרות בטלוויזיה הרשמית של הרשות:

אלה תיאר אותם [את היהודים] בספרו כמאופיינים ביהירות, התנשאות, פראות ובוגדנות... רמאים וערמומיים... בגלל כל אלה הפך אותם אלה לקופים ולחזירים. הם מוליכי שולל, ערמומיים, עוסקים בטרור אידיאולוגי... הם אויבי המקוללים של אלה; קללה אחר קללה תנחת עליהם, עד יום הדין. התנהגותם של היהודים, שהם מקנים לילדיהם, היתה ועודה מושחתת: תמדנים היו ותמדנים נשארו. רוצחים הממשיכים לרצוח. בוגדים הממשיכים לבגוד. שפכו דם וממשיכים לשפוך... למוסלמים, על כן, יש תפקיד מיוחד לענות את היהודים... נילחם בהם מלחמת ג'יהאד... עתידם של היהודים נחרץ, סופם מר. אלה לא ישיבם לחיים עד יום הדין, ואז יעונו בעינויים אכזריים.¹⁶⁶

במהלך ספטמבר 2004 שידרה הטלוויזיה הרשמית של הרשות הפלשתינית דרשות שהטיפו לרצח-עם של היהודים. שני דרשנים התייחסו למסורת האיסלאמית לגבי המאורעות שהתרחשותם הנה תנאי מוקדם להתגשמות "השעה", קץ הקצים. על פי המסורת "השעה" לא תגיע עד אשר יילחמו המוסלמים ביהודים ויהרגו אותם. בלי השמדת היהודים, אפוא, לא תגיע שעת אחרית הימים.¹⁶⁷

בדרשה ב-10 בספטמבר הצהיר הדרשן שייח' איברהים מדיראס כי כולם שונאים את היהודים ההורסים את הכול. לפיכך, כולם רוצים לנקום ביהודים עד השמדתם:

הנביא אמר: "התחייה לא תתרחש עד שהמוסלמים יילחמו ביהודים, והמוסלמים יהרגו אותם. המוסלמים יהרגו את היהודים, יצהלו, יצהלו לאור ניצחוננו של אלה. המוסלמים יהרגו את היהודים והוא יתחבא".¹⁶⁸

כעבור יומיים, ב-12 בספטמבר, ציטט הדרשן ד"ר מוחמד איברהים מעדי את החדית'¹⁶ המיוחס למוחמד, שם הוא מבטא את רצון אלה כי המוסלמים יהרגו יהודים לפני "השעה", עת תתרחש התחייה.

אנחנו מנהלים מלחמה אכזרית נגד האחים של הקופים ושל החזירים, היהודים ובני ציון. היהודים יילחמו בך ואתה תשעבד אותם. עד שהיהודי יעמוד מאחורי העץ והסלע, והעץ והסלע יקראו בקול גדול ויאמרו: "הוי מוסלם, הנה יהודי מאחורי. בוא והרוג אותו".¹⁷⁰

עם מאמצים נמרצים וברבריים שכאלה להטיף לשנאה ולחנך לרצח – היש תקווה כלשהי לפיוס?

אסטרטגיית המו"מ של הצדדים

האסטרטגיה של ערפאת

האלוף עמוס גלעד, שהיה מתאם הפעולות בשטחים מטעם משרד הביטחון, הציג את האסטרטגיה של ערפאת כפי שהוא תופס אותה:

1. ערפאת אינו מוותר על זכות השיבה, ולפיכך הוא נחוש בדעתו לתבוע שבמסגרת כל הסכם שלום, על ישראל לקלוט לשטחה כ-300,000 פלשתינים.

2. המדינה הפלשתינית העצמאית חייבת להיות חופשית לקלוט למעלה מחצי מיליון פלשתינים.

3. בטווח הארוך שואף ערפאת לשלב את הפלשתינים הללו עם 3.2 מיליון הפלשתינים החיים ביהודה, שומרון ועזה, ועם 3.2 מיליון הפלשתינים היושבים בירדן, ליצירת רוב פלשתיני מוחץ בין הים התיכון למדבר העיראקי. תוצאת המהלך של ערפאת היא ישות פוליטית שתדחק הן את ישראל והן את ירדן.

זהו חלומו של ערפאת, אם לא האובססיה שלו. שיחות קמפ-דייוויד נכשלו בעיקר בשל העובדה שערפאת לא יכול היה לוותר על חלום זה. לפי גלעד, ייתכן שערפאת מאבד כוח בשטחי הרשות, אך בשל נאמנותו למטרה הפלשתינית, הוא עדיין נחשב למנהיג על-לאומי ולאומי רב-עוצמה. הוא נחוש בדעתו שבעוד 30 עד 50 שנה תהיה כאן מדינה פאן-פלשתינית גדולה שתתפוס את מקומן של ישראל ושל ממלכת ירדן. במסגרת זמן זו יכריע הגורם הדמוגרפי, וישראל תאבד את הרוב היהודי.

בנאום המאבק, ובעקבותיו צמצום תפקידה של ארה"ב במו"מ הרב-צדדי, הוא עוד אחד מהיעדים האסטרטגיים של ערפאת. אי לכך שואף ערפאת להתערבות האו"ם, מדינות אירופה והעולם המוסלמי למען הפלשתינים.¹⁷¹

ישנן עדויות לכך שערפאת טרם נטש את "אסטרטגיית השלבים" שאומצה על ידי אש"פ בקונגרס הפלשתיני הלאומי בשנת 1974. "אסטרטגיית השלבים" תומכת בשחרור פלשתין בשני שלבים. התוכנית גורסת שיש לשחרר כל שעל מאדמת פלשתין אשר ניתן להשיג באמצעות מו"מ פוליטי עם ישראל, ואז להמשיך את המאבק

מתוך השטחים הללו על מנת לשחרר את "פלשתין הכבושה" כולה. על מנת להגשים חלום זה משתף ערפאת פעולה עם מדינות ערביות אחרות.

תסמונת הקורבן הפלשתיני

הפלשתינים תופסים את ישראל כמדינה חזקה, כוחנית, הנחושה לשמר את שליטתה על השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. מנקודת ראותם, הם חייבים להתמודד עם "מנטליות של כיבוש ושליטה אשר השתררה בצד הישראלי".

קליין-הלוי, מי שחקר לעומק את הסיבות שהביאו לקריסתה של פסגת קמפ-דייוויד, הגיע למסקנה כי:

כבר מתחילה ניכרה אסימטריה בתהליך עשיית השלום בין הפלשתינים לישראלים. הפער בין העוצמה הישראלית לבין החולשה הפלשתינית תורגם לתהליך פוליטי הדורש ויתורים ניכרים מצדה של ישראל – הפיכים רק באמצעות מלחמה – בתמורה להבטחה של שלום מצדם של הפלשתינים: בעיקרו של דבר, שטחים תמורת מילים. אך האסימטריה העמוקה ביותר היא הפסיכולוגית, קרי: אסימטריה של רחמים, או ליתר דיוק של רחמים עצמיים. הפלשתינים, כמפסידנים, ממשיכים לראות עצמם כקורבנות, ללא נטילת אשמה על חלקם בהנצחת הסכסוך וללא נטילת אחריות וחלק בתהליך ובסיומו; לאמיתו של דבר, עבור פלשתינים רבים המלחמה אינה על גבולות, אלא על צדק מוחלט, בחזקת קרב הניטש בין הטוב לרע.¹⁷²

מן הזווית הפלשתינית, הם הקורבנות ואי לכך לא ניתן לבוא אליהם בדרישות. כל ניסיון לעשות זאת נתפס כ"גִּבְת דעת"; הנטל שבלקחת סיכונים נופל כולו על כתפיה של ישראל – החובה לבצע ויתורים חלה על ישראל בלבד. לפלשתינים, כקורבנות, אין חובות, והם אינם נושאים באחריות כלשהי. כפי שניתן לראות, עמדות המו"מ הפלשתיניות משקפות בבירור את תפיסת חוסר האיזון בכוחם של שני הצדדים – בעבר, בהווה ובעתיד. גם אבו מאזן, הנחשב לפלשתיני מתון ולאחד מבכירי הנושאים והנותנים, תומך באותן דעות. כשנשאל מדוע הפלשתינים לא נענו לבקשתו של בן-עמי לגלות יותר גמישות בקמפ-דייוויד, זעם אבו מאזן על עצם השאלה:

אני לא מבין למה הוא מתכוון כשהוא אומר "יותר גמישות"! כשוויתרנו על החלטת החלוקה [1947] וקיבלנו את החלטה 242 – האם זאת לא היתה גמישות!! ויתרנו על חצי מהאדמות שניתנו לנו בהחלטת החלוקה...

אנחנו מוכנים לנהל מו"מ, להיפגש, לשוחח. אבל כשאנו מבקשים מהם לוותר, הם מסרבים. אנחנו הרחקנו לכת בויתורינו.¹⁷³

לכודים בהזיית "שלום עכשיו"

אידיאולוגיית "שלום עכשיו" מבוססת על האמונה שכניעה לדרישות הפלשתיניות תוביל לשלום – עכשיו. אידיאולוגיה זו נגועה בצרות-ראייה קיצונית, כי "שלום עכשיו" מתמקד רק ב"כאן ובעכשיו", ורק בעובדות התואמות את אידיאולוגיית השלום. הקנאות לאידיאולוגיה זו חיזקה את הנטייה להפחית ממשמעותה של המציאות העומדת בסתירה לאידיאולוגיה, או להתעלם ממנה לחלוטין. לאידיאולוגיה זו אין מימד של עתיד, אין השלכות, אין תוצאות. האפשרות שקיים סיכון אמיתי ומוחשי שהשלום המושג באמצעות ויתורים מניח את היסודות לפרוץ מלחמה בעתיד, לא עולה בדעתם של המחזיקים באידיאולוגיית "שלום עכשיו".

מבט לעבר העתיד

במהלך כתיבת דברים אלה נמשכת האינתיפאדה בה פתחה הרש"פ נגד ישראל. מאז פרצה בשנת 2000 נרצחו למעלה מ-1,200 ישראלים; למעלה מ-1,500 מאז חתם רבין על הסכמי אוסלו. אלפים נפצעו וחייהם נהרסו. ישראל ממשיכה במאמצייה להשגת שלום, אך תנאיו של אותו שלום לוטים בערפל.

בהביטנו לעתיד, היה סביר להניח כי למשפט המפתח הבא, המופיע במכתב של ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק, תהיה השפעה על המו"מ העתידי:

אחת מאבני היסוד של המו"מ היתה העיקרון לפיו "שום דבר אינו מוסכם עד שהכול מוסכם", עיקרון שהתקבל על דעת שני הצדדים.

אולם עיון חטוף במהלך השיחות בין ישראל והפלשתינים מגלה חיש מהר כי העיקרון שהצדדים יכולים לחזור בהם בכל עת נדחק לתהום הנשייה. הביטול, בדיעבד, של עיקרון זה, מעורר חששות שמא כל מו"מ ישראלי-פלשתיני עתידי יתאפיין בויתורים ישראליים אינסופיים, ללא הדדיות פלשתינית.

העמדה הישראלית כלפי הקמת מדינה פלשתינית משקפת יותר מכל את כברת הדרך שעברו השיחות בין ישראל והרש"פ מאז 1993. ראש הממשלה יצחק רבין, בשעה שחתם על הסכמי אוסלו ב-1993, דחה

באופן נחרץ את אפשרות הקמתה של מדינה פלשתינית. מאז השתנה לחלוטין הקונצנזוס הישראלי, בשל הנסיגה המתמדת מן הקווים האדומים. וכך זזה הקשת הפוליטית כולה שמאלה, עד כי תמיכה בהקמת מדינה פלשתינית הפכה לנחלת הכלל, לרבות הימין הישראלי.

לסיכום, מנהלי המו"מ על עתידה של ישראל, שישבו בעתיד סביב שולחן אחד עם הפלשתינים, חייבים לחרוט על לוח לבם את הערכותיהם של ראש הממשלה לשעבר ברק ושל שר החוץ לשעבר בן-עמי לגבי ערפאת ואש"פ. רק אם יזכרו את תמרוניו ואת תחבולותיו של ערפאת, יצליחו לחמוק ממלכודות.

האם קץ הסכסוך באופק?

ישראל שואפת לשלום עם שכניה הערבים בכלל, ועם הפלשתינים בפרט. תהליך אוסלו הצטיין באינסוף מפגשים, שיחות, דיבורים וגם פסגות, ברם אפילו בעיה בסיסית אחת לא באה לידי פתרון. אחד המכשולים היותר קשים, מנקודת ראות ישראלית, הוא האסטרטגיה הדו-מגמתית של הפלשתינים: מחד, הם רואים עצמם כקורבן המשוחרר מכל אחריות למצבו ולמעשיו בעבר ובהווה. אי לכך, לא חלה עליהם כל חובה להתפשר או לוותר בנושא כלשהו. חובת הוויתורים חלה על מדינת ישראל בלבד.

מאידך, רבים מן המנהיגים הפלשתינים, ובמיוחד יאסר ערפאת, אינם בוחלים בשום אמצעי להשיג את מטרתם העיקרית – הקמת מדינה פלשתינית שבירתה ירושלים. יתרה מזו, אין הם רואים כל סתירה בין תמיכתם ב"אופק מדיני" לבין חלומם על פלשתינ המשתרעת מהים התיכון עד לנהר הירדן.

בן-עמי מצביע בספרו על הסיבות לכישלונן של שיחות קמפ-דייוויד:

קמפ-דייוויד לא נכשלה, אפוא, בגלל טריטוריה, ובגלל הסיפורים על מדינת "בנטוסטנים" שכביכול הוצעה לפלשתינים. הפסגה נפלה קורבן לשלושה מיתוסים מכוננים רבי-עוצמה, שההנהגה הפלשתינית לא היתה מוכנה להתפשר עליהם: התנגדות לעצם הזכות המוסרית לקיומה של מדינה יהודית; אתוס הפליטות; ופונדמנטליזם איסלאמי שעיקרו פסילה של כל טענה או זכות היסטורית יהודית על המקומות הקדושים. לא "סיום הכיבוש" היה הבעיה.¹⁷⁴

מָהֵם, אִם כֵּן, הַסִּיכּוּיִים שִׁי"הֶאֱוֶפֶק הַמְדִינִי" יִבִּיא לַקֶּץ הַסִּכּוּךְ?

הגורמים שהובילו לכישלון תהליך אוסלו

במבט לאחור התברר כי האסטרטגיות שנחשבו מבריקות במהלך המו"מ שקדם להסכם אוסלו, החשאיות וה"התקדמות בשלבים", היוו דווקא גורמים מסייעים לכישלון התהליך, לצד השעיית חוקי הדמוקרטיה, העדרה של מנהיגות אחראית וכשרו המניפולטיבי המבריק של ערפאת. ליקויי המו"מ הולידו הסכם פגום שעורר ציפיות שאי אפשר היה לממש אותן. האכזבות והתסכולים הבלתי נמנעים הפכו את הסכם אוסלו לכישלון שניתן לחזות מראש.

א. חשאיות השיחות

כתוצאה מהחשאיות שאפפה את המו"מ:

- איש מבין הנושאים והנותנים, לרבות ראש הממשלה רבין וראש הצוות הישראלי אורי סביר, לא התייעץ עם מומחים לנושאים שנדונו. לפיכך לא היו בידם הכלים והידע להעריך את משמעות והשלכות הוויתורים של ישראל.
- לא נעשתה הערכה אובייקטיבית של תהליך המו"מ עצמו; רק המעורבים בתהליך עצמם השתתפו במפגשי ההערכה.
- לא היתה כל בקרה על מנהלי המו"מ. במהלך השיחות הישראלים נטשו את הכללים שהם עצמם הציבו, ובעיקר בכל הקשור ליכולתם לחזור בהם מהצעות גישוש. כתוצאה מכך לא היה שום מנגנון פיקוח שיבלום את הסחף בעמדותיה של מדינת ישראל.

ב. ההתקדמות בשלבים:

- ישראל בזוזה, בשלבים המוקדמים של המו"מ, קלפי מיקוח שהיו חיוניים לשלב ההסדר הסופי.
- הנושאים השנויים במחלוקת – ירושלים ו"זכות השיבה", נדחו לשלב ההסדר הסופי. לאחר הפריסה מחדש ב-95% מהשטחים, הציגו הפלשתינים את דרישותיהם הבלתי מתפשרות. סירובה של ישראל להיכנע היה אחד הגורמים שהובילו לפרוץ האינתיפאדה.

ג. השעיית התהליך הדמוקרטי:

- ניהול מו"מ עם ארגון טרור, בניגוד לחוק הישראלי.
- הפרות החוק הישראלי, כגון:

- סעיף 11ב' בחוק המינהל הקובע שלגוף שלטוני במדינת ישראל אין זכות חוקית לוותר לטובת ישות זרה כלשהי על שטחים במדינה הנמצאים דה-פקטו בתחום שיפוטה;
- חוק יסוד: ירושלים, בירת ישראל;
- חוק יסוד: שטחה של ישראל.
- מניעת דיון בכנסת על הסכם אוסלו על ידי הפיכת ההצבעה על ההסכם להצבעת אי-אמון בראש הממשלה.
- שלילת זכותם הדמוקרטית והלגיטימית של המתנגדים להסכם להביע את התנגדותם באופן חופשי על כל במה. במקום זאת הושמרו המתנגדים נמרצות ונדחקו לשוליים.

ד. העדר מנהיגות אחראית:

- הכפפת ביטחונה של מדינת ישראל לאידיאולוגיית השלום היתה בבחינת בגידה באחריות ממשלת ישראל לרווחת מדינת ישראל ואזרחיה.
- ערפול וטשטוש ההפרות של אש"פ, לרבות פעולות הטרור.
- התחמקות מנשיאה באחריות לתוצאות החתימה על הסכמי אוסלו.
- פריצת כל קוויה האדומים של ישראל במו"מ עם הפלשתינים, לרבות "זכות השיבה".

ה. רדיפה אובססיבית אחרי הסכם

הלהיטות להשיג הסכם הניעה את מנהלי המו"מ הישראליים באוסלו לקבוע תאריכי-יעד סופיים, וכך חשפו את עצמם למניפולציות של הצוות הפלשתיני. חולשה זו התבטאה, בין היתר, באי-עמידה בתנאי הסף שנקבעו בבסיס המו"מ, ובנטישת עמדות, עקרונות וקווים אדומים שהיו נכסי צאן ברזל של המדיניות הישראלית.

כישלוננו זה של הצוות הישראלי טבע את חותמו על כל תהליך המו"מ עד לגסיסתו עם קריסת שיחות טאבה בינואר 2001. וכך, התופעה הבולטת ביותר ביחסים בין ישראל לפלשתינים לאורך תהליך אוסלו היתה הרדיפה הנואשת של ממשלת ישראל אחרי הסכמים. אובססיביות יתר זו הולידה נטייה עקבית, לאורך המו"מ, להיכנע לדרישות הפלשתינים. מנהיגיה של מדינת ישראל היו לכודים

באשליה, או הזיה, כאילו הסכם שלום פירושו שלום, ומכאן ש"תהליך שלום" ו"הסכם שלום" הם תחליפים לשלום עצמו.

ו. הסתנוורות מיאסר ערפאת

הצוות הישראלי שהופקד על המו"מ באוסלו היה מוכה עיוורון ביחס לאופיו וכוונותיו של יאסר ערפאת. לאורך התהליך התגלה ערפאת כמנהל מו"מ ומניפולטור מבריק, שהצטיין במיוחד ב-:

- **עמידה איתנה על עקרונות** – אש"פ חרט את דרישותיו באבן ולא זז מהן מאז יזמה ישראל את המו"מ באוסלו בינואר 1993. ישראל, לעומת זאת, נסוגה וויתרה על כל נושא שעלה במהלך המו"מ הישראלי-פלשתיני, החל מהסכם אוסלו עצמו. בולטים במיוחד הוויתורים שהציע ראש הממשלה לשעבר ברק לערפאת, שעלו על 100% מהשטחים, לעומת הוויתור של ערפאת על 2.34%.
- **העכמה על הישראלים** – ערפאת היטיב לגבור על הישראלים בחוש התזמון המופלא שלו. הוא תמיד ידע מתי להציג דרישות חדשות – בדיוק ברגע שהעריך כי לישראלים אין ברירה אלא להיכנע.

השאיפה לשלום

אי אפשר להאשים את היהודים שהם אויבי השלום. התורה טבעה את מושג השלום, העלתה אותו על נס, והביאה לעולם את הכמיהה לשלום עולמי.

אמר הקב"ה: התורה כולה שלום ולמי אני נותנה, לאומה שהיא אוהבת שלום (פסיקתא דרב כהנה).

אין הספר הנוכחי שולל "עשיית שלום" – הוא חושף את הסכנות הטמונות ברדיפה אחר "שלום עכשיו" תוך התעלמות מן המחיר הכרוך בכניעה לתביעות המסכנות את שלומה של מדינת ישראל. המחברת אינה מתנגדת לשלום – היא מגנה את היפוך התפקידים בין ישראל והפלשתינים, כשהאחרונים שולטים ללא מצרים על המו"מ תוך הכפפת האינטרסים הישראליים לשאיפות הפלשתיניות.

ההשקעה של מדינת ישראל בתהליך השלום הניבה באושים ולא פירות שלום. ההסכמים לא פתרו את הבעיות האמיתיות שבבסיס הקונפליקט הישראלי-פלשתיני: שלמותה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי, ביטחון לאזרחי ישראל והגנה מפני טרור פיזי וטרור

מילולי, ביטול "זכות השיבה" והבטחת אחדותה ושלמותה של ירושלים תחת ריבונות ישראל. תחת זאת יצר תהליך אוסלו בעיות חדשות, הן בזירה הישראלית והן בזירה הבינלאומית, שממשלות ישראל, המתחלפות תדיר מאז 1993, אינן מסוגלות להתמודד עמן.

התפכחות מהזיית השלום

מדינת ישראל חייבת להמציא את עצמה מחדש כמעוז הביטחון וכחומה בצורה בפני שחיקת זכויותיהם של אזרחי ישראל, ובמיוחד זכות ההגדרה העצמית של היהודים.

היום ברור לכולם, בעיקר מאז פרוץ האינתיפאדה בספטמבר 2000, שהשלום הוא אשליה. התוכניות החדשות ליישוב הסכסוך הישראלי-פלשתיני: "מפת-הדרכים", הסכם ז'נבה ו"ההתנתקות" – כולן מדברות על הסדר קבע, לא על שלום. ממשלת ישראל צריכה להעמיד דאגתה לאזרחי המדינה בראש מעייניה. ה"אופק המדיני" ו"תהליך השלום" צריכים להיות כפופים לאינטרסים לאומיים, כאשר לשיקומה של המדינה ולהחזרת האמון של אזרחיה בהגינותם וביציבותם של מנהיגיה, מוקנית העדיפות הגבוהה ביותר.

פרק 12

שלל תוכניות לפתרון העימות במזרח התיכון הערכה מחדש של אוסלו לאור מפת-הדרכים

ב-30 באפריל 2003, פרסמה מחלקת המדינה של ארצות הברית את פרטי "מפת-הדרכים לפתרון קבע של הסכסוך הישראלי-פלשתיני על ידי הקמת שתי מדינות". מפת-הדרכים כוללת שלושה שלבים שבסיומם יושג פתרון סופי וכולל לסכסוך הישראלי-פלשתיני. התוכנית קובעת שיישום מפת-הדרכים יתבצע בחסות "הקוורטט" – ארצות הברית, האיחוד האירופי, האו"ם ורוסיה, כש"רביעייה" זו הוענקה סמכות שיפוטית מוחלטת להוציאה אל הפועל.

נאומו של הנשיא בוש בפתיחת העצרת הכללית של האו"ם בספטמבר 2004, שיקף את חוסר החשיבות של המלחמה בטרור. בביקורת חסרת תקדים קרא הנשיא לישראל להפסיק את ההשפלה היומיומית של העם הפלשתיני. הוא גם תבע מישראל להקפיא התנחלויות, לפרק התנחלויות בלתי חוקיות ולהימנע מכל פעולה שתפגע במו"מ הסופי.

לא היה שום אזכור לכך שהבדיקות במחסומים באות למנוע פיגועי טרור נגד אזרחי ישראל. לא היתה בנאומו ביקורת על הרשות הפלשתינית, וגם לא היתה קריאה להילחם בטרור. בוש הסתפק במחזור אותן הדרישות המופנות לרשות הפלשתינית מאז הצהרת אוסלו: הערבים צריכים להפסיק את ההסתה בתקשורת, לחדול מסיוע ומימון הטרור ולבסס יחסים נורמליים עם ישראל.

מפת-הדרכים למדינה פלשתינית

אף שהכותרת של מפת-הדרכים היא "מפת-הדרכים לפתרון קבע של הסכסוך הישראלי-פלשתיני על ידי הקמת שתי מדינות", ניתוח טקסטואלי של התוכנית חושף את העובדה שמפת-הדרכים אינה אלא מפת-דרכים להקמתה של מדינה פלשתינית.

סקירת המסמך מגלה שהוא מוקדש, רובו ככולו, להגשמת חלום המדינה הפלשתינית המתוקנת, הדמוקרטית והמשגשגת. פסקה אחר

פסקה מדגישה ומציינת את מחויבותו המוחלטת של הקוורטט למדינה פלשתינית.

לבד מאזכורים בודדים לגבי הסוגיות הביטחוניות, כמו מיגור הטרור וההסתה לטרור, מפת-הדרכים אינה אומרת מילה ביחס לשמירה על האינטרסים של מדינת ישראל. להפך, לא זו בלבד שאין דאגה למדינת ישראל, ישראל אף נדרשת להקריב את האינטרסים שלה לטובת המדינה הפלשתינית.

מפת-הדרכים מהללת בלשון צחה את התמורות שיחולו במהלך המטמורפוזה שתעבור הרשות הפלשתינית עד שתהפוך למדינה הפלשתינית הדמוקרטית שחווה הקוורטט. דגש מיוחד מושם על שיקום מנגנוני הביטחון הפלשתיניים ועל הרפורמה הפוליטית. הגשמת חלום המדינה הפלשתינית והעם הפלשתיני דורשת מיליארדי דולרים. לכן, על מנת להבטיח הגשמתם של יעדים אלה, מתחייב הקוורטט להשקיע הון בלתי מוגבל במדינה הפלשתינית, בנוסף למיליארדים שהועברו כבר בעבר, שחלק לא מבוטל מהם שימש למימון מלחמת הטרור נגד מדינת ישראל ואזרחיה.

הפלשתינים ייהנו מקרן השפע הזאת מבלי שיהיה עליהם להתחייב לדבר בתמורה. יש להדגיש שהמדינות התורמות אינן מלוות את הכספים לפלשתינים – הכסף יורעף על הפלשתינים מבלי שיהיה עליהם לשאת בעול חובות כלשהו.

לעומת זאת, על מנת לשכנע את ישראל להסכים למפה, ארצות הברית הבטיחה מענק בסדר גודל של מיליארד דולר, כשישראל מחויבת לנצל את החלק הארי לקניית מוצרים מחברות אמריקניות. את יתרת הסכום המובטח לישראל, בסדר גודל של 7 מיליארד דולר, ארה"ב תספק בצורת מתן ביטחונות להלוואות שישראל תשיג בשוק החופשי.

לישראל אין חלק בקרן השפע; רק חוב שילך וכביד על כלכלת ישראל, ושפירעונו אינו בר-הישג בעתיד הנראה לעין.

הנחות מופרכות בבסיס מפת-הדרכים

מפת-הדרכים שבה וחוזרת על אותן הנחות מוטעות שחרצו את דינם של הסכמי אוסלו לכישלון כבר מלכתחילה:

- הסכסוך הישראלי-פלשתיני הנו סכסוך טריטוריאלי, וככזה אין אלא למצוא גבול המקובל על שני הצדדים כדי לפותרו.

- הרשות הפלשתינית באמת מתכוונת להפסיק את האלימות והטרור.
- הבעיה העיקרית היא שלפלשתינים אין מדינה. ברגע שיבינו שמפת-הדרכים תוביל אותם למדינה, הם ייענו לתנאיה.
- ניתן ליישב בין קיומה של מדינת ישראל לבין הזכויות הלאומיות של הפלשתינים.
- ניתן ליישב בין דרישות הביטחון של ישראל לבין הדרישות הפלשתיניות שאינן פתוחות למשא ומתן.

יצירת מציאות מדומה : ישראל מאשרת את מפת-הדרכים

בהסתמך על דרישתה של ארצות הברית מה-23 במאי 2003 להתייחס להערותיה למסמך, הסכימה ישראל, ברוב של קול אחד, ב-26 במאי, לאשר את הצעדים שנקבעו במפת-הדרכים. אישורה של ממשלת ישראל היה מורכב משתי החלטות, ומרשימת "הערות" או "הסתייגויות" המהוות את הקווים האדומים של ישראל.

הסתייגויותיה העיקריות של ישראל

להלן הנושאים העיקריים אותם ציינה ישראל במסמך ההסתייגויות אשר הגישה לקוורטט:

1. לא תהיה התקדמות לשלב II מבלי שימולאו כל התנאים הבאים: פירוק ארגוני הטרור מנשקם ופירוק תשתיות הטרור; החרמת כלי נשק בלתי חוקיים; מאבק בטרור, באלימות ובהסתה.
2. ביצוע מלא כתנאי להתקדמות משלב לשלב.
3. צמיחתה של מנהיגות פלשתינית חדשה.
4. קביעת גבולות זמניים למדינה הפלשתינית.
5. הטלת הגבלות על ריבונות המדינה הפלשתינית בתחומים מסוימים – זו תהיה מדינה מפורזת, ללא כוחות צבא וגם ללא סמכות לכרות בריתות צבאיות. ישראל תקיים פיקוח על המרחב האווירי ועל מעבר אנשים וסחורות בגבולותיה.
6. התייחסות לזכות קיומה של ישראל כמדינה יהודית וויתור על "זכות השיבה".

7. סיומו של התהליך יוביל לקץ התביעות ולסופו של הסכסוך.

ב-20 בנובמבר 2003 הצביעה מועצת הביטחון של האו"ם פה אחד בעד אישור מפת-הדרכים, תוך השמטה מכוונת של 14 ההסתייגויות של ישראל. החלטה זו, כפי שנוסחה, שוללת ממדינת ישראל הריבונית כל חלק בתהליך קבלת ההחלטות שיכריע את גורלה.

לסיכום יש להדגיש שאישור מפת-הדרכים על ידי ממשלת ישראל מפר באופן בוטה את אחד הלאווים העיקריים של ראש הממשלה לשעבר יצחק רבין: איסור מוחלט על מעורבות בינלאומית בסכסוך הישראלי-פלשתיני.

חיסול ריבונותה של ישראל

אף שחזונו של הנשיא בוש קרא לעודד את תהליך הדמוקרטיזציה במזרח התיכון, מפת-הדרכים שלו מפרה את עיקרי יסודות הדמוקרטיה. כך מפת-הדרכים שְׁבֵה ומתייחסת למדינה פלשתינית דמוקרטית, אולם כוללת סעיפים הפוגעים בתהליך הדמוקרטי הישראלי.

מפת-הדרכים מעניקה לקוורטט סמכות משפטית כוללת ליישום התהליך, כשלמדינות החברות בו סמכות בלתי מוגבלת להפעלת פקחים מטעמן בישראל וברשות הפלשתינית. אלה יפקחו על התהליך ותהיה בידם סמכות מוחלטת להחליט אם הצדדים להסכם אכן עומדים בהתחייבויותיהם. ההתקדמות משלב לשלב תתבסס רק על שיקול הדעת של הקוורטט. מפת-הדרכים מעניקה לקוורטט את האחריות הבלעדית לבחון את ביצועי שני הצדדים ולהחליט אם התנאים להמשך התהליך מולאו על ידם. לגופו של עניין קובעת מפת-הדרכים:

הקוורטט יקיים פגישות על בסיס קבוע בדרגים הבכירים כדי להעריך את ביצועי הצדדים באשר ליישום התוכנית... הקוורטט ייפגש בקביעות בדרגים בכירים על מנת להעריך את ביצועי הצדדים בתהליך יישום התוכנית... ההתקדמות לשלב השני תתבסס על חוות הדעת של הקוורטט, שתתקבל פה אחד ושתכריע באם התנאים הבשילו להמשך, בהתחשב בביצועי שני הצדדים... [יהיה] תפקיד מקיף לקהילה הבינלאומית בפיקוח על השלב השני, בתמיכה פעילה, ממושכת וביצועית של הקוורטט.

פירוש הדבר הוא שמפת-הדרכים מסמיכה את הקוורטט להוות גוף שיפוטי עליון המופקד על כל צעד וצעד בתהליך יישום התוכנית. בעשותה כן מטילה בעצם מפת-הדרכים מגבלות על ריבונותה של

מדינת ישראל. היא שוללת ממדינת ישראל הריבונית את זכותה הדמוקרטית הבסיסית לקבל החלטות על סמך שלמות המדינה ורווחת אזרחיה. לא ממשלת ישראל ולא אזרחיה יחליטו מה טוב לישראל, אלא הקוורטט.

למעשה, כשאישרה את מפת-הדרכים, העבירה ישראל לקוורטט סמכות מלאה לניהול ענייניה המדיניים. נגזר מכך שכל החלטה שתקבל הממשלה תיבחן על פי קני-המידה של הקוורטט, ולא על פי רווחת המדינה או אזרחיה.

הקוורטט וכל המדינות המשתתפות בוועידות הבינלאומיות שבחסותו, ייטלו לידן, שלא כדין, סמכות עליונה על הנעשה בישראל. מפת-הדרכים מחיה מחדש אלפיים שנות גלות, ומחזירה את היהודים החיים במדינתם לסטטוס של יהודים חסרי אונים התלויים בזרים. ישראל תתגלגל לדמותו של "היהודי הגלותי", הנתון לחסדיהן של המדינות המממנות את הטרור הפלשתיני ומתחנפות למנהיגי הטרור. ובל נשכח שהן גם אותן המדינות האשמות בשואה, בין אם בפועל או בין אם מתוך אדישות ואי-מניעה.

שעה שהאנטישמיות מרקיעה שחקים וחוזרת להיות לגיטימית, מפת-הדרכים מסכנת את עצם קיומם של מדינת ישראל והיהודים החיים בה.

פסגת מפת-הדרכים בעקבה

על מנת להתניע את התוכנית התקיימה פגישת פסגה בעקבה, ב-4 ביוני 2003, בחסות ארה"ב. הפסגה היתה הצלחה אדירה עבור הנשיא בוש. הוא הצליח לחלץ משרון התחייבויות שלא היו עולות על דעתו של יצחק רבין ז"ל. בהסכימו למדינה פלשתינית חוקית ורציפה, שרון, בעצם, ויתר לפלשתינים כמעט על כל שטחי יהודה, שומרון ועזה. יתר על כן, שרון קבע שהתוויית הגבולות בין מדינת ישראל והמדינה הפלשתינית לא תיקח כלל בחשבון את ההתנחלויות היהודיות.

ההתחייבויות הישראליות בעקבה היוו תזוזה רדיקלית של קורות השער, הרבה מעבר לחזונו של רבין. הפלשתינים, להבדיל, לא ויתרו על מאומה. למעשה, הפסגה כלל לא דנה ולא התחשבה באינטרסים ובחששות של מדינת ישראל.

לעצם מהות הסכסוך: בעקבה ישראל הכירה בזכותם של הפלשתינים למדינה פלשתינית ללא שום הדדיות מהצד הפלשתיני.

יותר מזה, הנשיא בוש עצמו דחה את התנאי של הכרה הדדית על אף הפצרותיה של ישראל.

תמצית המפגש בבעקבה:

1. זכותם הלגיטימית של הפלשתינים למדינה פלשתינית הוכרה באופן רשמי; זכותם של היהודים למדינה יהודית לא הוכרה.
2. המלחמה בטרור נדחקה לשוליים

מאחורי הקלעים בעקבה

המהלך הבולט ביותר בעקבה היה תנועת המטוטלת האמריקנית מן הצד הישראלי אל הצד הפלשתיני. נאומו של ראש הממשלה הפלשתינית, אבו מאזן, הוכן בתיאום עם המשלחת האמריקנית. הנשיא בוש, בנאומו, שיבח את אבו מאזן ודחלאן, ראש השרות המסכל, והעמיד לרשותם את מרכז הבמה על מנת שיציגו את עמדתם. הוא הקשיב לכל אחד מהם בקשב רב ובהערצה. כלפי המשלחת הישראלית, לעומת זאת, הוא התייחס בחוסר סבלנות. הוא בקושי הקשיב לדבריהם, ואף קטע את דבריו של שר הביטחון מופז כל אימת שרצה להסביר את עמדתה של ישראל. הנשיא אף הוכיח בפרהסיה את ראש הממשלה שרון אשר הצהיר שהעברת כספים אל הרשות הפלשתינית תהיה מותנית בטיפול בטרור. הנשיא אז דחק בו: "זה הכסף שלהם, תן להם".¹⁷⁵

לאחר הפגישה, באופן מבשר רעות, מצטטים את בוש כאילו אמר ליועצת לביטחון לאומי קונדליסה רייס:

אני רואה שיש לנו בעיה עם שרון, אבל אני מחבב את הצעיר הזה [דחלאן], ואני חושב שראש הממשלה שלהם לא מסוגל לשקר. אני מקווה שהם יצליחו. אנחנו יכולים לעבוד איתם".¹⁷⁶

הסכמי אוסלו מול מפת-הדרכים

נהוג לומר שהדרך לגיהינום רצופה כוונות טובות. יישום מפת-הדרכים אכן מגלם אמרה זו. אין ספק שמפת-הדרכים היא ניצחון לפלשתינים, פָּרָס לטרור והישג חסר תקדים שהושג תודות לאי-הציות העקבי להתחייבויות שקיבלו על עצמם. הפלשתינים פתחו באינתיפאדה בספטמבר 2000, רצחו למעלה מ-1,200 ישראלים, ובתמורה מוצעת להם מדינה. בנוסף, הם הצליחו להגשים את

יעדיהם העיקריים: בנאום הסכסוך הישראלי-פלשתיני וסיכוי אמיתי לאלץ את ישראל לסגת, לפחות לגבולות 1967.

ב-24 ביוני 2002, הנשיא בוש הכריז על "חזון" המזרח התיכון שלו. אחד מעקרונותיו היה הצהרה חד-משמעית:

ארצות הברית לא תתמוך בהקמתה של מדינה פלשתינית עד אשר מנהיגיה יעשו הכול על מנת להילחם בטרור ולפרק את תשתיותיו.

בדרך למפת-הדרכים, הלך עיקרון מנחה זה לאיבוד, והושמט.

במורד המדרון החלקלק: מאוסלו למפת-הדרכים

הסכמי אוסלו נחתמו בטקס מרשים שנערך בבית הלבן בספטמבר 1993. עשר שנים תחת תהליך אוסלו וארבע שנות אינתיפאדה נגד ישראל ואזרחיה, מאשרים את התמוטטותו המוחלטת של תהליך אוסלו ואת פשיטת הרגל של האידיאולוגיה העומדת בבסיס הסכמי אוסלו.

מנסחי מפת-הדרכים תמכו באותן סברות מופרכות שהביאו להתמוטטות תהליך אוסלו. גרוע מזאת, בעוד הסכמי אוסלו הכילו מערכת בלמים ואיזונים, גם אם לא יושמו, מפת-הדרכים חסרה מנגנונים שכאלה.

הטבלה שלהלן מסכמת את ההבדלים העיקריים בין הסכמי אוסלו לבין מפת-הדרכים.

הסכמי אוסלו	ישום מפת הדרכים
היעד היה שלום ודו-קיום ישראלי-פלשתיני	היעד הוא הקמת מדינה פלשתינית
ראש הממשלה יצחק רבין עמד בתוקף כי: לא תקום מדינה פלשתינית ירושלים לא תחולק	מנוגד לכל שלושת עקרונותיו של רבין: הקמתה של מדינה פלשתינית חלוקת ירושלים
הרשות הפלשתינית תפורז	לא חלה שום מגבלה על כוחות ביטחון פלשתיניים

לא יהיה בְּנֵאוֹם של הסכסוך הישראלי-פלשתיני	בְּנֵאוֹם של הסכסוך הישראלי-פלשתיני
מו"מ ישיר, דו-צדדי ישראלי-פלשתיני	מו"מ רק בין מדינות הקוורטט, מבלי לשתף את מדינת ישראל.
הכרה הדדית בין ישראל לבין אש"פ. ראש הממשלה רבין ייחס חשיבות עליונה לשמירה על ישראל כמדינה יהודית, שעה שחתם על הסכמי אוסלו.	על ישראל להכיר ולסייע בהקמתה של מדינה פלשתינית. הרשות הפלשתינית פטורה מלהכיר בישראל כמדינה יהודית.
מנהיגות אש"פ זוכה לדריסת רגל ברצועת עזה ובגדה המערבית, אך לא לשליטה על טריטוריה.	אש"פ מקבל מדינה פלשתינית ריבונית.
משא ומתן דו-צדדי בין ישראל לבין הפלשתינים.	משא ומתן מתווך ונאכף על ידי הקוורטט. לישראל אין זכות לערער, להוסיף או לגרוע.
משא ומתן ישיר ועקיף בין ישראל לפלשתינים למרות תמרוני אש"פ לשלול את הלגיטימיות של מדינת ישראל. ישראל שולטת הן על תהליך המשא ומתן והן על הביצוע וקצב הביצוע.	הגשמת חלומה של ערפאת: בְּנֵאוֹם הסכסוך תיווך ופיקוח בינלאומי: הקוורטט ישפוט הן את התהליך והן את "הביצוע". אין לישראל כל חלק ביישום מפת-הדרכים, לא בפיקוח, לא בביצוע וגם לא בשיפוט טיב הביצוע.

<p>התקדמות בתהליך אוסלו היתה מותנית במשא ומתן קפדני, כשליקולים הביטחוניים משקל מכריע, ובסיומו ייחתם הסכם עם אש"פ (אם כי סעיפים "שוכפלו" מהסכם להסכם מפאת אי-ציות מצד הרשות הפלשתינית).</p>	<p>התקדמות נמדדת במונחי פריסה מחדש של כוחות ישראל והעברת סמכות לרשות הפלשתינית על השטחים ברצועת עזה ובגדה המערבית. הכחדת הטרור הפכה לסוגיה שולית בחשיבותה.</p>
<p>ישראל שמרה על סמכותה לשלוט על ולבקר את ההתקדמות ביישום הסכמי אוסלו. הפיקוח על תזמון הפריסות מחדש ועל היקפן היה נתון באופן בלעדי בידי מדינת ישראל.</p>	<p>הקוורטט אחראי על יישום התוכנית. הוא השופט והבורר הבלעדי בכל שלבי תהליך יישום מפת-הדרכים והתקדמותו.</p>
<p>הסכמי אוסלו לא מנעו יישוב יהודים ברצועת עזה ובגדה המערבית.</p>	<p>הקפאת הפעילות בהתנחלויות קיימות ופינוי התנחלויות ומאחזים שעלו על הקרקע מאז מרס 2001.</p>
<p>ויתוריה של ישראל היו הפיכים.</p>	<p>ויתוריה של ישראל בלתי הפיכים.</p>
<p>אופק שמטרתו להביא לקץ הסכסוך הישראלי-ערבי.</p>	<p>סוף הסכסוך עם הפלשתינים ועם העולם הערבי אינו מהווה גורם.</p>
<p>דרישה להדדיות, התקדמות מותנית בציות, בעיקר בדיכוי האלימות ובהפסקת ההסתה.</p>	<p>אין דרישה להדדיות. הפלשתינים יקבלו מדינה פלשתינית ריבונית ללא תנאי.</p>

בוריס שוסטף הצביע על כך שהסכמי אוסלו לא הבטיחו לפלשתינים שליטה ריבונית על שטחים, וגם לא הטילו מגבלות על ההתיישבות היהודית. הסכמי אוסלו אילצו את הפלשתינים לנהל משא ומתן ישיר עם ישראל, והוויתורים הישראליים היו הפיכים. יתר על כן, לישראל היתה שליטה מלאה על הפריסה החדשה של צה"ל, לרבות אפשרות הפסקתה בעתות משבר.¹⁷⁷

מפת-הדרכים "תיקנה טעויות" אלה, ושינתה את עקרונותיו ומטרותיו של הסכם אוסלו.

יתר על כן, מפת-הדרכים מהווה נסיגה משמעותית במעמדה ובחוסנה של מדינת ישראל ממספר היבטים. אדון בשניים מהם:

1. תבנית המו"מ הישראלי-פלשתיני

כפי שכבר צוין, תהליך אוסלו פתח עידן של שיחות ישירות דו-צדדיות בין ישראל לרשות הפלשתינית. השיחות על הסכם וואי החזיר את התבנית לשיחות רב-צדדיות, כשהמו"מ מתנהל בתיווך אמריקני. מפת-הדרכים יצרה תבנית חדשה לגמרי – שיחות ליישוב הסכסוך הישראלי-פלשתיני ללא מעורבות ישראלית או פלשתינית.

2. היפוך מעמד

בבסיס היוזמה של אוסלו ומה שעמד במוקד כל שלבי המו"מ, היתה הדאגה לצרכים הביטחוניים של מדינת ישראל, ובעיקר המלחמה בטרור. תוכנית מפת-הדרכים הפכה את היוצרות. עיקרה של התוכנית הוא הקמתה של מדינה פלשתינית מתוקנת, משגשגת ופורחת. חיסול הטרור נדחק לשוליים כנושא משני. האינטרסים של מדינת ישראל הוכפפו להקמת מדינה פלשתינית, כשישראל נתפסת כלא יותר מאשר מסייעת להגשמת מטרה זו.

מסקנות

מפת-הדרכים מונחית על ידי אותן הנחות מוטעות שליוו את תהליך אוסלו, אותה חשיבות עליונה להתקדמות בתהליך, אותה התעלמות משלומם של אזרחי ישראל. ההבדל היחיד הוא שעל פי הסכמי אוסלו ישראל פיקחה על קצב התקדמות התהליך וההסכמים היוו חומות מגן בפני סיכונים לקיומה של מדינת ישראל ולשלומם של אזרחיה. ואילו על פי מפת-הדרכים, דאגותיה הקיומיות של ישראל זוכות לחשיבות משנית. השיקול היחיד בעל החשיבות הוא אם יש "התקדמות" לקראת הקמתה של מדינה פלשתינית.

בראייה לאחור ניתן לומר שמעשי האיוולת של תהליך אוסלו היו הפיכים. הצוות הישראלי עשה מאמצים להיות קשוח ובלתי מתפשר במשא ומתן, אך נסוג בו בהדרגה. למרות זאת, ראיית התמונה הכללית מגלה שהאיוולת העיקרית טמונה ביישומם של ההסכמים, ולא בניסוחם.

כל זה השתנה בקמפ-דייוויד, כשראש הממשלה ברק נכנע ללחץ שהפעיל עליו הנשיא קלינטון, וזנח את קוויה האדומים של ישראל. ואחריו ראש הממשלה שרון, פוסע גם הוא באותו תוואי עצמו, ומתייחס להתקדמות בתהליך כאל תחליף להסדרים ברי-קיימא שיבטיחו את שלומה וביטחונה של מדינת ישראל.

מאוסלו לז'נבה: מהמחבת לאש

וויליאם שקספיר כתב, "כל העולם במה, ואנחנו רק שחקנים". אמרה זו מעולם לא היתה כה נכונה כבאותו מעמד בו הוצג הסכם ז'נבה לעולם כ"הסכם להסדר קבע" בין ישראל לבין הפלשתינים. כתב-העת טיים, בגיליון מה-4 בדצמבר 2003, כינה את המעמד "שלום ישראלי-פלשתיני היפותטי, מעין תיאטרון פוליטי קלאסי". הסכם ז'נבה, כפי שמסכימים כולם, אינו יותר מאשר מסמך וירטואלי בחסות פוליטיקאים שהובסו בקלפי. אפילו יוסי ביילין, הכוח שמאחורי ההסכם, הודה שהסכם ז'נבה אינו יותר מאשר מסמך וירטואלי. ולמרות זאת, העולם הריע לו והתייחס אליו כאל צעד קדימה.

שיא האבסורד היה טקס "החתימה" על המסמך הלא-רשמי בז'נבה שבשווייץ. אף שהיו מודעים לכך שהמסמך וירטואלי, עטה חבורת מפורסמים לעבר ז'נבה והתגודדה בטקס החתימה על הסכם שלא היה ולא נברא. שרת החוץ השווייצרית מישלן קלמי-ריי (Micheline Calmy-Rey) היללה אותו וכינתה אותו "אור באפלה"; המזכיר הכללי של האו"ם קופי ענאן שיבח את היוזמה "מסעירת הדמיון"; לך ואלנסה הצטרף לשמחה; ונלסון מנדלה תרם ברכות מעל סרט וידאו. האירוע זכה גם לברכתם של ביל קלינטון, טוני בלייר וז'אק שיראק. 58 נשיאים לשעבר, ראשי ממשלות ומנהיגי מדינות חתמו על מכתב תמיכה. נשיא ישראל, משה קצב, נפגש עם היוזמים הישראלים; ומזכיר המדינה פאוול, לא זו בלבד ששלח מכתב עידוד, אלא הזמין את העומדים בראש – יוסי ביילין ועבד רבו – להיפגש עמו.

בתוך כל ההמולה מסביב להסכם לא שמו לב, בין בשגגה או בין במזיד, שלא מדובר בהסכם שלום ישראלי-פלשתיני וגם לא בקץ הסכסוך. כל הוויתורים הנדרשים מישראל אליבא דהסכם זינבה הם למען השגת "הסדר קבע". יש לזכור כי יוזמי הסכמי אוסלו שאפו לשלום בין ישראל וכל מדינות ערב, בעוד ראש הממשלה לשעבר ברק חתר לקץ הסכסוך.

אי לכך, הסכם זינבה מהווה נסיגה בשאיפות ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי.

לכאורה, הטקס היה חזיון ראויה להצגת חזון השלום שאורגן על ידי מנהלי המשא ומתן הישראליים ושותפיהם הפלשתינים. אבל זה לא מנע מהפלשתינים ומנשיא ארצות הברית לשעבר גיימי קרטר להשחיר את פניה של ישראל. בכניעתם לאווירה, "לא שמעו" הדוברים הישראליים כאשר הנציגים הערבים כינו את ראש הממשלה שרון "פשיסט". הם גם לא שמעו את השירים שהנציגים הפלשתינים שרו בשבחם של לוחמיהם וקדושיהם, טרוריסטים שטבחו יותר מ-1,000 יהודים במהלך ארבע השנים האחרונות.

יוזמי הסכם זינבה טוענים כי ההסכם מבוסס על הפרמטרים של קלינטון, אולם עובדה היא כי ההסכם הנו בבחינת זינוק ענק לעבר העמדות הפלשתיניות – נטישת קווים אדומים מרכזיים ללא שמץ של ויתור מצדם של הפלשתינים.

הסכם זינבה : גלגול נשמתה של מפת-הדרכים

הסכם זינבה ומפת-הדרכים הם שני צדדים של אותו מטבע. מפת-הדרכים התוותה את הקווים המנחים ; הסכם זינבה מימש אותם :

1. המטרה הסופית אינה שלום אלא פתרון קבע.
2. אילוץ ישראל להסכים מראש להקמתה של מדינה פלשתינית בשליטת אש"פ, כשמיגור הטרור ודיכוי ארגוני הטרור כבר אינם בגדר תנאי מוקדם. למעשה, שני ההסכמים הופכים את הנסיגה הישראלית, ולא את הפסקת הטרור, לתנאי בל יעבור.
3. סירוס ריבונותה של ישראל באמצעות כפיית כוח בינלאומי משגיח/מפקח כאחראי הבלעדי, כבורר ופוסק לביצוע הסעיפים הכלולים בתוכנית.
4. הפרת מאזן הכוחות בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלשתינית. חוסר התייחסות לביטחונה של ישראל, כשהחלק

הארי מהדרישות המופנות כלפי הפלשתינים הנו ברמה הצהרתית בלבד.

5. הסתמכות על רצונם הטוב של הפלשתינים ללא דרישות חד-משמעיות לנקיטת צעדים או להפעלת מנגנונים שיבטיחו את ביטחונה של ישראל.

6. שלילת כל אפשרות להפסיק את התהליך במידה שהפלשתינים יתקיפו את ישראל.

פרק 13

להתנתק או לא להתנתק, זאת השאלה

בנאום שנשא בכנס הרצליה, בדצמבר 2003, אישר ראש הממשלה שרון לראשונה את מחויבותה של ממשלתו למפת-הדרכים. אולם הוא השמיט מנאומו את העובדה החשובה כי הסתייגויותיה של ישראל, שנועדו להגן על האינטרסים הקיומיים שלה, נדחו כולן, אחת לאחת, הן על ידי הקוורטט והן על ידי העצרת הכללית של האו"ם.

אחר כך עבר שרון לנושא המרכזי של הנאום: הצגת היוזמה החדשה שלו. בנאומו, ששיקף את התנתקותו מן המדיניות המסורתית של הליכוד, הציג שרון את הקווים המרכזיים של "תוכנית ההתנתקות", שמאפיינה הבולט הוא נסיגה חד-צדדית מרצועת עזה. על פי התוכנית, ה"התנתקות" מהפלשתינים תכלול פריסה מחדשת של כוחות צה"ל לאורך גבולות ביטחון חדשים, תוך כדי פינוי מוחלט של כל התושבים היהודיים בגוש קטיף. מטרת עקירת היישובים היהודיים הוצגה כצורך לצמצם ככל הניתן את מספר הישראלים שיחיו בלבה של אוכלוסייה פלשתינית.

מבחינת השלכותיה, התוכנית מעודדת את הפלשתינים להמשיך בהתקפות הטרור נגד ישראל. וכי למה לא? בזכות מתקפת הטרור הם זכו בויתורים ישראלים מבלי שתידרש מהם תמורה, ויתורים אשר ישמשו כעמדות הפתיחה שלהם בסיבוב הבא של המשא ומתן. כפי שהסבירה זאת העיתונאית אוולין גורדון:

...הנסיגה החד-צדדית לא זו בלבד שמבטיחה לפלשתינים הישגים לטווח קצר, באותה עת היא מבטיחה שאין שום סיכון של הפסדים בלתי הפיכים בטווח ארוך. נאומו של שרון מסתכם, אם כן, בהודעה על נכונותו לנסיגה תחת אש, ללא שום פיצוי.¹⁷⁸

בהציגו את תוכניתו הפנה שרון עורף לקונצנזוס מקיר לקיר הקובע כי שיטת השמאל, של ויתורים ללא גמול, הוכיחה עצמה ככישלון חרוץ.

מהלך זה מבטל את כל הישגיו של שרון מן השנים האחרונות בשכנוע העולם בכך שלישראל זכות לצפות לקץ הטרור בתמורה לנסיגה. עתה, כאשר אפילו שרון ויתר על דרישה זו, למה שהעולם יתמוך בה?

אכן, הלקח היחיד שהקהילה הבינלאומית יכולה להפיק מנסיגתו זו הוא ההפך: שעם מספיק לחץ, ניתן לאלץ את ישראל לוותר אפילו על קוויה האדומים החשובים ביותר, ללא שום ויתור פלשתיני בתמורה.¹⁷⁹

אין ספק שמסקנה זו תוביל ללחץ בינלאומי גובר על ישראל על מנת שזו תמשיך ותיסוג, מבלי שתחול שום הפוגה בטרור וללא שום מחוות הדדיות מצדם של הפלשתינים.

בנוסף לכך יש לדעת כי על אף "ההתנתקות", מחייבת התוכנית את ישראל להמשיך ולספק שירותים וסיוע לפלשתינים.

התגובה הערבית

המנהיגות הפלשתינית, לרבות ארגוני הטרור, הצהירו באופן שאינו משתמע לשני פנים כי תוכנית ההתנתקות של שרון היא ניצחון שהושג באמצעות המאבק המזוין. אין ספק שהתוכנית חיזקה את אמונתם של הפלשתינים בטרור כאסטרטגיה מועדפת למימוש דרישותיהם והשגת זכויותיהם.

תמיכת בוש בתוכנית שרון

תוכנית ההתנתקות הביאה לעולם תבנית חדשה של מו"מ ישראלי-פלשתיני: מו"מ של ישראל-ארה"ב, ללא פלשתינים. כל הדיונים והמו"מ סביב תוכנית ההתנתקות התנהלו רק בין ישראל והממשל האמריקני, כשנפקד מקומם של הפלשתינים אשר הוגדרו "לא פרטנר לשלום". ליתר דיוק ניתן לומר שההתנהלות סביב תוכנית ההתנתקות היתה ללא כל מו"מ, כשתפקידה של ארה"ב הצטמצם למתן תמיכה והבטחות לא מחייבות (non-binding).

בהתאם לתבנית חדשה זו, שרון יצא ב-13 באפריל 2004 לארצות הברית במטרה לקבל את אישורו של הנשיא בוש לתוכנית ההתנתקות. ב-14 באפריל, במסיבת עיתונאים, הציגו בוש ושרון חזית מאוחדת בתמיכתם בתוכנית, עובדה שהביאה את שרון לכנות את התחייבויותיו "ההיסטוריות" של הנשיא: "המכה הקשה ביותר שידעו הפלשתינים מאז 1948". סגן ראש הממשלה, אהוד אולמרט, הרחיק לכת אף יותר באומרו, "אינני מכיר שום ראש ממשלה ישראלי אחר שזכה להישגים היסטוריים שכאלה בפגישה בבית הלבן".

אולם הסתירות שנתגלעו בין נוסחותיהם של שרון ושל בוש היו משמעותיות, ובעיקר האופן בו הוצגו הדברים בפני הציבור הישראלי. ניתוח כן של דברי בוש ושל הדברים שכתב במכתבו, מראה שדברי שרון ואולמרט היו סילוף המציאות.

פליטים

בוש לא דחה את "זכות השיבה" של הפלשתינים למדינת ישראל, ונקט בלשון מעורפלת באומרו:

ברור שמסגרת מוסכמת, הוגנת, צודקת ומעשית לפתרון סוגיית הפליטים כחלק מהסדר הקבע, יהיה צורך למצוא באמצעות הקמתה של מדינה פלשתינית ויישובם של הפליטים הפלשתינים שם, במקום בישראל.

במילים אחרות, במסגרת המשא ומתן להסדר הקבע בין ישראל לפלשתינים, **ברור אך לא מובטח**, שהפליטים ייושבו במדינה הפלשתינית.

גבולות וגושי התנחלויות

למראית עין הכיר הנשיא בוש בגושי התיישבות ישראליים מסוימים, אולם, האמת היא שהוא התחמק מסוגיה זו. בוש רק ציין, בהצהרה מעורפלת ולא מחייבת, כי:

לאור המציאות החדשה בשטח, לרבות מרכזי אוכלוסייה ישראלית שכבר קיימים, **בלתי מציאותי** לצפות שהתוצאה של משא ומתן בדרך להסכם קבע תהיה חזרה מלאה ושלמה לגבולות הפסקת האש מ-1949... ניתן לצפות... לשינויים מוסכמים על שני הצדדים שישקפו מציאות זו.

כפי שניתן לראות, בוש דיבר במונחים של "מציאותי" ו-"בלתי מציאותי". לא ניתנה הבטחה שישראל תורשה להחזיק בגושי ההתנחלות הגדולים כגון מעלה אדומים, שכונותיה של ירושלים, גוש עציון ואריאל.

ראיה לכך היא התוכחה שספגה ישראל מארה"ב באוגוסט 2004 על תוכנית בניית מאות יחידות דיור במעלה אדומים.

ביטחון

המבוא לתוכנית מדגיש כי הרעיון העומד מאחוריה הוא העדר פרטנר פלשתיני עמו יכולה ישראל לנהל דו-שיח על שלום. למרות זאת, בוש הצהיר כי ארצות הברית והקהילייה הבינלאומית יאחדו כוחות, בברכתה של ישראל, לחזק את מעמדם ונחישותם של כוחות הביטחון הפלשתיניים על מנת להילחם בטרור, לפרוק טרוריסטים מנשקם ולמגר את תשתיות הטרור.

במילים אחרות, בוש קורא למאמץ בינלאומי, בשיתוף פעולה של ישראל, לחמש ולאמן את כוחות הביטחון הפלשתיניים, שאינם פרטנר לשלום וגם משתפים פעולה עם ארגוני הטרור בהתקפות טרור על ישראלים.

לסיכום, חלק הארי מהצהרתו של הנשיא בוש התמקד בחזון המדינה הפלשתינית ובהתחייבותה של ישראל לסגת מהתנחלויות. בוש הצליח להשיג את התחייבותה של ישראל לפתוח בתהליך היסטורי של נסיגה ופינוי של יישובים יהודיים על מנת ליצור תנאים הולמים להקמתה של מדינה פלשתינית בת-קיימא ורציפה. מנגד, הפלשתינים יזכו במדינה תמורת הצהרות בלתי מחייבות.

מסמוס "הישגיו של שרון"

כבר ב-15 באפריל, למחרת הפגישה "ההיסטורית", החל ממשל בוש לחזור בו מדברים שנאמרו. מזכיר המדינה קולין פאוול הכחיש ביום שלמחרת בתוקף את העובדה שהנשיא בוש הכיר בזכותה של ישראל להחזיק בגושי התנחלויות. הוא גם הצהיר כי "הנשיא לא הכריז על כך שלפלשתינים אין זכות שיבה". בנוסף, מחלקת המדינה הדגישה שלא חל שום שינוי מהותי במדיניותה של ארצות הברית, והנשיא רק חזר על דברים שנאמרו כבר על ידי רשויות ממשל קודמות. לגופו של עניין, בכירי הממשל רוקנו את הצהרת הנשיא מכל תוכן ומשמעות.

עדות נוספת לכך היא ההצהרה המשותפת, מ-3 במאי, של הקוורטט – ארצות הברית, האו"ם, רוסיה והאיחוד האירופי – שהבהירה כי ישראל "חייבת להביא לסיימו את הכיבוש הישראלי שהחל ב-1967". משמעות ההצהרה היא דרישה לנסיגה ישראלית מוחלטת לקווי טרום 1967.

עם כל זאת, ההתפתחות המעניינת ביותר היא דווקא תגובת העולם הערבי, שגינה בקול גדול את ממשל בוש הפרו-ישראלי, והביא את נשיא מצרים לטעון שעוצמת השנאה הערבית כלפי אמריקה מעולם

לא היתה חזקה יותר. ארצות הברית, שחששה לאבד את בעלי-בריתה הערבים, החלה לחזור בה באופן רשמי מן ההבטחות שניתנו לשרון.

בהופעה משותפת בפני העיתונות עם עבדאללה, מלך ירדן, הבטיח הנשיא בוש למלך ולעולם הערבי כי כל הסוגיות הקשורות להסדר הקבע יידונו בין הצדדים על פי החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338, ושארצות הברית לא תנקוט עמדה.

קווי הפסקת האש 1949

הפרט המתמיה ביותר בנאומו הרשמי של הנשיא בוש היה הרמיזה לקווי שביתת הנשק מ-1949 במקום ההתייחסות הרגילה לגבולות 1967. תחקירני האתר "תיק דְבִקָה" בדקו את הסכם שביתת הנשק מ-1949 על מנת למצוא את הסיבה, ומצאו כי:

הסכמי 1949... השאירו פתוחים או כאזורים מפורזים שטחים רחבים בעלי חשיבות אסטרטגית רבה מישראל של טרום 1967, לרבות הצטלבות הגבולות שבחמה – הגבולות שבין ישראל, ירדן וסוריה; בנגב הישראלי את אזור ניצנה שמדרום לרצועת עזה הגובל בסיני; ואת חציה המזרחי של הערבה הישראלית מצופר דרומית לים המלח ועד אילת בקצה הדרומי ביותר. העלאתם מחדש של חבלי ארץ נרחבים אלה לשולחן המשא ומתן תספק אמתלה למצרים וירדן לשוב ולפתוח את הסכמי השלום שלהן עם ישראל ולהציג תביעות חדשות לשטחים נוספים.¹⁸⁰

משאל הליכוד

כשחש שמפלגתו אינה תומכת בתוכניתו, שוכנע שרון להעמיד את תוכנית ההתנתקות החד-צדדית ואת ההתחייבות הנגזרת ממנה בדבר עקירת 7,500 יהודים מחבל עזה ומהתיישבויות בגדה המערבית, למשאל בקרב חברי מפלגתו. המשאל תוכנן להיערך שבועיים לאחר פגישתו המוצלחת של שרון עם הנשיא בוש, על מנת לקטוף את פירות "ההתחייבויות חסרות התקדים של בוש". שרון התחייב לכבד את תוצאות המשאל.

אכן, בראשית דרכה עלתה האסטרטגיה של שרון על נתיב הניצחון. ב-16 באפריל הראו סקרים שכ-49% תומכים בתוכנית ההתנתקות בעוד 38% מתנגדים לה. ואז קרה דבר חסר תקדים בהיסטוריה של מדינת ישראל – המתיישבים פתחו בפעולה מתואמת וביקרו באופן

אישי את כל אחד מחברי הליכוד על מנת לשכנעם להצביע נגד תוכניתו של שרון.

כ-100,000 יהודים זרמו לחבל עזה ביום העצמאות על מנת להפגין את הזדהותם עם המתנשבים. בכוונה או שלא בכוונה, החיילים קיבלו פקודה לסגור את הכניסות ליישובים היהודיים בגוש קטיף בסביבות השעה 12:30, ועשרות אלפי ישראלים נתקעו למשך שעות בכניסה לגוש קטיף. רק מעטים מתוך הקהל האדיר הזה, שהיה נחוש בדעתו להגיע למחוז חפצו, ויתרו ושבו לביתם.

הצלחת המתנגדים היתה אדירה. מיום ליום הצטמצם הפער בין התומכים לבין המתנגדים. בערב שקדם למשאל הראו הסקרים שלמתנגדים אף יש יתרון קל על התומכים, מה שהעלה את התקווה כי מסע ההסברה צלח. ב-2 במאי 2004, להפתעת כולם, זכו המתנגדים בניצחון גורף – 59.5% לעומת 39.5%.

אישור תוכנית ההתנתקות

ב-6 ביוני 2004, לאחר שרשרת אירועים ומהומה רבה, אישרה ממשלת ישראל את תוכנית ההתנתקות של שרון. (תאריך זה מעלה את זיכרון 6 ביוני 1967, שעה שכוחות צה"ל יצאו למלחמת הגנה בשלוש חזיתות – מלחמת ששת הימים.)

לכאורה, ממשלת ישראל אישרה גירסה מדוללת של ההסכם, אך למעשה, דבר לא השתנה, ונעשו בו שינויים קוסמטיים בלבד. תחבולה פוליטית זו, אופינית לתקופה, אפשרה לשרי הליכוד בנימין נתניהו, לימור לבנת וסילבן שלום להצביע בעד מבלי שיתבזו ומבלי להפסיד את כיסאותיהם בממשלת שרון.

העובדה שההצגה היתה פארסה ולא חלו שינויים בתוכנית, היתה גלויה לעין. בנאומו עם אישור התוכנית, אמר שרון:

תוכנית ההתנתקות יצאה לדרך. היום החליטה הממשלה שיש בכוונתה של ישראל לפנות את כל היישובים היהודיים בחבל עזה וכן ארבע התנחלויות בשומרון, עד סוף 2005.

יש לזכור כי התוכנית אושרה למרות המאמצים ההולכים וגוברים של ארגוני הטרור להשיג נשק מתקדם יותר. הערכה זו אומתה שעה שרשויות טורקיה תפסו והחרימו אוניה שהיתה בדרכה לעבר הרשות הפלשתינית ועל סיפונה שלל כלי נשק, טיל מונחה ומשגר, רקטות

וראשי נפץ. במסגרת המאבק סביב אישור התוכנית בממשלה, כלל לא התייחסו לאיום זה.

הסיכונים הגלומים בתוכנית ההתנתקות

באישור התוכנית, הקבינט התעלם מהסיכונים הטמונים בתוכנית

פגיעה במשק המים

ד"ר יוסף דרייזין, מנהל האגף לתכנון בנציבות המים, שיגר מכתב לנציב המים, שמעון טל, בו הוא קובע שניצול מקורות המים, כפי שמתכננים הפלשתינים, "יפגע אנושות במשק המים הישראלי בתחומי הגלבו, חרוד ובית שאן".

תוכניות המים הפלשתיניות מרחיקות לכת בכל מה שקשור לניצול המים הטבעיים, בעיקר מי אגן ההר. הם רואים במקור מים זה, בנוסף לחלקם במקורות הירדן, פוטנציאל ניצול עד כדי 700 מיליוני מטרים מעוקבים בשנה, כזכות המוקנית להם עם השליטה הנדרשת בשטח.¹⁸¹

דרייזין הזהיר שיישום תוכנית ההתנתקות יחייב השקעות ישראליות חדשות בפיתוח מקורות מים חלופיים והקמת מתקני התפלה נוספים, כדי לענות על צורכי המים של האוכלוסייה הישראלית לאחר ההתנתקות. עלות ההשקעה מוערכת בכ-9 מיליארדי ש"ח, בנוסף לכ-2 מיליארד ש"ח עלות שנתית.

משרד ראש הממשלה מסר בתגובתו כי צורכי המים מעולם לא נידונו, גם לא במסגרת הדיונים על תקציב ההתנתקות.

יוצא, אפוא, שעלות הפינוי המוערכת היא לפחות 5 מיליארד ש"ח ללא הוצאות הביטחון, ועוד כ-9 מיליארד לשיקום משק המים הישראלי.

בחזרה ל-1948

המצרים הביעו את הסכמתם להבטיח את ביטחונה של מדינת ישראל לאחר שזו תיסוג באופן מלא מרצועת עזה, אך לא לפני שישראל תקים "מעבר בטוח", פרוזדור המחבר בין רצועת עזה ליהודה ושומרון. ד"ר גיא בכור מהמרכז הבינתחומי בהרצליה הצביע על כך שפרוזדור שכזה הוא בבחינת הגשמת חלום ישן של

מצרים, שמאז ומתמיד רצתה לחזור לכיס פלוגיה, לא רחוק מקרית גת, שם נלכדו כוחות מצריים במהלך מלחמת העצמאות ב-1948.

תוכנית ההתנתקות של שרון מחזירה את מדינת ישראל לאמצע מלחמת העצמאות, ולסכנות שארבו לקיומה בעיצומה של המלחמה.

ביטול השגי מלחמת ששת הימים – בחזרה ל-5 ביוני 1967

במסגרת תוכנית ההתנתקות מתכנן שרון להקצות תפקיד מרכזי למצרים באבטחת גבולה הדרומי של ישראל לאחר הנסיגה. עם זאת, הסכם קמפ-דייוויד לא מאפשר נוכחות כבדה של כוחות ביטחון מצריים לאורך הגבול, ומתיר למצרים לפרוס שם רק יחידות משטרה. ההסכם מטיל מגבלות מחמירות על פריסת כוחות מצריים מזוינים ויחידות סיוור בסמוך לגבול הבינלאומי שבין ישראל למצרים. על מנת להתגבר על מכשול זה, יזם ראש הממשלה שרון שיחות עם מצרים במטרה לדון בתיקון סעיף מרכזי זה, כדי לאפשר את גיוסם של כוחות ביטחון מצריים לביצוע סיורים לאורך הגבול הבינלאומי. תיקון שכזה יאפשר לצבא מצרים ניידות בכל חצי האי סיני, ובכך יבוטל פירוז סיני. יתר על כן, ביטולו של סעיף זה יאפשר למצרים תנועה חופשית לאורך הגבול הדרומי, ובכך תוגבר יכולתה של מצרים להזיז כוחות לתוך ישראל, לכשתחפץ. יוזמתו של שרון משיבה את מצב ההיערכות הצבאית בגבול הדרומי של ישראל לקדמותו – לימים שקדמו למלחמת ששת הימים.¹⁸²

יש לציין כי מצרים וכוחות הצבא המצריים מתעלמים או משתפים פעולה עם המאמץ להבטיח זרימה אינסופית של נשק וארטילריה לרשות הפלשתינית ולארגוני הטרור.

אין כל ספק שקארין-A, אוניית הנשק שנשאה בבטנה טונות רבות של כלי נשק, לא יכלה לעבור במצרי טיראן ללא שיתוף פעולה מצד הרשויות המצריות.

אם נוסיף לזאת את הצעתו של שרון להזמין את הירדנים לפקח על הביטחון ביהודה ושומרון, הרי לפנינו תרחיש מפחיד. הפריסה מחדש של כוחות מצריים וירדניים מוחקת את ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים, ומחזירה אותנו לנקודת הזינוק – ל-5 ביוני 1967.

חיזבאללה עליך ישראל

לא בכדי מכונה תוכניתו של שרון "תוכנית ההתנתקות". מטרתה המוצהרת של התוכנית היא להתנתק מן האוכלוסייה הפלשתינית הצפופה ברצועת עזה, וכך להגביר את ביטחון מדינת ישראל ואזרחי ישראל. אולם, ראש הממשלה מוליך שולל את אזרחי ישראל. ההתנתקות מעזה יוצרת חלל ריק שבתוכו נכנס ומתבסס ארגון החיזבאללה.

ב-25 באוגוסט נורה הגנרל טארק אבו ראג'ב, סגנו של מפקד המודיעין הכללי של הרש"פ ברצועת עזה בידי פלשתינים אנשי ארגון החיזבאללה. ישיבתם קבע של פלשתינים אלה ברצועת עזה מאפשרת לחיזבאללה לשדרג את כלי הנשק המופנים כלפי יישובים בתוך הקו הירוק, לרבות נשק כבד. לא עוד קסאמים ופצמ"רים פרימיטיביים – יש לצפות שיגיעו לעזה טילי קרקע-קרקע בעלי עוצמה רבה יותר ודיוק רב יותר, בדומה לאלו הפרוסים לאורך גבול לבנון.

רק לאחרונה הגיעו לשטחים אמצעים שלא נראו שם בעבר. הברחות שבוצעו בחודשים האחרונים מסיני דרך הנגב לדרום הר חברון ומשם לשומרון כולו, בין השאר, גם כמה עשרות מטולי אר-פי-גי.¹⁸³

החיבור בין הפלשתינים לטרור האיראני-חיזבאללה ברצועת עזה, מסלים בכמה דרגות את האיום הצבאי על מדינת ישראל, לא רק מהצפון אלא גם מהדרום.

בעימות הישראלי-פלשתיני חלה תפנית מהותית, ההולכת ומתחדדת בחודשים האחרונים, ומאיימת להוביל את העימות למחוזות עקובים מדם וחסרי מוצא. לפתע התברר לצבא, כי חלק הארי מן הפיגועים נעשה בידי ארגוני טרור פלשתיניים המונעים על ידי כוחות חיצוניים – בעיקר חיזבאללה. יותר מ-75 אחוזים... מנוע הטרור שינה כתובת. הוא עבר מן המוקטעה לביירות. הארגון לופת את ישראל עכשיו בחצר האחורית ובחצר הקדמית שלה: בתוך הקו הירוק ובשטחים. זה כבר לא גבול לבנון. זה כבר פה.¹⁸⁴

הצהרותיו של שרון כי נדע להגיב על המשך פעולות הטרור התבררו כעורבא פרח. הצהרתו של ראש הממשלה כי אם תימשכנה הפגזות פצצות המרגמה והקסאמים לעבר יישובים יהודיים גם לאחר ביצוע תוכניתו המדינית – "נפגיז אותם חזרה", היא גִּנְבַת דעת – היועץ המשפטי, מני מזוז, הזהיר מיד את שרון כי הפגזה שכזו עלולה להיחשב כפשע מלחמה. יותר מזה, תגובה ישראלית עשויה לגרור אחריה תגובות בינלאומיות חריפות שספק אם מדינת ישראל תוכל להתמודד עמן. בתגובה השיב ראש הממשלה כי לא התכוון שצה"ל

יפגיז אוכלוסייה אזרחית אלא אך ורק מוקדי טרור. הוא לא הסביר כיצד אפשר יהיה להפגיז מוקדי טרור בלבד מבלי לפגוע באזרחים, כאשר מוקדי הטרור ממוקמים במרכזי האוכלוסייה האזרחית הצפופה.

העיתונאי פישמן מסביר כי הן השב"כ והן אמ"ן מודעים למעורבות ההולכת וגדלה של חיזבאללה בחברה הפלשתינית – בגיוס מחבלים ובהכשרתם לבצע פיגועים "בעלי איכות גבוהה", לרבות מגה פיגועים. התפתחות זו יוצרת למדינת ישראל בעיה קשה שפישמן מכנה "מלכוד". כל אימת שמתכנני הפיגועים מצויים בהישג ידו של צה"ל בשטחים, אפשר להפעיל מודיעין, לאסור מחבלים ואף לבצע סיכולים ממוקדים. כאשר הראש והזרועות של הטרור יושבים בבטח בלבנון ובסוריה, ישראל הופכת לחסרת אונים.

מצד אחד, חיזבאללה הולך ומהדק את הלפיתה שלו בשטחים, ומצד שני – היכולת הישראלית לפגוע בראש ולא רק בזרועות בשטח, מוגבלת מאוד. הכרזה ישראלית ברורה שחיזבאללה הוא הבעיה המרכזית ויציאה ללחימה מולו בלבנון... לא נראית כרגע מעשית. חיזבאללה, מצדו, מאיים להפציץ את מפרץ חיפה. הרקטות ארוכות הטווח שלו מגיעות ל-125 ק"מ בעומק ישראל. לא נעים להודות, אך הם יצרו מולנו מאזן אימה.¹⁸⁵

לאחר פינוי רצועת עזה, לא רק יישובי הצפון יהיו בחזקת יישובי ספר, אלא גם יישובי המרכז והדרום הנמצאים בטווח 125 ק"מ מהרצועה. מומלץ מאוד שאזרחי ישראל יחשבו את המרחק האווירי מרצועת עזה עד לבית שלהם!

ואף על פי כן, ראש הממשלה שרון נחוש בדעתו ליישם את תוכנית ההתנתקות. ב-30 באוגוסט, כשנשאל על ידי השר אורלב מדוע הוא מביא את לוח הזמנים לפינוי רק לישיבת סיעת הליכוד ולא לשותפות האחרות בקואליציה, ענה לו שרון: "דבר לא יעצור אותי... לא יחזיקו אותי בידיים וברגליים".¹⁸⁶

לבסוף, בל נשכח שארגוני הטרור הפלשתיניים והחיזבאללה קשורים קשר בל יינתק עם הטרור הבינלאומי, ובמיוחד עם אל-קעידה. התבססות חיזבאללה ברצועת עזה בדומה ללבנון, מקנה לארגון שני בסיסים טרוריסטיים על חוף הים התיכון שמהם יכולים לצאת לפיגועי טרור בכל מקום בעולם.¹⁸⁷ פירוש הדבר הוא שתוכנית ההתנתקות תהפוך את רצועת עזה למרכז טרור בינלאומי.

ההיסטוריה חוזרת

שרון נחוש בדעתו, כפי הנראה, לחזור על שגיאותיהם של אדריכלי אוסלו.

1. בסיכון מדינת ישראל ואזרחיה והתעלמות מסיכונים קיומיים.
2. בשימת הדגש על התקדמות המתגלמת בהעברת רצועת עזה לפלשתינים כשהיא "נקייה מיהודים".
3. הרשות הפלשתינית נמצאת בשפל שלא ידעה מאז שנת 1993, כשהשחיתות והכאוס שולטים ומעמדה בשפל הן בקרב הפלשתינים והן בעולם הערבי.
4. ישראל הצליחה לצמצם את פעילות הטרור במידה ניכרת.
5. מתן פְּרָס לטרור – מגביר את נחישות ארגוני הטרור להמשיך ולדבוק בטרור כאסטרטגיה מנצחת.
6. מעל תוכנית ההתנתקות מרחפים איום העמקת השסע בתוך ישראל והעצמת העוינות הבין-קבוצתית.
7. דרדור האמינות של מדינת ישראל – ב-2001 שרון הצהיר: "לא ננהל משא ומתן תחת אש", וכן, "יהיה צורך בתקופת ניסיון במהלכה יהיה על הטרור הפלשתיני להיפסק". שרון נימק את הנסיגה החד-צדדית מעזה בכך שה"אש" ממשיכה והפלשתינים לא חדלו מטרור. משמעות הדבר היא ששרון ביצע תפנית של מאה ושמונים מעלות. דווקא בגלל שהאש נמשכת, ודווקא בגלל שהטרור הפלשתיני לא נפסק, הוא מקפיא את המשא ומתן ונותן לפלשתינים מה שהם רוצים.
8. ויתור על כל הקווים האדומים, כפי שהודה שרון עצמו בפגישה של ועדת החוץ והביטחון שהתקיימה ב-2 ביוני: "אין קווים אדומים. זוהי התוכנית, ובה אתמוך".

מעניין לציין כי הנימוק שעמד מאחורי החלטתו של שרון לסגת נסיגה חד-צדדית מרצועת עזה היה שההתנתקות תמנע לחץ בינלאומי לווייתורים נוספים ביהודה ושומרון. גם במקרה זה הסתבר כי ההנחה שהניח ראש הממשלה שרון אינה מבוססת. במקום למתן את הלחץ על ישראל לווייתורים נוספים, ההתנתקות של שרון רק הגבירה אותו.

ההצהרה שפורסמה בסיום פגישת שרי החוץ של האיחוד האירופי הבהירה זאת. מהות ההצהרה היתה שמפת-הדרכים הנה תוכנית השלום האפשרית היחידה.

האיחוד האירופי שב וחוזר על עמדתו, שאושרה מחדש על ידי מועצת אירופה ב-25-26 במרס, כי האיחוד לא יכיר בכל שינוי בקווי הגבול שלפני 1967 לבד מכאלה שעליהם הגיעו הצדדים להסכמה. האיחוד מדגיש ששום דעות מוצהרות על צורתו האפשרית של הסדר קבע אינן יכולות לתפוס את מקומו של משא ומתן להסדר זה. האיחוד האירופי מציין גם ששאלת הפליטים והאופן בו תמומש זכות השיבה הנם סוגיה הקשורה להסדר הקבע...

לסיכום, העמדות הבינלאומיות הן חד-משמעיות. תוכנית ההתנתקות היא רק צעד ראשון בדרך לנסיגה ישראלית מלאה לגבולות שלפני יוני 1967, ולמשא ומתן על הסדר קבע שיכלול את "זכות השיבה" של הפלשתינים.

מסקנות

ביילין יזם את "תהליך אוסלו", פרס הניע אותו קדימה, ורבין אישר אותו. אין ספק שישראל של היום, אחת עשרה שנה אחרי אוסלו, היא מדינה שונה לחלוטין מזו שהיתה בספטמבר 1993, בשל התפתחויות שיצאו מכלל שליטה.

הנציגים הישראלים שהיו צד להסכם אוסלו, שנחתם בטקס מרשים על מדשאות הבית הלבן בספטמבר 1993, אכן האמינו שהשלום הוא בהישג יד. אולם חוסר פשרנותם של צוותי המשא ומתן הפלשתינים וההסלמה בטרור, שכנעו רבים מקרב הציבור הישראלי בכך שהפלשתינים אינם מעוניינים בשלום עם ישראל.

אך היו כאלה שלא השתכנעו.

עבור השמאל הקיצוני, המסירות והנאמנות ל"תהליך אוסלו" היו לדת. מחבלים מתאבדים, אינתיפאדה עקובה מדם ואפילו הצהרות שאינן משתמעות לשני פנים הקוראות להרס ישראל, לא ערערו את אמונתם. והסיבה לכך פשוטה: אחת האמונות החשובות ביותר בעיקרי דתם היא הציווי המוחלט לבטל את תוצאות מלחמת ששת ימים. זוהי הסיבה לאובססיה האוחזת בהם נוכח המתנחלים וההתנחלויות. היום עבר מוקד האידיאולוגיה שלהם מהשגת שלום לפינויים המוחלט של המתישבים היהודים. כל מאמצייהם הבלתי נלאים, הן בתוככי מדינת ישראל והן כל במה אפשרית בעולם,

מוקדשים להשגתו של יעד זה, לרבות דחיקת ממשלת ארה"ב ללחוץ על ישראל להאיץ פינוי ההתנחלויות.

מנקודת מבט היסטורית, אין ספק שהם נחלו הצלחה מסחררת בהפצת השקפת עולמם.

בשיח הבינלאומי המתנהל סביב הסכסוך הישראלי-פלשתיני, המתנחלים וההתנחלויות נחשבים למכשול היחיד בדרך לשלום במזרח התיכון, ולא פיגועי הטרור. לכן אין זה מפתיע שההסכמים כולם – מפת-הדרכים, הסכם ז'נבה ותוכנית ההתנתקות – משעבדים את דאגות הביטחון של ישראל לפינוי המתנחלים.

כל תוכניות השלום הללו מציגות חזון להשגת הסדר קבע במזרח התיכון. כולן סובבות סביב המימד הטריטוריאלי של מערכת היחסים בין ישראל לפלשתינים, וכל אחת מציעה נקודת התכנסות חלופית של הדרישות הישראליות והפלשתיניות. הקמת מדינה פלשתינית עומדת במרכזן של כל התוכניות, כשהשוני העיקרי ביניהן הוא היקף הוויתורים הישראליים.

אולם קורת השער כבר הוסטה. הסוגיה המרכזית העומדת לדיון בזירה הבינלאומית כיום איננה הגבולות בין מדינת ישראל והמדינה הפלשתינית. השאלה המעסיקה גורמים רבים והולכים בעולם היא עצם הלגיטימיות של מדינת ישראל. הדיון סביב הסכסוך הישראלי-פלשתיני אינו עוסק בהשגת השלום אלא ניטש על עצם זכות קיומה של מדינת ישראל. אי לכך, אין זה מפתיע שישראל נתפסת על ידי רוב האירופים והאמריקנים כאיום בלעדי על שלום העולם.

כך, תהליך אוסלו, שהונע על ידי חזון של שלום, הרחיק את השלום, והוביל להידרדרות כה ניכרת במעמדה של מדינת ישראל, עד כי מתעצם האיום על עצם קיומה.

פרק 14

מה נשתנה?

לראש הממשלה יצחק רבין היו שני יעדים עיקריים שעה שהתחייב לתהליך אוסלו:

1. מיגור הטרור;
 2. הבטחת השתלבותה של ישראל בקהילייה הבינלאומית.
- באשר לטרור, אין ספק שמאז חתימת הסכמי אוסלו הטרור לא זו בלבד שלא שכך הוא אף הסלים, והגיע לשיאים שלא נודעו קודם הן בהיקף והן באכזריות.

רבין שאף לכך שישראל "תצטרף לרכבת השלום, הפיוס ושיתוף הפעולה השוטף את העולם..." ותחדל להיות "עם לבדד ישכון". אולם החתימה על הסכמי אוסלו רק האיצה את תהליך הדה-לגיטימציה של מדינת ישראל ואת הכחשת זכות קיומה. לא זו בלבד, גם האנטישמיות גברה והחריפה והגיעה לעוצמות שנאה וממדים שלא נודעו כמותם מאז מלחמת העולם ה-2. במילים אחרות, בניגוד לציפיות, תהליך אוסלו הוכיח שהיהודים הם אכן "עם לבדד ישכון".

לסיכום, הסכמי אוסלו הצמיחו תהליכים המאיימים על עצם קיומה של מדינת ישראל, ומסכנים את ביטחונם האישי של אזרחי מדינת ישראל ושלומה של יהדות התפוצות.

הזזת קורת השער

יצחק רבין, שאישר ויישם את הסכמי אוסלו, דבק בקווים האדומים המסורתיים של מדינת ישראל בנוגע לסוגיות שהיו בחזקת טאבו ושעליהן אין לנהל משא ומתן. רבין היה איתן בדעתו כי:

- לא תקום מדינה פלשתינית;
- ירושלים תישאר שלמה תחת ריבונות ישראלית;
- עמק הירדן יישאר תחת ריבונות ישראלית;
- הגבולות הבינלאומיים יישארו תחת פיקוח בלעדי של ישראל;

- לא תהיה "זכות השיבה";
 - לא תהיה כניעה לבנאום הסכסוך הישראלי-פלשתיני.
- לפלשתינים, שעה שהצטרפו לתהליך אוסלו, ובעיקר ליאסר ערפאת, היתה מטרת-על אחת – נסיגה ישראלית לגבולות '67 והקמתה של מדינה פלשתינית שבירתה ירושלים, מדינה שתשתרע על פני כל השטחים המשוחררים.

בינתיים זנחה ישראל את כל הקווים האדומים שלה, ואימצה את סדר היום הפלשתיני שהפך והיה לאידיאולוגיה ולקונצנזוס הישראלי השולט. הפלשתינים, לעומת זאת, המשיכו וממשיכים לדבוק בעמדותיהם המקוריות, מבלי לזוז במאומה לכיוון העמדות הישראליות. וכי למה שיעשו כן? הם הלא מהר למדי הבחינו בכך שישראל מזיזה לקראתם את קורות השער שהציבה לעצמה ומסגלת לעצמה את עמדותיהם שלהם.

כיום, שלושת תוכניות השלום – מפת-הדרכים, הסכם זינבה וההתנתקות – כולן כאחת קוראות למעורבות, תיווך ופיקוח בינלאומיים. כל התוכניות כולן מחוללות תהליכים החותרים תחת ריבונותה של מדינת ישראל ופוגעים בה באופן חמור.

דחיקת המאבק בטרור לשוליים

התכלית והדחף שעמדו מאחורי הסכמי אוסלו, ואבן-הבוחן על פיה נבחנה הצלחת תהליך אוסלו, היו, על פי השקפת ישראל, מיגור הטרור וחסול ארגוני הטרור. בתוכניות לפתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני העומדות על הפרק כיום, מיגור הטרור נדחק לשוליים והפך לסוגיה לא מחייבת. הסוגיה העומדת במרכזן של כל התוכניות הללו, במוקד שלהן, הנה הקמתה של מדינה פלשתינית דמוקרטית משגשגת, בתמיכתה של ישראל, ותוך ויתורים ישראלים מרחיקי לכת.

היפוך המעמד

בינואר 1993, כשנעשו צעדים ראשוניים לקראת הסכם אוסלו, היה ערפאת שקוע בשפל האלמוניות, דמות לא רלוונטיות שאבד עליה כלח. ישראל היתה חזקה, שיעור צמיחתה הכלכלית היה מן הגבוהים בעולם, והאנתיפאדה הפלשתינית היתה במגמת דעיכה.

ביוני 2004, ערפאת הוא מנהיג נערץ, הן בעולם המסולמי והן בעולם המערבי, הדמוקרטי. מיליארדי אנשים מוקירים ומכבדים אותו למרות העובדה שהוא אחראי לטבח של כ-1,500 יהודים מאז החתימה על הסכמי אוסלו. האיחוד האירופי מסרב לשקול את החלפתו ומתעקש לתרום לו מיליארדים, למרות שברור כי חלק ניכר מהכסף משמש למימון טרור נגד יהודים.*

מעמדה של מדינת ישראל בעולם הגיע, לעומת זאת, לשפל שכמותו לא ידעה קודם.

שלילת הלגיטימיות של מדינת ישראל

הסכסוך הישראלי-פלשתיני כבר לא נסב סביב קביעת הגבולות הסופיים שיפרידו בין ישראל לבין המדינה הפלשתינית. הפלשתינים הצליחו לדחוק את קורת השער של הסכסוך מדיון בגבולות לדיון בעצם הלגיטימיות של מדינת ישראל ובזכות היהודים להגדרה עצמית במזרח התיכון. יותר ויותר קולות נשמעים כיום המעמידים בסימן שאלה את עצם זכות קיומה של מדינת ישראל.

ההשתוללות האנטישמית והאנטי-ישראלית האופיינית להלוך-רוח זה נראתה במלוא עוזה בוועידה העולמית נגד הגזענות ושנאת-הזר שהתקיימה בדרבן בספטמבר 2001. במקום לדון בסוגיות האמיתיות המאיימות על מיליוני אנשים ברחבי תבל, שקעה הוועידה במדמנת הדיון בדה-לגיטימציה לקיומה של מדינת ישראל.

העמדתה של מדינת ישראל לדין על בניית גדר הביטחון, מעידה כאלף עדים הן על מעמדה הירוד של ישראל בעולם, והן על האיום כלפי זכות הקיום של המדינה. מדינת ישראל הושבה על כס הנאשם בבית הדין הבינלאומי בהאג באשמת בניית גדר שמטרתה אינה אלא להגן על אזרחיה מפני מלחמת טרור אכזרית ומשולחת רסן שמנהלים הפלשתינים נגד אזרחים יהודים חפים מפשע. הצלחתם של הפלשתינים להפוך את קורבנות הטרור הישראלים לפושעים, תיזכר לדיראון עולם.

דו"ח שהוצג בפני בית הדין בהאג על ידי ארגון זכויות האדם, ממחיש את חוסר האיזון העומד מאחורי הדברים. במסמך המחזיק 2,606 מילה, מתאר הארגון בלשון צחה את הסבל הנגרם לפלשתינים

* הערת המערכת: הדברים נכתבו ארבעה חודשים לפני מותו של ערפאת.

כתוצאה מהגדר שבונה ישראל. הדו"ח מפרט בהרחבה ובדקדקנות את סבלות הפלשתינים, ומגנה את ישראל על כך שהיא מפרה את זכויות האדם והזכויות החוקיות שלהם. מתוך 2,606 המילים, 63 מילים בלבד מוקדשות להתקפות על אזרחים ישראלים ולמתקפת הטרור הרצחנית שהפלשתינים מנהלים נגדם. לא מוזכרות כלל הזכות והחובה של ממשלת ישראל להגן על אוכלוסייתה האזרחית. יתר על כן, הדו"ח אינו מקדיש אפילו מילה אחת לזכויות האדם של הישראלים וגם לא לזכויות החוקיות שלהם.

ב-9 ביולי 2004, פרסם בית הדין את החלטתו. באופן לא מפתיע קבע בית הדין שישראל מפרה את החוק הבינלאומי על ידי בניית הגדר. בית הדין אימץ את עמדותיהם של הפלשתינים, והתעלם לחלוטין מן ההסברים הישראליים שהגדר חוסמת את כניסתם של מחבלים לתוך שטח ישראל ובכך מונעת רצח יהודים. ההחלטה המפורטת והמדודקת אינה מזכירה, ולו במילה אחת, את הטרור הפלשתיני שאילץ את ישראל לבנות את הגדר מלכתחילה.

דמוניזציה של ישראל ודה-הומניזציה של יהודים

פיליס צ'סלר מתארת את המגמות האנטי-ציוניות הקיצוניות המושלות בעולם המערבי:

האינטלקטואלים שולטים בהמונים באמצעות עיוותים לשוניים שהיו גורמים לגיורג' אורוול להזיל דמעה. האופן בו נעשה שימוש בלשון על מנת לסלף את האמת, כמו גם את תדמיתם של היהודים, חדש יחסית. חברי האליטות האינטלקטואליות אומרים לנו שישראלים הם "נאצים חדשים" או "גרועים מנאצים". הרי לנו צורה חדשה של הכחשת שואה המחלצת את האירופים ממלכודת: הם אינם צריכים עוד להיאבק עם עברם הקולוניאלי השנוי במחלוקת, ולהתמודד עם התפקיד שהם מילאו בשואה כרודפים ומשתפי פעולה.¹⁸⁸

באפריל 2002 תרם האו"ם עצמו לליבויו אווירת ההיסטריה, בשל "טבח" שביצעו, כביכול, ישראלים בג'נין, העיר שכונתה בפי הפת"ח עצמו "בירתם של המחבלים המתאבדים". בפסקה 57 של דו"ח שפרסם המזכיר הכללי בקיץ, חבויה העובדה כי מחיר הדמים הפלשתיני היה חמישים ושניים הרוגים בלבד, כשלמעלה מחציתם היו לוחמים חמושים. מחיר הדמים הישראלי, עקב מאמצי צה"ל למנוע פגיעה בחפים בפשע, כלל לא הוזכר. ואף על פי כן, הרושם של טבח שבוצע בידיים ישראליות נותר חקוק בתודעה הציבורית.

להלן מספר ביטויי טינה אנטי-ישראליים שהופיעו בעת האחרונה:

- בנובמבר 2003 העניק איגוד ציירי הקריקטורות הבריטי את הפרס השנתי לקריקטורה שתיארה את ראש הממשלה שרון הנוגס בבשרו של פלשתיני.
- עיתונים בריטיים בעלי שם טענו טענה שקרית על פיה ילדים רבים נטבחו בעזה בידי ישראלים.
- במאי 2004, הגנרל זיני, השליח האמריקני לשעבר שנשלח על מנת לשמש כמתווך בענייני שלום, האשים את ישראל בכך שעודדה פלישה אמריקנית לעיראק באמצעות יועציו היהודים של בוש, וכל זאת על מנת לשפר את עמדתה הגיאוגרפית-פוליטית של מדינת ישראל.
- תחנת הרדיו National Public Radio, באחד הסיקורים המעוותים ביותר של מלחמת הטרור הפלשתינית, הצדיקה רצח אכזרי של אם ישראלית הרה וארבע בנותיה בטענה שהיתה זו הנוכחות היהודית בעזה שעוררה את שפיכות הדמים. במילים אחרות – היהודים עצמם אשמים בטבח!

רגשות אנטי-ישראליים הידרדרו לשפל כזה שהמיתוס בדבר "קונספירציה יהודית בינלאומית" זוכה לתחייה. היום רווחת עלילת דם המאשימה את הישראלים והיהודים במתקפת הטרור שהתחוללה בניו-יורק ב-11 בספטמבר.

לבסוף, במאי 2004, חבר הפרלמנט האירופי פול מרי קוטו (Paul Marie Couteax) הציע "פתרון סופי" אולטימטיבי משלו. בעודו עומד בפני הפרלמנט האירופי בבריסל, הציע קוטו פתרון שטני שיביא לקץ סבלם של הפלשתינים: על אירופה לספק לעולם הערבי נשק גרעיני שימש להגנה מפני ישראל.

אין לי ספק בכך שעלינו לשקול לתת לצד הערבי עוצמה מספקת, לרבות עוצמה גרעינית מספקת, על מנת לשכנע את ישראל בכך שהיא אינה יכולה לעשות כל מה שהיא רוצה.¹⁸⁹

כנראה, לדעתו של קוטו, לא נשרפו מספיק יהודים במשרפות מחנות ההשמדה באירופה.

למרבה הצער, הצהרתו של קוטו לא זכתה כמעט לגינוי או למחאה בקרב השומעים.

סובלנות כלפי החלטתם הנחושה של הפלשתינים להשמיד את ישראל

בניגוד לתפיסה הרווחת, האמנה הפלשתינית מעולם לא תוקנה.

בספטמבר 1993 שיגר יאסר ערפאת מכתב לראש הממשלה רבין, ובו הבטיח לבטל את אותן פסקאות באמנה הפלשתינית המכחישות את זכות קיומה של ישראל וקוראות להשמדה.

הדרישה לתקן את האמנה שבה ומופיעה בהסכמי אוסלו, בזה אחר זה, ללא הועיל. האמנה הקוראת להשמדת ישראל שרירה וקיימת עד היום, למרות דבריו הנבובים והמנופחים של פרס, במאי 1996, כאילו ההחלטה הבלתי מחייבת של המועצה הלאומית הפלשתינית לתקן את האמנה הנה "השינוי האידיאולוגי המשמעותי ביותר במאה העשרים". האמנה לא תוקנה גם בכינוס המהולל והמתקשר של המועצה הלאומית הפלשתינית לכבודו של הנשיא קלינטון.

בריאיון בעיתון הירדני אל-ערב שפורסם ב-22 באפריל 2004, עשר וחצי שנים לאחר החתימה על הסכמי אוסלו, הודה פרוק קדומי, "שר החוץ" של אש"ף, שהאמנה הפלשתינית מעולם לא תוקנה. הוא שב ואישר שיאסר ערפאת עדיין מחויב למאבק מזוין נגד ישראל, כיוון שזו הדרך היחידה לאלץ את ישראל להיכנע לדרישות הפלשתינים.¹⁹⁰

אנטישמיות מרקיעת-שחקים

שנאת יהודים נחשבת עתה לתקינות-פוליטית (פוליטיקלי קורקט). אנטישמים יכולים כיום לצאת מהארון באופן חופשי ולומר את מה שבלבם אודות יהודים. שברירות מעמדם של היהודים בלטה במיוחד נוכח התגובה הנלהבת לה זכה ראש הממשלה המלוי, מהטיר מוחמד, בכינוס הארגון האיסלאמי, שעה שקרא למוסלמים להתאחד נגד היהודים ונגד ישראל. הוא לא דיבר על התנחלויות ואף לא על "שטחים כבושים", אלא האשים את היהודים בכך שהם שולטים בעולם באמצעות שליחים.

הם קנו לעצמם שליטה במדינות החזקות ביותר. הם, הציבור הזעום הזה, היו למעצמה עולמית.

ההדים לקריאתו האנטישמית הבוטה של מהטיר מוחמד היו קלושים, והגינויים והמחאה היו כקולות במדבר שנמוגו ושככו.

אנטישמיות במסווה של אנטי-ציונות

אחד המאפיינים הבולטים ביותר של האנטישמיות החדשה הוא נימת המשטמה האופפת את השיח, כשכל דיון הנסב סביב ישראל רווי שנאה ועוינות כלפי ישראל וכלפי היהודים.

פיליס צ'סלר בספרה, *The New Anti-Semitism*, כותבת:

השפעת האנטישמיות והאנטי-ציונות ניכרת כאשר ליהודי התפוצות מיוחסת אחריות למדיניות הישראלית, כשהם משמשים מטרה למתקפה פיזית ומילולית. כשמקובל לחשוב שלכל קבוצת אוכלוסין זכות למימוש שאיפות לאומיות פרט ליהודים; כאשר לישראל אין זכות קיום, בעוד גזענות ודיכוי מצד כל אומה אחרת אינם גוררים קריאות מכל עבר לחיסולה הגורף. כאשר מצדיקים מעשי אלימות נגד אזרחים ישראליים ונגד יהודי הגולה כאסטרטגיה פוליטית... יותר ויותר, הכחשת השואה ואף גרוע מזאת – האשמת היהודים בגרימתה – נהפכים למאפיינים מרכזיים של מתקפת האנטישמיות.¹⁹¹

הידרדרות החברה הפלשתינית לאנרכיה ופולחן המוות

חזון השלום והשגשוג שהיה אחד המוטיבים המרכזיים של תהליך אוסלו, לא מומש מעולם. מציאות זו ניכרה במיוחד בקרב החברה הפלשתינית. במהלך אחת עשרה השנים שחלפו מאז החתימה על חוזה אוסלו, הכלכלה הפלשתינית התמוטטה, האבטלה גאתה, והעוני שולט בכיפה. וזאת למרות המיליארדים שהמדינות התורמות, ובמיוחד האיחוד האירופי, העבירו לרשות הפלשתינית למטרות הומניטריות.

המציאות ברשות הפלשתינית עגומה מאוד. השחיתות חדרה לכל פינה ואוכלת כל חלקה טובה. קרן השפע של מיליארדי הדולרים של הסיוע הבינלאומי הגיעה ליעדה רק באופן חלקי, קודם כל בשל ניהול כושל, חוסר יעילות ומעילות בהיקף של מיליונים רבים. וגרוע מזה, בניגוד לרוח תהליך אוסלו וההתחייבויות שערפאת והרשות הפלשתינית נטלו על עצמם, מיליוני דולרים הועברו לארגוני הטרור למימון פעולות טרור נגד ישראל. אין ספק כי השיפור ברווחתה של האוכלוסייה האזרחית היה מוגבל, וההשקעות בתשתיות, שירותים ובפיתוח תעשייתי היו לקויים בחסר.

בבסיס אידיאולוגיית השלום עמדה האמונה שתהליך השלום יקרב את היהודים ואת הערבים. הדבקים באידיאולוגיה זו האמינו שכלל שהערבים יתוודעו ליהודים, סטראוטיפים אנטי-יהודיים, אנטי-

ציוניים ואנטי-ישראליים הנפוצים בקרב הערבים, יימוגו וייעלמו. במציאות, קרה ההפך מזה.

עובדה היא, הניסיון מאז "יוזמת השלום" של סאדאת ב-1977 מצביע על כך שהסטראוטיפים רוויי השנאה כלפי יהודים, בהם מחזיקים הערבים, לא זו בלבד שלא התגמדו, אלא קרה בדיוק להפך, הם התרחבו והשתכללו, כשהם שואבים ידע "מהמגע הישיר" כדי לאשש ולחזק את העמדות הרווחות השמות לבוז ולקלס [את היהודים]... עמדות המשתרשות בתוך החשיבה הערבית והאיסלאמית כלפי היהודים.¹⁹²

במילים אחרות, בניגוד לתקוות ולציפיות, לא זו בלבד שההסתה נגד ישראל ונגד יהודים לא שככה, אלא היא טבועה היום ומושרשת בחברה הפלשתינית, בחינוך ובאמצעי התקשורת.

המסר היוצא מספרי הלימוד של הרשות הפלשתינית הוא ברור לחלוטין... ישראל והיהודים הם האויב של הפלשתינים, של הערבים, של האיסלאם, ובעצם של האנושות. חובה חלה על כל מוסלמי לצאת לגיהאד נגד הכובש אדמה ערבית ונגד אויב האיסלאם. משמעות המושג גיהאד היא שכל אחד חייב להיות מוכן להרוג או להיהרג, להקריב חייו ואף איבריו ונכסיו למען אלה, כשהוא יודע שכל מי שמת בקרב זה למען האיסלאם יזכה לגן-עדן.¹⁹³

ברשות הפלשתינית, אחת עשרה שנה אחרי טקס החתימה על הסכם אוסלו על מדשאות הבית הלבן, מחנכים ילדים לשנוא את ישראל, להרוג ישראלים מבלי להיענש, ולהתנדב ברצון להיות שאהידים, מחבלים מתאבדים.

התוצאה האולטימטיבית של תהליך אוסלו הנָה התהוות חברה פלשתינית מוכת עוני, שחיתית, אלימות, אנרכיה, תרבות פלשתינית שבה שולטת השנאה ליהודים ולישראל, תמיכה בטרור וסגידה למוות בשירות הגיהאד נגד ישראל ונגד יהודים.

פלשתיניזציה בהיסטוריה של ארץ ישראל

הפלשתינים ממציאים מחדש ומשכתבים את ההיסטוריה של ארץ ישראל. כל זאת על מנת להוכיח שההיסטוריה של האזור היא ההיסטוריה של הערבים. על פי נרטיב זה, לא קיימת כל זיקה בין היהודים לבין ארץ ישראל, וגם לא בינם לבית המקדש ולהר הבית. ההיסטוריה המשוכתבת קובעת שלשום עם אין זכות היסטורית על ארץ ישראל מלבד לפלשתינים.

הפלשתינים זכו לתמיכה ברביזיוניזם היסטורי זה מן המחלקה לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל-אביב.

בשני העשורים האחרונים אנו עדים לפוליטיזציה הולכת וגוברת בארכיאולוגיה של ארץ ישראל. מספר גובר והולך של חוקרים שוללים את סיפורי האבות, את יציאת מצרים ואת כיבוש כנען, וטוענים שסיפורים אלה אינם אמינים.

סיפורי האבות, יציאת מצרים וכיבוש ארץ ישראל נדחו כסיפורים לא אמינים בידי מספר גדל והולך של חוקרים, שלחלקם (אם כי לא לכולם) מטרה אידיאולוגית מוצהרת: הסיפור המסורתי, הכריזו, הוקם לתחייה בידי התנועה הציונית כדי להצדיק את נישול הערבים מאדמותיהם.¹⁹⁴

רביזיוניזם זה נתמך על ידי חוקרים מאוניברסיטת תל-אביב החותרים תחת הנרטיב המקראי. חוקרים אלה מציגים תיאוריה חלופית שעל פיה מלכות ישראל המאוחדת מעולם לא התקיימה, וירושלים של המלך דוד לא היתה אלא כפר קטן ועלוב. על מנת לאשש תיאוריה זו הם תארכו מחדש את כל הממצאים הארכיאולוגיים הקשורים לבנייה שבוצעה בימיו של המלך שלמה, ומיקמו אותם מאה שנים מאוחר יותר. הזזתם של הממצאים הארכיאולוגיים במאה שנה, לאחר פירוק ממלכת דוד ושלמה, משכתבת את ההיסטוריה של עם ישראל.

שיטת תארוך זו מותירה את הממלכה ללא עדויות אמינות [לקיומה של ממלכת דוד ושלמה]. אם נקבל את הטענה שהמבנים המסיביים שנתגלו ברחבי הארץ לא נבנו על ידי שלמה אלא בידי יורשיו בני המאה התשיעית, או אז נעלמים מייסדיה של המדינה היהודית העתיקה ונמחקים כמעט כליל ממפת הארכיאולוגיה.¹⁹⁵

וכפי שכתב זאב הרצוג מאוניברסיטת תל-אביב:

הממלכה המאוחדת הגדולה היא יצירה היסטוריוסופית דמיונית שחברה בשלהי ימי ממלכת יהודה, לכל המוקדם.¹⁹⁶

המסקנה הבלתי נמנעת העולה מתיאוריה ארכיאולוגית רביזיוניסטית זו היא שההיסטוריה היהודית בארץ ישראל אינה אלא מיתוס, ואי לכך, ליהודים אין זכות על ארץ ישראל.

מסקנות

הסכמי אוסלו התקבלו בתרועה ונתפסו כפריצת דרך לפתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני. היו מי שראו בדמיונם חזיונות כגון

"שלום של אמיצים", "מזרח תיכון חדש" ומשגשג, ישראל המשתלבת במזרח התיכון.

אך כל זה לא התגשם. מקץ אחד עשר שנים אי אפשר עוד להתכחש לעובדה שהחלומות לא היו יותר מאשר אשליות והזיות, ואולי אפילו הפכו לסיוטים. המציאות מראה שהסכמי אוסלו הביאו לזעזועים בביטחונם של אזרחי ישראל, להעמקת השסעים בחברה הישראלית, ולנסיגה כלכלית. ואולי הגרוע מכול – תהליך אוסלו חולל והאיץ את הידרדרות מעמדה של מדינת ישראל בזירה הבינלאומית לשפל המדרגה.

עידן חדש?

ב- 11 לנובמבר 2004, נפטר יאסר ערפאת, אבל מורשתו עדיין חיה וקיימת. שלשה ימים לאחר מותו, ההנהגה הפלשתינית התכנסה והדגישה את דבקותה בעקרונות של ערפאת. אבו מאזן הודיע נמרצות כי "לא נשקוט עד שזכות השיבה של עמנו תמומש, וטרגדיית הפליטות תבוא אל קצה". הוא הוסיף כי

"ההנהגה הנוכחית דבקה בהתחייבויות ההיסטוריות ובעקרונות דרכו של יאסר ערפאת. נפעל להגשים את חלומנו להגיע למדינה עצמאית, שכבר הובטחה על פי החוק הבינלאומי, ובירתה ירושלים, עיר שהיתה עצם קיומו של ערפאת ושתמיד חשב שההגעה אליה קרובה".

בזירה הישראלית, ראש הממשלה שרון דבק, ללא סייג או התלבטות, בתוכנית ההתנתקות. לעומת זאת, הוא מתגמש כלפי הפלשתינים. ב-18 לנובמבר, הוא הודיע כי ההנהגה הפלשתינית תיבחן לא בהצלחתה למגר את הטרור, אלא ביכולתה לחולל שינוי במערכת החינוך ולהביא להפסקת התעמולה הארסית וההסתה.

להזכירכם, המניע והמנוע של תהליך אוסלו היה דיכוי האינתפאדה והפסקת הטרור. ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל תמך במו"מ עם אש"פ, וחתימה על הסכם אוסלו, כי הוא האמין שזאת הדרך לחיסול הטרור, ולהגן על מדינת ישראל ואזרחי ישראל. הוא התנגד בכל לבו וכל מאודו להקמת מדינה פלשתינית.

בעידן החדש המעגל נסגר. ראש הממשלה שרון אימץ את חזון המדינה הפלשתינית, וויתר על הפסקת הטרור כתנאי לחידוש המו"מ עם ההנהגה הפלשתינית ולמימוש "האופק המדיני".

נספח א :**סעיפים עיקריים בהסכמים לאחר הצהרת העקרונות****עיקרי הסכם קהיר (הסכם עזה-יריחו) – 4 במאי 1994**

להלן הסעיפים העיקריים שמכיל הסכם קהיר :

1. ישראל תיסוג מרצועת עזה ומאזור יריחו תוך שלושה שבועות.
2. הקמתה של רשות פלשתינית. סמכויות אזרחיות תועברנה לרשות הפלשתינית, בעוד ישראל תמשיך לפקח על קשרי חוץ, ביטחון פנים והתיישבויות.
3. סמכויותיה של הרשות הפלשתינית מוגדרות וכוח משטרה מוקם.
4. יום זה מציין את תחילתה של תקופת ביניים בת חמש שנים המוגדרת בהצהרת העקרונות.
5. הפלשתינים מתחייבים להילחם בטרור ולמנוע מעשי אלימות.

אוסלו 2 (הסכם ביניים) – ספטמבר 1995

להלן הסעיפים העיקריים מתוך הסכם הביניים אוסלו 2 :

1. חלוקת הגדה המערבית לשלושה אזורים: אזור A (רשות פלשתינית), אזור B (רשות אזרחית פלשתינית ופיקוח ביטחוניישראלי), ואזור C (רשות ישראלית).
 2. נסיגה ישראלית מערים מסוימות בגדה המערבית (בית לחם, ג'נין, שכם, קלקיליה, רמאללה, טול-כרם) תתבצע 22 ימים לפני הבחירות לרשות הפלשתינית (ינואר 1996).
- מעניין לגלות ששנתיים אחרי חתימת הסכם אוסלו, התעורר הצורך להוסיף לאוסלו 2 את סעיף XXII האוסר הסתה :
- ישראל והרשות הפלשתינית יתורו אחר דרכים לטפח הבנה הדדית וסובלנות ויימנעו בהתאם מהסתה, לרבות תעמולה עוינת, זו נגד זו, ומבלי להפחית מערכו של עקרון חופש הביטוי, ינקטו בצעדים משפטיים על מנת למנוע הסתה מסוג זה על ידי ארגונים, קבוצות או אנשים תחת סמכותם.

הסכם חברון – 15 בינואר 1997

עיקרי ההסכם:

1. חלוקת סמכויות ואחריות ביטחונית בחברון.
2. נסיגת כוחות צה"ל מהעיר חברון והעברת השליטה לכוחות פלשתיניים.
3. חלוקת העיר לשתיים: ערבית ומובלעת יהודית שעליה ישלוח צה"ל.

תהליך אוסלו לקראת שיחות וואי 1998

במבט לאחור, ניתן לראות שישראל, בכפוף להסכמים שנחתמו במשך שנות תהליך אוסלו, עשתה ויתורים ניכרים לפלשתינים:

- כוחות ישראליים נסוגו מיריחו ומרוב רובה של רצועת עזה (מאי 1994).
- לאחר חתימת הסכמי אוסלו 2, בספטמבר 1995, כוחות ישראליים נסוגו משש ערים בגדה המערבית: ג'נין, טול-כרם, קלקיליה, שכס, רמאללה ובית לחם.
- לאחר חתימת הסכם חברון, בינואר 1997, כוחות ישראליים נסוגו מ-80% משטחה של חברון, אחת הערים הקדושות ביותר ליהודים.
- ב-6 במרץ 1997, ממשלת ישראל אישרה את השלב הראשון של הפריסה מחדש, שכללה נסיגה מ-9.1% מהשטח. שטח זה כלל 7% מהשטח שהוא היום אזור B (שליטה ביטחונית ישראלית, שליטה אזרחית פלשתינית), ו-2.1% משטח C (שליטה ישראלית בלעדית). הפריסה מחדש היתה משלשת את שטחה של הגדה המערבית שהיתה נתונה תחת שליטה פלשתינית בלעדית. הפריסה לא בוצעה כי הרשות הפלשתינית דחתה את החלטת הקבינט הישראלי.
- ב-19 במרץ 1997, ראש הממשלה בנימין נתניהו הודיע שישראל מוכנה להיכנס מיד לשיחות על הסדר הקבע עם הפלשתינים, והציע לוח זמנים מואץ, על פיו המשא ומתן יושלם תוך שישה עד תשעה חודשים. הרשות הפלשתינית דחתה את ההצעה הישראלית.

• ב-30 בנובמבר 1997, הקבינט הישראלי אישר עקרונית את השלב השני של המשכה של הפריסה מחדש בגדה המערבית. סדרה של פגישות התקיימו על מנת לתכנן את תנאי המהלך ופרטיו.

כתוצאה מהנסיגות של ישראל עד שנת 1998, למעלה מ-95% מהפלשתינים ביהודה, שומרון ועזה חיו תחת מינהל פלשתיני.

הסכם וואי – 23 באוקטובר 1998

להלן הסעיפים המרכזיים בהסכם וואי:

1. נקבעה תוכנית בת 12 שבועות לנסיגה בשלושה שלבים מ-13% מהגדה המערבית, בעוד 14% משטח B יהיה לשטח A.
2. ההסכם מאשר הקמת שדה תעופה בינלאומי ברצועת עזה.
3. על פי ההסכם יהיו שני פרוזדורים בין עזה לגדה המערבית, שבהם יהיה מעבר חופשי.
4. ההסכם קובע תנאים לשחרורם של 750 אסירים פלשתינים ביטחוניים.

אין זה מפתיע שמזכר נהר וואי כולל את שתי הסוגיות הנצחיות שהפלשתינים דבקים באי-מימושן מאז הסכם אוסלו ב-1993: חיסול הטרור וביטול הסעיפים באמנה הפלשתינית הקוראים לחיסולה של ישראל.

הסכם שארם א-שייח' – 4 בספטמבר 1999

הסכם שארם א-שייח' היה מזכר ליישום ההתחייבויות הישראליות והפלשתיניות שגובשו בהסכם וואי:

1. פתיחת שיחות להסדר קבע.
2. איסור נקיטת פעולות חד-צדדיות בשטח, כשהכוונה להקמת התנחלויות ובניית כבישים עוקפים.

הערות

- 1 ברברה טוכמן, *The March of Folly*, London: Abacus by Sphere Books Ltd., 1985, [יצא גם בעברית: **מצעד האיוולת: מטרותיה ועד וייטנאם**, ברברה ו. טוכמן: מאנגלית יוסף אשכול תל-אביב, ספרית מעריב, תשמ"ו 1986.
- 2 קרוליין גליק, "The New Iranians", *Jerusalem Post*, 14 בפברואר 2003.
- 3 אהוד יערי, "Not Just Anti-Semitic Lies", *Jerusalem Report*, 16 בדצמבר 2002.
- 4 שם.
- 5 רפאל ישראלי, "The Oslo Delusion – Or the Collapse of Axioms", נייר עמדה מס' 126, מרכז אריאל למחקרי מדיניות, 2001, עמ' 8.
- 6 אפרים קארש, "Misunderstanding Arab Nationalism", *Middle East Quarterly* גיליון אביב, 2001, כרך VIII, מס' 2.
- 7 שם.
- 8 שון פיין, "Myopic Vision: Israeli Withdrawal from the Golan Heights and the Prospects for War with Syria", נייר עמדה מס' 75, מרכז אריאל למחקרי מדיניות, 1998, עמ' 40.
- 9 וורד פינקוס, "מדינות ערב תורמות 442.5 מיליון דולרים לאינתיפאדה", *Jerusalem Post*, 19 באוגוסט 2001.
- 10 על פי תת-אלוף מוראד דסוקי, מומחה צבאי במרכז אל-אהרם למחקרי מדיניות ואסטרטגיה.
- 11 אתר האינטרנט של הליגה נגד השמצה <www.adl.org>.
- 12 ספרות ענפה נכתבה בנושא, ראו למשל את ספרו של יוסף בודנסקי, *Islamic Anti-Semitism as a Political Instrument*, שיצא בהוצאת מרכז פרימן למחקרים אסטרטגיים (ארה"ב) ומרכז אריאל למחקרי מדיניות (ישראל); רפאל ישראלי, "Arab and Islamic Anti-Semitism", נייר עמדה מס' 104, מרכז אריאל למחקרי מדיניות, 2000.
- 13 יצחק רבין, נאום שנשא לרגל חנוכת מרכז שטיינמץ לחקר השלום באוניברסיטת תל-אביב, ב-16 בנובמבר 1992, בתוך מקובסקי 1996 עמ' 11-12, וברדר, 2002, עמ' 23.
- 14 *Middle East Mirror*, 25 בנובמבר 1993.

- 15 דגלס ג' פיית, "The Inner Logic of Israel's Negotiations: Withdrawal Process", *Middle East Quarterly*, "Not Peace Process", כרך 3, מס' 1, מרץ 1996.
- 16 מיכאל ברנט (Barnett), "Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo", *European Journal Of International Relations*, כרך 5 (1), 1999, עמ' 5-36.
- 17 דוד הורוביץ (עורך), *Shalom, Friend: The Life and Legacy of Yitzhak Rabin*, New York: Newmarket Press, 1996, מתוך ברנט, 1999, עמ' 19-20.
- 18 יצחק רבין, בתוך ברנט, 1999.
- 19 ברנט, 1999.
- 20 תנועה שהוקמה אחרי מלחמת יום כיפור. עיקר עניינה בהקמה ובפיתוח ההתיישבות היהודית ביהודה, שומרון וחבל עזה.
- 21 דוד מקובסקי, *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*, San Francisco and Oxford: Westview Press, 1995.
- 22 שם, עמ' 33.
- 23 שם.
- 24 כריסטופר ברדר, עמ' 22.
- 25 קוני ברוק, *The New Yorker*, 14 באוקטובר 1996, עמ' 70-72.
- 26 מקובסקי, 1996, עמ' 47.
- 27 שם.
- 28 מחמוד עבאס (אבו מאזן), *Through Secret Channels*, Reading, UK: Garnet Publishing Ltd., 1995.
- 29 שם, עמ' 51.
- 30 אורי סביר, *1,100 Days that Changed the Middle East*, New York: Random House, 1998.
- 31 ריאיון עם פרס, 18 באוגוסט 1994, מצוטט אצל מקובסקי, 1996, עמ' 71.
- 32 מקובסקי, 1996, עמ' 71-72.
- 33 ברנט, 1999, עמ' 32.
- 34 Ophir Falk & Yaron Schwartz, "The Oslo Process – Fate or Folly?", ICT –The Interdisciplinary Center, Herzlia, April 28, 2002.
- 35 שם, שמעון פרס, *המזרח התיכון החדש*, הוצאת סטימצקי בע"מ, 1993, ע' 80.

- 36 "Why Israel Needs a Palestinian State", **Le Monde**, פרס, **Diplomatique**, May 1998.
- 37 ישעיהו נ"ז, י"ט.
- 38 אמנון לורד, "מה היה יחסו האמיתי של ביל קלינטון לראשי הממשלה בישראל", **מקור ראשון**, 2 ביולי 2004.
- 39 ישעיהו ב', ד'.
- 40 שמעון פרס, **Battling for Peace**, Orion Edition, London, 1995, p.414 ; ראה **Barder**, 1996, עמ' 23-24.
- 41 פרטי המסמך העוסקים בעזה ויריחו נדונו בהסכם שנחתם בין ישראל לאש"פ בקהיר ב-4 במאי 1994.
- 42 ש.ם.
- 43 Voice of Palestine, April 16, 1995.
- 44 ערוץ 7, <www.israelnationalnews.com>, 14 בפברואר 1996, "ערפאת נושא נאום אודות הרס מדינת ישראל", **הארץ ומעריב**, 15 בפברואר 1996 ; **Jerusalem Post**, 23 בפברואר 1996 ; **Dagen to the Oslo Accord** (Norway) ; 17 **Magazinet** (Sweden) ; 24 בפברואר 1996.
- 45 **Time**, Dean Fischer, 27 בספטמבר 1993.
- 46 Lisa Beyer, ריאיון עם ראש הממשלה יצחק רבין, **Time**, 27 בספטמבר 1993, כרך 142, גליון 13, עמ' 33.
- 47 Douglas J. Feith, "The Inner Logic of Israel's Negotiations: Withdrawal Process, Not Peace Process", **Middle East Quarterly**, כרך 3, מס' 1, מרץ, 1996.
- 48 ליסה באייר, 1993.
- 49 קוני ברוק, 1996, עמ' 72.
- 50 מקובסקי, 1996, עמ' 57.
- 51 ברנט, 1999.
- 52 ש.ם.
- 53 ישראל הראל, "שלום עושים עם חברים" **הארץ**, 16 בנובמבר 1995.
- 54 ש.ם.

- 55 סלח חאלב, "אסטרטגיית השלום הערבית ופילוגה של החברה הישראלית",
ריאיון עם מחמוד עבאס הידוע בכינויו אבו מאזן, אל-שארק אל-עווסאת
(היומון הערבי היוצא לאור בלונדון), הודפס גם באל-קודס (יומון
הפלשתיני), 4 ביולי 1999, MEMRI, Special Dispatch Series, 21 ביולי 1999.
- 56 אורי סביר, 1998, עמ' 98-99.
- 57 ש.ם.
- 58 ש.ם.
- 59 Op. cit., Connie Bruck, 1996, p. 78.
- 60 Robert Satloff, "The United States and the Wye Memorandum: Expanding the
Definition of a Full Partner", The Washington Institute for Near East Policy,
Peacewatch, No. 185, October 26, 1998, <[www.washingtoninstitute.org/
watch/peacewatch](http://www.washingtoninstitute.org/watch/peacewatch)>.
- 61 ש.ם.
- 62 ש.ם.
- 63 אהרון לרנר, פרשנות שבועית בערוץ 7, ובאתר IMRA, <www.imra.org.il>, 4
בפברואר 1999.
- 64 Khaled Abu Toameh, "Kaddoumi: PLO Charter Was Never Changed",
Jerusalem Post, April 22, 2004.
- 65 FAPS – Framework Agreement on Permanent Status; CAPS – Comprehensive
Agreement on Permanent Status.
- 66 Robert Satloff and Patrick Clawson, "Mideast Update: Report from a Trip to
Israel, Jordan, Egypt, and the Palestinian Authority", The Washington Institute
for Near East Policy, Peacewatch, No. 230, Special Policy Forum Report,
November 29, 1999, <www.washingtoninstitute.org/watch/peacewatch>.
- 67 ש.ם.
- 68 Robert Malley and Hussein Agha, "Camp David: The Tragedy of Errors", **The
New York Review of Books**, August 9, 2001, <[www.nybooks.com/
articles/14380](http://www.nybooks.com/
articles/14380)>.
- 69 **Jerusalem Post**, May 19, 2000.
- 70 Khaled Abu Toameh, "City Of Rage", **New Republic**, Vol. 223, Issue 6,
August 7, 2000, pp. 16-17.
- 71 ארי שביט, "היום שבו מת השלום", **הארץ**, 14 בספטמבר 2001.
- 72 "An Interview with Yossi Sarid, It's All Barak's Fault", MEMRI
Special Dispatch Series No. 189, February 25, 2001, <www.memri.org>.

- Special Dispatch Series No. 189, February 25, 2001, <www.memri.org>. 73
- שביט, 2001, 73
- ש.ם. 74
- ש.ם. 75
- Lee Hockstader, "A Different Take on Camp David Collapse", **Washington Post**, July 24, 2001. 76
- שביט, 2001, 77
- Akram Hanieh, "The Camp David Papers", **Journal of Palestine Studies**, Winter 2001, Vol. 30, Issue 2, pp. 75-97. 78
- Jewish Post**, Editorial, December 2000. 79
- שביט, 2002, 80
- אכרם, 2001, 81
- Benny Morris, "Camp David and After: An Exchange" (An Interview with Ehud Barak), **The New York Review of Books**, June 13, 2002 83
- Hussein Agha and Bob Malley, "Camp David: The Tragedy of Errors", **The New York Review of Books**, August 9, 2001. 84
- גלעד שר, "הערות אודות אסטרטגיות ניהול מ"מ של ישראל ושל הפלשתינים", אתר BitterLemons, מהדורה 22, 17 ביוני 2002, <www.bitterlemons.org>. 85
- Agha and Malley, 2001. 86
- Hasan Asfour, "The Mirage of a Political Solution", BitterLemons website, <www.bitterlemons.org>, "Renewing the Political Process", January 7, 2002. 87
- Abu-Mazen, "Had Camp David Convened Again, We Would Take the Same Positions", Part II, MEMRI, Special Dispatch Series, No. 250, August 2, 2001, <www.memri.org>. 89
- אל-חיאאת (לונדון), 6 באוגוסט 2000, MEMRI, <www.memri.org>, ירושלים המזרחית והמקומות הקדושים בפסגת קמפ-דייוויד, סדרה מיוחדת, מס' 121, 28 באוגוסט 2000, וצוטט גם ב-Agha and Malley, 2001. 90
- אבו מאזן, "אילו היו מכנסים פסגת קמפ-דייוויד שנית, היינו נוקטים באותן עמדות", חלק ג, ריאיון עם היומון הפלשתיני אל-איים, אתר MEMRI, <www.memri.org>, דו"ח מיוחד מס' 250, 2 באוגוסט 2001. 91
- Al-Hayat** (London), August 6, 2000. 92

- Al-Quds**, August 15, 2000. 93
- Al-Ayyam** (Ramallah), July 28, 2001. 94
- Al-Ayyam** (Ramallah), July 29, 2001. 95
- From Oslo to Camp David to Taba: Setting the Record" **ריאיון עם דניס רוס**, "Straight", Washington Institute for Near East Policy (Washington, DC), <August 8, 2001, at <www.washingtoninstitute.org/media/ross.htm>. 96
- Al-Quds**, July 20, 2000, cited in MEMRI, <www.memri.org>, 2000. 97
- Al-Hayat Al-Jadida**, August 10, 2000, <www.memri.org>, 2000. 98
- Assaf Moghadam, "Diplomacy and Force in the Middle East Crisis: Israeli Crisis Management Strategies", MERIA, September-December 2000, Volume 5, No. 1, March 2001, <http://meria.idc.ac.il/>. 99
- ארי שביט**, 2001. 100
- הארץ**, 25 בדצמבר 2000. 101
- ארי שביט**, 2001. 102
- David Makovsky, "Taba MythChief", **The National Interest**, Spring, 2003, pp. 119-229, p 122. 103
- Joel Greenberg, "Palestinians Outline Objections to Clinton Peace Plan", **The New York Times**, January 2, 2001; <www.projectinterchange.org/briefing_4.htm>. 104
- Makovsky, Taba Mythchief, 2003, p. 122. 105
- ש.ם.** 106
- מקובסקי**, 2003, עמ' 123. 107
- ש.ם.** 108
- ש.ם.** 109
- ש.ם.** 110
- מקובסקי**, 2003, עמ' 122. 111
- מקובסקי**, 2003, עמ' 124. 112
- שביט**, 2001, **ש.ם.** 113
- Morris, 2002. 114
- מקובסקי**, 2003, עמ' 127. 115

- 116 שבידת נשק זמנית שעשה הנביא מוחמד עם מנהיגי מכה בשנים 628-629 ושאותה הוא הפר בהמשך.
- 117 Morris, 2002.
- 118 שביט, 2001.
- 119 שלמה בן-עמי, "A Preliminary Summit Should Have Been Held", <www.bitterlemons.org>, Edition 26, 15 ביולי 2002.
- 120 ש.ם.
- 121 ברדר, עמ' 22
- 122 Uri Savir, 1998, p. 98-99.
- 123 שפיק אחמד עלי, אל-ערבי, יומן מצרי, MEMRI, <www.memri.org.il>, הוצאה מיוחדת מס' 235-PA, 2 ביולי 2001.
- 124 ספר דברים, פרק כ"ח, פסוק 37.
- 125 Jerusalem Post, 2 בספטמבר 1993, מצוטט ב-Feith.
- 126 Jerusalem Post, 6 בספטמבר 1993; ורשת Cable News, דווח ב-The New York Times, 2 בספטמבר 1993, מצוטט ב-Feith.
- 127 Falk and Schwartz, 2002.
- 128 ש.ם.
- 129 אהוד ברק, "Return to the Camp David Principles and Put a Fence Round the Palestinians", The Times, <www.timesonline.co.uk>, April 15, 2002.
- 130 ש.ם.
- 131 המצב התדרדר לקראת סוף 2002, ברשות הפלשתינית שרר אי-סדר, והחמאס תכנן, בסיועה של מצרים, להשתלט על הרשות ולהקים חזית משותפת של קבוצות טרור על מנת להגביר פעילויות טרור נגד ישראל.
- 132 החלטה זו קבעה שפליטים המבקשים לחזור לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם יהיו רשאים לעשות כן, או, לחילופין, לקבל פיצוי כספי. יש לציין שההחלטה התייחסה הן לפליטים מפלשתין והן לפליטים היהודים מארצות ערב. החלטה זו מהווה את הבסיס והמשענת לתביעתם לזכות השיבה.
- 133 רדיו מונטה קרלו, 1 בספטמבר 1993.
- 134 דוד בר אילן, "Why a Palestinian State is Still a Mortal Threat", Commentary, נובמבר 1993, עמ' 18.
- 135 מעריב, 24 בנובמבר 1993.

- 136 קול ישראל, 17 במאי, 1994, *Jerusalem Post*, 18 במאי 1994.
- 137 **הארץ**, 23 במאי 1994.
- 138 Yedidya Atlas, "Why Arafat's Secret Agenda is to Wear Israelis Out", **Insight Magazine**, 10 במאי 1996.
- 139 **Jerusalem Post**, 4 באפריל 1996.
- 140 שם.
- 141 בועז גנור, "ההיבטים הבטחוניים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני", בתוך קובץ מאמרים, "האם הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא בר-פתרון", עורכים תמר הרמן ואפרים יער, מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אונברסיטת תל-אביב, 2001, עמ' 148-155.
- 142 Boaz Ganor, "On the Brink", **Jerusalem Post**, January 28, 2002.
- 143 Ephraim Karsh, "Misunderstanding Arab Nationalism", **Middle East Quarterly**, Vol. VIII, No. 2, Spring 2001.
- 144 **Jerusalem Post**, January 29, 1993.
- 145 **The Wall Street Journal**, September 1, 1993, p. A10
- 146 מ-1993 עד 1994, סקרים הראו שהתמיכה בתהליך אוסלו נעה סביב 50%. 53% תמכו בהסכמי אוסלו בעוד 45% התנגדו. באוסלו 2 תמכו רק 51% ו-47% התנגדו. מאוקטובר 1994 עד אוקטובר 1995, התמיכה בתהליך אוסלו למעשה ירדה ועמדה על פחות מ-50%, והיתה אף נמוכה בסקטור היהודי בישראל. רק אחרי רצח רבין הגיעה התמיכה הציבורית לשיאה, בנובמבר 1995, ובינואר 1996 שבה וירדה.
- 147 Norman Podhoretz, "Intifada II: Death of an Illusion?", **Commentary**, Vol. 110, December 2000.
- 148 שביט, 2001.
- 149 **אכרם הניא**, 2001.
- 150 אבו מאזן נאבק שנים כדי לטהר את שמו, לאחר שדווח שהוא הסכים להחזרת הפליטים למדינה הפלשתינית במסמך "הבנות ביילין-אבו מאזן". כיום מציג אבו מאזן את העמדה הפלשתינית הנוקשה, לפיה הפליטים חייבים לחזור לבתיהם, כשיפוטו.
- 151 **אל-חייאת**, "המחשבות הפלשתיניות בהקשר ליזכות השיבה", MEMRI, <www.memri.org.il>, וכן יותם פלדנר ואלומה סולניק, "המחשבות הפלשתיניות בהקשר זכות השיבה", MEMRI, דו"ח מיוחד מס' 4, 30 מרס 2001.

- 152 אל-איים (הרשות הפלשתינית), מתוך פלדנר וסולניק, שם.
- 153 אכרם הניא, 2001.
- 154 שם.
- 155 יותם פלדנר, "ההסבר הפלשתיני (המעודכן) אודות קמפ-דייוויד חלק ב: ירושלים ונסוגה טריטוריאלית", סידרת מחקר וניתוח – מס' 69, אתר MEMRI, <www.memri.org.il>, 7 בספטמבר 2001.
- 156 אהוד יערי, "האסטרטגיה הפלשתינית לגבי החלטה 181: מנתניהו ועד ברק", Peacewatch, מספר 212, 1 ביוני 1999.
- 157 "הפלשתינים חושפים תוכניותיהם לטווח ארוך", אתר MEMRI, <www.memri.org.il>, דיווח מיוחד מס' 31, 23 באפריל 1999.
- 158 אל-אייאם ואל-קודס, 23 באפריל 1999. ערפאת חזר על עמדה זו במסיבת עיתונאים במוסקווה ב-6 באפריל 1999.
- 159 אל-קודס, 20 ביולי 2000.
- 160 ראמה חממי, סלים תמרי, "ההתקוממות השנייה: סוף או התחלה חדשה?", Journal of Palestinian Studies, חורף 2001, כרך 30, גליון 2, עמ' 5-26.
- 161 יוסי קליין-הלוי, "אסימטריה של רחמים", National Interest, סתיו, גליון 65, עמ' 37-44, 2001.
- 162 ספר לימוד לשפה הערבית לכיתות ה', מרס 1998.
- 163 הטלוויזיה הפלשתינית, 19 במאי 1997. לאחר שסיימה את שירה, ערפאת ניגש אליה ונשק לה.
- 164 סעיף עלי אל-ג'רוואן, "השליטה היהודית בכלי התקשורת העולמיים", אל-חייאת אל-ג'דידה, 2 ביולי 1998.
- 165 ריאיון בטלוויזיה בתוכנית IslamOnline בתחנת השידור של אל-ג'זירה, 7 בינואר 2002.
- 166 Palestinian Media Watch, <http://www.pmw.org.il/>, 4 בנובמבר 2002.
- 167 משה שרון, "המימד האיסלאמי של מלחמת ישראל ערב", מרכז מידע להסדר הקבע, אתר של מפלגת מולדת <www.moledet.org.il>.
- 168 Palestinian Media Watch, <http://www.pmw.org.il/>, ספטמבר 2004.
- 169 "חדית" – אוסף אמרותיו ומעשיו של הנביא מוחמד אשר סופרו ע"י המוסלמים הראשונים והנאמנים לו ביותר. האמרות הועברו מדור לדור ולפיכך היוו מקור אדיר של הוראות ומנהגים שביקשו המוסלמים לאמץ לעצמם על מנת לחקות את דרכו ואת אורח חייו של הנביא.

- 170 Palestinian Media Watch, <<http://www.pmw.org.il/>>, ספטמבר 2004.
- 171 אלי כרמון, "האסטרטגיה של ערפאת: לבנוניזציה והסתבכות בינלאומית",
International Policy Research Institute for Counter-Terrorism, 16 בנובמבר
2001.
- 172 קליין-הלוי, 2001.
- 173 אבו מאזן, ריאיון עם השבועון הישראלי, **כל אל-ערב** (ישראל), "אבו מאזן
מדבר על תהליך השלום", אתר MEMRI, <www.memri.org.il>, דו"ח מיוחד
מס' 122, 29 באוגוסט 2000.
- 174 שלמה בן-עמי, **חזית ללא עורף**, הוצאת ידיעות אחרונות, 2004.
- 175 עקיבא אלדר, "אנשים ופוליטיקה / בוש אוהב את דחלאן, מאמין באבס",
ו"יש לו בעיה עם שרון", **הארץ**, 10 ביוני 2003.
- 176 ש.ם.
- 177 בוריס שוסטף, "The Disaster", (הערות למפת-הדרכים), אתר
Freeman Center, 5 במאי 2003, <[www.freeman.org/m_online/jun03/](http://www.freeman.org/m_online/jun03/shusteff.htm)>
- 178 אוולין גורדון, "Withdraw Under Fire", **Jerusalem Post**, 2 בדצמבר 2003.
- 179 ש.ם.
- 180 "Bush's 2004 Middle East Vision Could Be Israel's Nightmare", DEBKAFfile
דו"ח מיוחד, <www.debka.com>, 14 באפריל 2004.
- 181 אתר News First Class, (אתר האינטרנט של יואב יצחק), <www.nfc.co.il>,
26 בספטמבר 2004.
- 182 ערוץ 7, <www.a7.org.il>, 24 במאי 2004; אתר News First Class,
<www.nfc.co.il>, 2 ביוני 2004.
- 183 אלכס פישמן, "בדרך לעימות בצפון?", **ידיעות אחרונות**, 3 בספטמבר 2004.
- 184 ש.ם.
- 185 ש.ם.
- 186 ערוץ 7, <www.a7.org>, 30 באוגוסט 2004.
- 187 "Al Qaeda's Dread Touch Falls on Moscow, Beslan, Beersheba", DEBKAFfile
<www.debka.com>, September 4, 2004.
- 188 Phillis Chesler, "Q&A by Kathryn Jean Lopez", The National Review
Online, <www.nationalreview.com>, November 25, 2003.

189 קרוליין גליק, "מה רוצה אירופה", *Jerusalem Post*, 28 במאי 2004; חאלד אבו טואמה, "קדומי: האמנה הפלשתינית מעולם לא שונתה", *Jerusalem Post*, 22 באפריל 2004.

190 Abu Toameh, 2004.

191 רפאל ישראלי, "Arab and Islamic Anti-Semitism", נייר עמדה מס' 104, מרכז אריאל למחקרי מדיניות, 2000.

192 Phyllis Chessler, *The New Anti-Semitism: The Current Crisis and What We Must Do About It*, Jossey-Bass, 2003.

193 Shlomo Sharan, "Israel and the Jews in the Schoolbooks of the Palestinian Authority", נייר עמדה מס' 58, 1999, וכן בספר, *Israel and Palestinian State: Zero Sum Game?*, מרכז אריאל וזמורה-ביתן, 2001, עמ' 170-182.

194 דוד חזוני, "חורבות הזיכרון", *תכלת*, חורף התשס"ד / 2004.

195 ש.ס.

196 ש.ס.

סוף דבר

תקוות השלום של העולם התנקזו בהסכם אוסלו. ברם, התקוות כולן התבדו, כששני הצדדים של ההסכם הינם קרבנותיו.

כאשר ישראל חתמה על הסכם אוסלו, המדינה נהנתה מצמיחה כלכלית, ויציבות פוליטית וחברתית. חלפו אחד עשר שנים, בהן התחלפו ראשי ממשלה חמש פעמים, והמדינה התמודדה עם ארבע מערכות בחירות כלליות.

לאחר חתימת ההסכם, יאסר ערפאת הגיע לאזור יחד עם מקורביו ולוחמיו והקים את הרשות הפלשתינית. חלפו אחד עשר שנים, ולאחר אלפי הרוגים ועשרות אלפי פצועים, ברור לכולם כי פניה של הרשות לא היו לשלום.

בזמן חתימת ספר זה, הממשלה השישית במדינת ישראל עומדת לפני קריסה, כשריח של בחירות עומד באויר. ברשות הפלשתינית שוררת כבר חודשים רבים כאוס, אנארכיה ושפל כלכלי ללא תקדים. הבחירות הקרובות עבור המנהיג שיירש את ערפאת מחריפות את העימותים בין הארגונים השונים.

המזרח התיכון החדש שהתפתח לאחר אוסלו הוא איזור של טרור, שנאה והסתה פלשתינית, פולחן המוות, פחד, חוסר יציבות, עוני, ותחושת חוסר תקווה.

לא לילד הזה פילל ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל.

